

Nota Amsterdams Dierenwelzijns- beleid

**Partij voor de Dieren Amsterdam
Johnas van Lammeren**

2015

**Partij voor
de Dieren**

Gemeenteraadsfractie Amsterdam

Inhoudsopgave

I	Inleiding.....	1
II	Ambitie.....	3
III	Aanleiding.....	3
IV	Opbouw van de nota.....	5
V	Actiepunten.....	5
1.	Gezelschapsdieren.....	7
1.1	Wettelijk kader....	7
1.1.1	Wet Dieren.....	8
1.1.2	Wettelijk verplichte opvang van huisdieren.....	10
1.1.3	Identificatie en registratie....	11
1.1.4	Destructieverordening.....	12
1.2	De rol van de gemeente Amsterdam....	13
1.2.1	Algemene Plaatselijke Verordening en de Verordening op Straathandel..	13
1.2.2	Aanschaf gezelschapsdieren.....	14
1.2.3	Hondenbelasting....	15
1.3	Gezelschap- en zwerfdieren.....	16
1.3.1	Bijzondere subsidieverordening dierenwelzijn....	17
1.3.2	Subsidierelaties van de centrale stad.....	19
1.3.3	Kleine huisdieren, exotische dieren en reptielen.....	20
1.3.4	Verwaarloosde dieren, crisisopvang en inbeslagname....	21
1.3.5	Medische kosten voor dieren van uitkeringsgerechtigden....	24
1.3.6	Ouderen en huisdieren.....	25
1.3.7	Hondenbeleid.....	26
1.3.7.1	Openbare ruimte voor honden.....	26
1.3.7.2	Natuurgebieden voor honden.....	28
1.3.7.3	Agressieve honden....	29
1.3.7.4	Dakloze hondenbezitters....	34
1.3.8	Onafhankelijke adviesraad dierenwelzijn.....	35
1.3.9	Evaluatie van de Nota Dierenwelzijn.....	36
2.	Beleid voor vrij levende dieren....	37
2.1	Wettelijk kader: Flora- en faunawet en Natuurbeschermingswet....	37
2.2	De rol van de gemeente Amsterdam.....	40
2.3	Opvang....	41
2.4	Groen....	42
2.4.1	Ecologische knelpunten....	42
2.4.2	Biodiversiteit....	43
2.4.3	Maaibeleid....	44
2.4.4	Kapvergunningen....	45
2.5	Jacht en Sportvisserij....	46
2.5.1	Jacht....	46
2.5.2	Sportvisserij....	47
2.6	Beheer van de openbare ruimte....	48
2.6.1	Verkeer....	48
2.6.2	Extreme weersomstandigheden....	49
2.6.3	Bouw....	49
2.6.4	Geluid....	50
2.6.5	Lichtvervuiling....	50

2.6.6	Putten....	51
2.6.7	Afrasteringen....	52
2.6.8	Baggeren....	52
2.6.9	Sluizen en gemalen....	52
2.6.10	Windturbines....	53
2.6.11	Vuurwerk....	53
2.6.12	Ballonnen en wenslampionnen....	54
2.7	Aanpak van overlast....	55
2.7.1	In de stad....	55
2.7.2	Oevers en dijken....	60
2.7.3	Op en rond Schiphol....	61
2.8	Weidevogels....	62
3.	Productie- en landbouwhuisdieren....	64
3.1	Wettelijk kader....	64
3.2	Rol van de gemeente Amsterdam....	64
3.3	Dieren in evenementen....	64
3.3.1	Circussen....	65
3.3.2	Levende kerststallen....	66
3.3.3	Sierduiven....	67
3.3.5	Media en kunst....	67
3.4	Dieren in Artis....	67
3.5	Kinderboerderijen, stadsboerderijen en hertenkampen....	69
3.6	Schuilstallenbeleid....	70
3.7	Vee- en paardenmarkten....	70
3.8	Paarden, paardenopvang en maneges....	71
3.9	Paardenkoetsen....	72
3.10	Politiepaarden en –honden....	73
3.11	Slachthuizen....	74
3.12	Megastallen....	75
4.	Rampen en calamiteiten....	76
4.1	Wettelijk kader....	76
4.2	Rol van gemeente Amsterdam....	76
5.	Voorlichting, voorbeeld en educatie....	78
5.1	Voorlichting....	78
5.2	Voorbeeldfunctie gemeente....	78
5.2.1	Kantine....	78
5.2.2	Dierproeven....	78
5.2.3	Bont....	79
5.3	Bewustwording en educatie natuurlijk kapitaal....	80
5.3.1	Natuur- en milieueducatie....	80
5.3.2	Dierenwelzijn in de klas....	80
5.3.3	Kinderen vertrouwd maken met honden....	81
5.3.4	Weidevogels....	81

I INLEIDING

Mensen en dieren leven al sinds menscheit samen op aarde. Relaties tussen mensen en dieren zijn er altijd geweest en deze relaties hebben zeer verschillende vormen aangenomen. De relatie tussen mens en dier is niet eenduidig en kenmerkt zich in gedrag en opvattingen door paradoxen. Sommige dieren houden we als gezelschapsdier in huis, andere houden we bedrijfsmatig voor hun producten. Daarnaast delen we onze leefomgeving met vrij levende dieren.

Net als mensen hebben dieren een eigen, intrinsieke waarde, die los staat van het nut of de waarde van het dier voor de mens¹. Sinds 1981 erkent de Nederlandse overheid de intrinsieke waarde van het dier. Deze werd ook vastgelegd in de Gezondheids- en Welzijnswet Dieren (GWWD) van 1996.

Sinds 1 juli 2014 geldt de Wet Dieren. Ook hierin komt de intrinsieke waarde van het dier terug. “Onder erkenning van de intrinsieke [...] wordt verstaan erkenning van de eigen waarde van dieren, zijnde wezens met gevoel. Bij het stellen van regels bij of krachtens deze wet, en het nemen van op die regels gebaseerde besluiten, wordt ten volle rekening gehouden met de gevolgen die deze regels of besluiten hebben voor deze intrinsieke waarde van het dier, onverminderd andere gerechtvaardigde belangen. Daarbij wordt er in elk geval in voorzien dat de inbreuk op de integriteit of het welzijn van dieren, verder dan redelijkerwijs noodzakelijk, wordt voorkomen en dat de zorg die de dieren redelijkerwijs behoeven is verzekerd.”²

Dieren zijn ook onderdeel van Amsterdam. We maken in deze nota een driedeling:

1. Allereerst zullen we in deze nota ingaan op de huisdieren. Amsterdammers houden een grote diversiteit aan dieren als gezelschapsdier thuis. Dit zijn meestal katten en honden, maar ook knaagdieren, konijnen, vogels, reptielen en landbouwhuisdieren zoals kippen, geiten en paarden. Voor gedomesticeerde dieren draagt de mens een speciale verantwoordelijkheid. Juist door het ingrijpen van mensen in de ontwikkeling van deze diersoorten zijn mensen verantwoordelijk voor een goede huisvesting en verzorging die tegemoet komt aan de aanwezige natuurlijke behoeften en gedragingen van het dier.³
2. Verder vormen vrij levende of wilde dieren een onmisbaar onderdeel van de leefomgeving. De grootste groep dieren in Amsterdam wordt niet door huisdieren maar door vrij levende dieren gevormd. Ook zij zijn in hoge mate afhankelijk van de mens. Deze dieren leven in een omgeving die door de mens is gevormd.⁴ Daarnaast zijn er dieren in de stad waarvan mensen overlast ervaren. Om overlast te voorkomen moet altijd gebruik worden gemaakt van preventieve en duurzame maatregelen die zo min mogelijk schade toebrengen aan dier, mens en milieu.
3. Tot slot, als derde categorie, komen er in Amsterdam en omgeving ook landbouwhuisdieren en productiedieren voor. Dit zijn dieren die worden ingezet voor agrarische activiteiten en in evenementen. Te denken valt aan dieren in circussen en dieren in de veehouderij. Deze dieren zijn afhankelijk van de mens en de randvoorwaarden van beleid zijn zeer bepalend voor de manier waarop met deze dieren wordt omgegaan.

Wat betreft dierenwelzijn zijn er wettelijke verplichtingen die voor iedereen gelden, wettelijke taken waarvoor de gemeente verantwoordelijk is en specifieke regelgeving voor belangengroepen, zoals veehouderijen en dierentuinen. Het is van belang dat de gemeentelijke overheid haar rol goed omschrijft en, voor zover in haar vermogen ligt, het welzijn van dieren garandeert en verbetert.

Het welzijn van dieren is een zaak van algemeen belang. Allereerst vanwege de genoemde intrinsieke waarde van het dier. Daarnaast vanwege het belang van biodiversiteit voor het leven op aarde. Biodiversiteit betekent: al het biologische leven om ons heen; dieren, planten en micro-organismen. Al dit leven bij elkaar levert grondstoffen voor voedsel, energie en woningen. Biodiversiteit is van groot belang voor het goed functioneren van ecosystemen. Mens en dier profiteren hiervan. Ook verrijken dieren het leven van veel mensen, ze geven afleiding, nodigen uit tot zorg en maken het gemakkelijker om contacten met de medemens te leggen.⁵ Respect voor het leven van mens, dier en natuur⁶ is het leidend beginsel voor de nota.

Rol van de gemeente

De gemeente Amsterdam heeft een wettelijke zorgplicht voor de dieren in de stad. Deze nota beschrijft hoe de gemeente Amsterdam invulling geeft aan deze taken. Daarnaast staan in de nota ambities die de centrale stad wil waarmaken op het gebied van dierenwelzijn voor gezelschapsdieren en vrij levende dieren. Hierbij wil de gemeente zoveel mogelijk gebruik maken van de kennis en deskundigheid van lokale organisaties die zich inzetten voor het dierenwelzijn in de stad. Waar nuttig en nodig worden de respectievelijke taken, rollen en verantwoordelijkheden van dierenorganisaties en stadsdelen beschreven. De nota beschrijft activiteiten die de stad momenteel uitvoert en activiteiten die daar in de komende periode aan toegevoegd worden om dierenwelzijn in Amsterdam te bevorderen. Niet alleen vanuit ethische overwegingen moet een pro-actief dierenwelzijnsbeleid worden gevoerd, maar ook vanuit praktische overwegingen levert een gedegen beleid voordelen op. Zo kan een proactief beleid ervoor zorgen dat de kosten voor bijvoorbeeld het opvangen van zwervdieren daalt.

De huidige rol van de centrale stad beperkt zich tot uitvoering van wettelijke taken die voor de hele gemeente gelden en subsidiëring van instellingen die zich stadsbreed inzetten voor dierenwelzijn. De gemeente faciliteert het opvangen van zwervdieren voor de duur van twee weken, zoals de wet vereist. Daarnaast neemt de gemeente medeverantwoordelijkheid voor de noodzakelijke opvang en de daaraan verbonden kosten na die twee weken.

Proactief beleid

De taak van de gemeentelijke overheid gaat verder dan de uitvoering van wettelijke taken alleen. Van de gemeente mag verwacht worden dat zij in haar beleid de gewenste maatschappelijke processen aangeeft en de voorwaarden creëert waardoor die processen zich in de gewenste richting kunnen ontwikkelen. Op het vlak van het dierenwelzijnsbeleid gaat het dan om de erkenning van de intrinsieke waarde van het dier en het creëren van bewustwording van de consequenties daarvan. Die consequenties zijn niet alleen het voorkómen van dierenleed (preventief overheidsbeleid) maar ook het bieden van leefruimte en respect voor soorteigen gedrag (proactief beleid).

De rolverdeling op het terrein van dierenwelzijn tussen stad en stadsdelen wordt mede bepaald door het bestuurlijk stelsel van Amsterdam. Als gevolg van de Flora- en faunawet moet de bescherming van dieren in de vrije natuur expliciet geïntegreerd worden in ruimtelijke ordening en het beheer van de openbare ruimte. Dierenwelzijnsbeleid is op dit moment een gezamenlijke taak van stad en stadsdelen. Taken op het terrein van dierenwelzijn die hieruit voortvloeien vallen dan ook onder verantwoordelijkheid van de stadsdelen. Veel onderdelen van dierenwelzijnsbeleid, zoals het beleid rondom dieren in het circus, waarbij onduidelijkheid heerst over de verantwoordelijkheid, kunnen echter vanwege een hogere efficiëntie of uit financiële overwegingen beter door de centrale stad worden uitgevoerd. Andere actiepunten die centraal dienen te worden uitgevoerd, zijn onder meer gericht op een sluitende regeling voor de uitvoering van wettelijke taken voor zowel de opvang van zwervdieren als de opvang van vrij levende dieren in nood.

De laatste raadsnota dierenwelzijn dateert van 2006 (nota Amsterdams Dierenwelzijnsbeleid, Gemeenteblad afd. 1 nr. 97). Deze nota leidde tot aanbevelingen voor de stadsdelen en enkele stadsdelen hebben hierop aanvullend beleid geformuleerd. Na herindeling van de stadsdelen is een situatie ontstaan waarin sommige stadsdelen beschikken over meerdere beleidsnota's dierenwelzijn en andere geen enkele beleidsnota hebben.⁷ Het is wenselijk dat de centrale stad een leidende en coördinerende functie gaat innemen op het gebied van dierenwelzijn. Deze wens is ook uitgesproken door het huidige college van D66, VVD en SP (2014). Deze nota vormt het kader waarbinnen de bestuurlijke vernieuwing op dit vlak plaats kan vinden.

II AMBITIE

Dierenwelzijn gaat over de kwaliteit van leven van dieren. Met dierenwelzijn worden de lichamelijke gezondheid en het welbevinden van dieren bedoeld. Voeding, verzorging, huisvesting en behandeling zijn van grote invloed op hun welzijn. Het is algemeen aanvaard dat een dier zich het best voelt in omstandigheden die zo veel mogelijk aansluiten bij zijn natuurlijke gedrag en die zo min mogelijk aanleiding geven tot stress, pijn of angst.⁸ Dit is dan ook het uitgangspunt voor het ambitieniveau van deze nota.

In 1965 werd in Europees verband door de Commissie Brambell een uitgangspunt voor een definitie van dierenwelzijn geformuleerd aan de hand van vijf vrijheden. Binnen het verband van de Europese Unie is ter bevordering van het dierenwelzijn besloten om dieren deze vijf, op grondrechten van mensen lijkende, vrijheden toe te kennen:

- vrij zijn van dorst, honger en ondervoeding;
- vrij zijn van fysiek en fysiologisch ongerief;
- vrij zijn van pijn, verwondingen en ziektes;
- vrij zijn van angst en chronische stress;
- vrij zijn om het normale gedrag te kunnen uitoefenen.

De vijf vrijheden van Brambell zijn opgenomen in de Wet Dieren. Een overheid dient op basis van de meest recente wetenschappelijke kennis en maatschappelijke opvattingen een streefniveau voor dierenwelzijn op te stellen. Bij de formulering van het streefniveau moet zowel worden uitgegaan van bevordering van de lichamelijke gezondheid als van het welbevinden van het dier.⁹

Daarnaast wil de gemeente Amsterdam door middel van een lijst met concrete actiepunten in deze nota het dierenwelzijn pro-actief verbeteren. Door middel van een tweejaarlijkse evaluatie zorgt de gemeente dat het beleid adequaat wordt uitgevoerd en dat de actiepuntenlijst wordt bijgesteld waar dat nodig is.

Om het welzijn van dieren in de stad verder te verbeteren is samenwerking nodig tussen burgers, gemeente, landelijke overheid, handhaving, dierenwelzijnsorganisaties en hulpdiensten. De Nota Dierenwelzijn doet voorstellen voor het verbinden van deze doelgroepen.

III AANLEIDING

Problemen rond de opvang van dieren

De dierenopvang heeft verbetering en professionalisering nodig. Ieder dier dat opvang nodig heeft, zou in de metropoolregio moeten kunnen worden opgevangen, 24 uur per dag.

Snelle veranderde maatschappelijke opvattingen en wet- en regelgeving

Het onderwerp dierenwelzijn is volop in ontwikkeling. Kennis over dieren is de laatste jaren in een stroomversnelling gekomen, waardoor regelmatig gekeken moet worden of het huidige beleid nog wel in lijn is met de heersende opvattingen en wetenschappelijke ontwikkelingen.

Dierenwelzijn staat door toenemende maatschappelijke belangstelling steeds hoger op de politieke agenda. In Amsterdam is dierenwelzijn sinds 2010 ondergebracht in een wethoudersportefeuille.

Sinds de vorige Nota Dierenwelzijnsbeleid in 2006 is aangenomen is de wet- en regelgeving op een aantal punten veranderd. Zo is de destructiewet afgeschaft, de Regeling Agressieve Dieren (RAD) in 2008 ingetrokken en is ook de Amsterdamse Algemene Plaatselijke Verordening 2008 (APV) aangepast op het gebied van het verwijderen van hondenpoep.

In juli 2014 is landelijk de Wet Dieren van kracht geworden. In dit kader is begin 2015 een lijst van zoogdieren gepresenteerd die als huisdier gehouden mogen worden, de zogenaamde huisdierenlijst. Op de lijst zijn zoogdieren die gehouden mogen worden onderverdeeld in twee categorieën: categorie A waar geen aanvullende soortspecifieke houderijvoorschriften voor gelden en categorie B waar in de toekomst wel soortspecifieke houderijvoorschriften voor gaan gelden.¹⁰ Op een later moment volgen de voorwaarden waaronder dieren uit categorie B gehouden mogen worden, opgenomen in het Besluit houders van dieren, en komen er ook huisdierenlijsten voor vogels en reptielen. De lijsten zijn nog niet volledig, want nog niet alle zoogdieren zijn beoordeeld.

Er is een derde lijst van reeds beoordeelde dieren die niet op de huisdierenlijst zullen komen. Het verbod op het houden van deze dieren gaat per 1 april 2015 in. Voor deze dieren komt een overgangsregeling. De eigenaar van een zoogdier dat niet op de huisdierenlijst staat, mag dit dier houden totdat het overlijdt. De houder moet wel kunnen bewijzen dat het dier al in leven was toen de huisdierenlijst van kracht werd. Deze regeling zal gaan gelden voor alle diersoorten die niet op de huisdierenlijst geplaatst worden.

Dieren die niet op deze lijsten vermeld staan op het moment dat de lijsten wel volledig zijn, mogen in de toekomst niet meer als huisdier gehouden worden. Dieren die op dit moment op geen van de drie lijsten staan mogen op dit moment zonder verdere regulatie gehouden worden.

Afbraak gesubsidieerde arbeidsplaatsen

In de dierenwelzijnsnota uit 2006 werd gesproken over gesubsidieerde arbeidsplaatsen bij dierenwelzijnsorganisaties. Deze subsidieregeling is beëindigd, waardoor er geen sprake meer is van deze vorm van arbeid bij de betreffende organisaties in Amsterdam.

Ontbrekende categorie in huidig beleid, onder andere paarden

In de Nota Dierenwelzijnsbeleid van 2006 is ervoor gekozen landbouwhuisdieren buiten beschouwing te laten en beleid aan het Rijk over te laten. Ook paarden en andere hobbydieren zoals geiten, wonen echter in de stad en het bleek daarom noodzakelijk om beleid op te stellen voor deze dieren.¹¹

BOA's

Het vorige college heeft in het programmakkoord (2010) vastgelegd dat het binnen het dierenwelzijnsbeleid extra aandacht zou besteden aan het opleiden van een aantal gemeentelijke handhavers voor de handhaving van dierenwelzijn. Dit voornemen is niet in praktijk gebracht. Met het aannemen van een amendement van de Partij voor de Dieren is in 2014 in het coalitieakkoord opgenomen dat voor de controle, handhaving en opvolging van dierenwelzijn ruimhartig tijd, middelen en opleiding beschikbaar worden gesteld en capaciteit vrijgemaakt binnen de Amsterdamse handhaving. Deze handhavers, ook wel BOA's of bijzonder opsporingsambtenaren genoemd, krijgen ook aandacht in deze dierenwelzijnsnota.

Groene ruimte: Crisis- en Herstelwet

De Crisis- en herstelwet (Chw) zorgt voor kortere procedures, waardoor ruimtelijke projecten sneller kunnen worden uitgevoerd. Het gaat onder meer om de aanleg van wegen, herstructurering van bedrijventerreinen en de bouw van woningen en windmolenparken. De Chw zorgt er tijdens de economische crisis voor dat gezonde bedrijven niet omvallen, mensen hun baan behouden en de economische structuur van Nederland sterker wordt.¹² Er moet op worden gelet of de Chw bijdraagt aan het oplossen van een crisis en wat de effecten zijn op groen en duurzaamheid. De Crisis- en herstelwet gaat uiteindelijk op in de Omgevingswet, die naar verwachting in werking treedt in 2018.

Afschaffing deelgemeenten

In 2012 heeft de Tweede Kamer het wetsvoorstel afschaffing deelgemeenten aangenomen. De stadsdeelraden zijn in Amsterdam in 2014 afgeschaft en hiervoor in de plaats zijn bestuurscommissies gekomen. Het dierenwelzijnsbeleid is in de eerste plaats een zaak van de centrale stad, maar een gebiedsgerichte uitwerking is goed denkbaar.

IV OPBOUW VAN DE NOTA

Het eerste deel van de nota richt zich op wettelijke taken van de gemeente en de mogelijkheden die de centrale stad heeft om het welzijn van gezelschapsdieren te bevorderen. In deel twee wordt op eenzelfde wijze ingegaan op het beleid voor vrij levende dieren en in deel drie worden productiedieren behandeld.

In ieder deel wordt eerst inzichtelijk gemaakt wat wettelijk verplicht is en hoe dit momenteel in Amsterdam geregeld is. Vervolgens geeft de nota een visie op de centrale rol van de gemeente, worden de beleidsdoelstellingen benoemd en de actiepunten om de doelstellingen te realiseren. De nota eindigt met een inschatting van de financiële gevolgen van de actiepunten.

In deze nota wordt onderscheid gemaakt tussen gezelschapsdieren (aan huis en eigenaar gebonden), productiedieren (zoals circusedieren en landbouwdieren) en vrij levende dieren. Het Rijk heeft een primaire rol waar het om het welzijn van landbouwdieren gaat. In Amsterdam worden weinig landbouwdieren gehouden. Paarden en een kleine groep andere landbouwdieren vormen hierop een uitzondering. Daarom wordt in deze nota ook aandacht besteed aan landbouwdieren.

V ACTIEPUNTEN

Amsterdam heeft een proactief dierenwelzijnsbeleid. Sinds de herindeling zijn in de zeven stadsdelen de toen bestaande nota's geldend gebleven voor het grondgebied van het voormalige stadsdeel.¹³ Stadsdeel Zuid heeft in oktober 2011 een nieuwe nota van kracht laten gaan. Stadsdeel West stelde in 2013 een nieuwe nota vast.

Het is van belang dat er in Amsterdam een samenhangend dierenwelzijnsbeleid tot stand komt zodat de beschikbare kennis en middelen effectief worden ingezet. Het is wenselijk dat de stad Amsterdam één centrale, actuele nota opstelt. Er zal een checklist worden opgesteld met punten waar de stadsdelen aan zullen moeten voldoen. Elk stadsdeel kan daarvoor een eigen beleidsnota opstellen met daarin de gewenste extra beleidsvoering.

Actiepunt 1 Dierennota

Deze dierennota centraliseert het dierenwelzijnsbeleid voor de stad Amsterdam. De nota sommeert de punten waaraan de beleidsnota's/het beleid van de stadsdelen die dierenwelzijn behandelen ten minste moeten voldoen.

- *Het financiële beleid ten aanzien van dierenwelzijn van de centrale stad en van de stadsdelen wordt geharmoniseerd.*
- *De gemeente herzielt de financieringswijze van dierenopvang, wettelijke taken worden via vergoedingen en niet via subsidies betaald. Dierenwelzijn wordt opgenomen als structurele begrotingspost of als incidentele post.*

1. GEZELSCHAPSDIEREN

Het beleid van de gemeente is erop gericht het welzijn van gezelschapsdieren te bevorderen en overlast en problemen rond gehouden dieren te voorkomen. Gezelschapsdieren zijn huisdieren. Zij worden voor hun gezelschap of uit liefhebberij gehouden. In Nederland neemt het aantal gezelschapsdieren de laatste jaren af, waarschijnlijk als gevolg van de economische situatie en de verdere verstedelijking van Nederland.

De huisdieren betreffen vooral de katten (2,6 miljoen), honden (1,5 miljoen), zang- en siervogels (2 miljoen) en aquariumvissen (6,6 miljoen). Het percentage gezinnen met een huisdier (59%) is echter met 4% gestegen (gegevens uit 2011). Het gemiddeld aantal huisdieren per huishouden is gedaald. Het aantal honden met stamboom bedraagt 37% van de totale populatie. Voor katten bedraagt dit aandeel 3% van het totaal. Ze worden gefokt door zo'n 8.000 honden- en 5.100 kattenfokkers.¹⁴¹⁵ In Amsterdam leven naar schatting 26.000 honden¹⁶ en 350.000 katten. Dat betekent dat gemiddeld bijna 1 op de 2 bewoners een kat heeft.¹⁷

Degene die een dier houdt heeft een verregaande invloed op het leven en de leefomstandigheden van zijn dier en is de eerstverantwoordelijke voor het welzijn en de gezondheid van zijn dier. De eigenaar moet het dier op de juiste manier voeden, zorgen voor geschikte huisvesting en het correct verzorgen wanneer het ziek is. In de relatie huisdier – eigenaar, is het dier altijd de zwakkere partij. De eigenaar moet daarom desgevraagd bereid zijn verantwoording af te leggen over de wijze waarop hij zijn dier houdt.¹⁸ Veel gezelschapsdieren belanden in het asiel of andere opvang, zoals zwervende, in beslag genomen of verwaarloosde dieren.¹⁹

De overheid heeft in dezen primair een kaderstellende en regisserende rol.²⁰ De overheid stelt normen voor het omgaan met dieren. Zij bepaalt welke dieren gehouden mogen worden en welke (minimum)eisen er gelden voor bijvoorbeeld huisvesting, voeding en verzorging. Ook bepaalt de overheid welke ingrepen er bij dieren gedaan mogen worden.²¹ Voorlichting kan ervoor zorgen dat mensen geen verkeerde aankopen doen en goed voor de dieren zorgen. Hier ligt een belangrijke preventieve taak voor de gemeente. Die kan tegengaan dat Amsterdammers een dier aanschaffen dat niet bij de woon- of leefsituatie past, wat dierenleed voorkomt en geld bespaart. Daarnaast moet het voor Amsterdammers duidelijk zijn waar zij met hun huisdieren naartoe kunnen als er problemen ontstaan, bijvoorbeeld door ziekte of opname in een zorginstelling. De overheid komt als verantwoordelijke in beeld wanneer de eigenaar, om welke reden dan ook, zijn of haar verantwoordelijkheid niet kan of wil nakomen en het welzijn van het dier in gevaar komt.²²

1.1 Wettelijk kader

Op landelijk niveau bestaat het belangrijkste wettelijke kader voor dierenwelzijn uit de Wet Dieren en de Flora- en faunawet. Dit zijn beide kaderwetten die hoofdlijnen in de regelgeving bevatten.

Uit nationale regelgeving vloeien bevoegdheden voort aan provincies en gemeenten. Gemeenten hebben invloed op dierenwelzijn door apart beleid voor dierenwelzijn op te stellen zoals deze nota. Maar ook regelgeving in de Algemene Plaatselijke Verordening (APV), bestemmingsplannen, kapvergunningen en verkeersmaatregelen kunnen invloed hebben op het welzijn van dieren.

Waar de rol van de Rijksoverheid vooral ligt in wetgeving, ligt die van de gemeente meer in de voorwaardenscheppende sfeer. De gemeente zorgt er door middel van informatievoorziening voor dat Amsterdammers de weg kunnen vinden op het gebied van dierenwelzijn en zorgt ervoor dat de ondersteunende organisaties zoals asielen en de dierenambulance goed kunnen functioneren²³ en de uitbestede wettelijke taken kunnen uitvoeren.

1.1.1 De Wet Dieren

De Wet Dieren gaat voornamelijk over de bescherming van door de mens gehouden dieren zoals huisdieren en landbouwhuisdieren. De Wet Dieren is in 2014 in werking getreden en is een kaderwet die de hoofdlijnen van de regelgeving bevat. De uitwerking van deze hoofdlijnen volgt gedeeltelijk nog in nadere regelgeving. Dat betekent dat de Wet Dieren een raamwerk is waarin uiteindelijke regels vastgesteld worden aan de hand van Algemene Maatregelen van Bestuur (AMvB's) of ministeriële regelingen.²⁴

De Wet Dieren is gericht op het individuele welzijn van gezelschapsdieren, landbouwhuisdieren en exotische dieren die als gezelschapsdier worden gehouden. De Wet Dieren gaat uit van de erkenning van de intrinsieke waarde van dieren en de vijf vrijheden van Brambell, zoals eerder genoemd. Deze wet heeft tot uitgangspunt dat het verboden is dieren onnodig pijn te doen, letsel te veroorzaken, de gezondheid of het welzijn te beschadigen, de nodige zorg te onthouden, te doden of een dier als prijs, gift of beloning uit te reiken. Ten slotte geldt de algemene zorgplicht voor dieren in nood (artikel 1.4). Deze zorgplicht houdt in dat iedereen verplicht is om aan gewonde dieren en dieren in nood hulp te bieden als dat redelijkerwijs mogelijk en zinvol is. In de praktijk betekent dat meestal het bellen van 144 of de dierenambulance, of het brengen van het dier naar een opvangcentrum. De verplichting tot het bieden van hulp wordt daarmee aan de opvangende instantie overgedragen.

De Wet Dieren is een bundeling van de volgende wetten:

- de Gezondheids- en welzijnswet voor Dieren (GWWD)
- de Diergeneesmiddelenwet
- de Wet op de dierenbescherming
- de Wet op de uitoefening van de diergeneeskunde 1990
- de Kaderwet diervoeders

Huisdierenlijsten

Het Rijk stelt Algemene Maatregelen van Bestuur op als de praktijk vraagt om een nadere uitwerking. Een voorbeeld daarvan was het Honden- en Kattenbesluit waarin het bedrijfsmatig houden van honden en katten werd gereguleerd. Dit besluit is vervallen toen de Wet Dieren in werking trad. Bij de opstelling van de GWWD is door het toenmalige ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) het initiatief genomen om een lijst op te stellen van dieren die door mensen mogen worden gehouden. Het houden van dieren die niet op deze lijst voorkomen, zou dan niet of onder bepaalde voorwaarden worden toegestaan. Er bestaat een lijst met diersoorten die in Nederland mogen worden gehouden met het oog op de productie van die dieren afkomstige producten.²⁵

Een lijst met dieren die gehouden mogen worden, de zogenoemde huisdierenlijst, of positieflijst, is onderdeel van de uitwerking van de Wet Dieren. Het eerste deel van deze huisdierenlijst, de huisdierenlijst voor zoogdieren, is begin 2015 gepresenteerd. De dieren op deze lijst zijn onderverdeeld in twee categorieën: categorie A waar geen aanvullende soortspecifieke houderijvoorschriften voor gelden en categorie B waar in de toekomst wel soortspecifieke houderijvoorschriften voor gaan gelden.²⁶ Deze soortspecifieke houderijvoorschriften worden nog opgesteld en opgenomen in het Besluit houders van dieren. Nog niet alle zoogdieren zijn beoordeeld. Er komt een fokverbod voor zoogdieren die niet op de huisdierenlijst staan, zodra

deze lijst compleet is. Sommige zoogdieren die straks niet op de huisdierenlijst staan, worden wel in Nederland gehouden. Voor deze dieren komt een overgangsregeling. De eigenaar van een zoogdier dat niet op de huisdierenlijst staat, mag dit dier houden totdat het overlijdt. De houder moet wel kunnen bewijzen dat het dier al in leven was toen de huisdierenlijst van kracht werd.²⁷ Dit geldt ook voor de diersoorten die al beoordeeld zijn en niet in aanmerking kwamen voor een plaats op de huisdierenlijst. In de toekomst worden huisdierenlijsten opgesteld voor vogels en reptielen.

Handhaving

De handhaving van de naleving van de Wet Dieren wordt uitgevoerd door de inspecteurs van de LID (Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming) en de NVWA (Nederlands Voedsel- en Warenautoriteit). Zij zijn als Buitengewoon Opsporingsambtenaar (BOA) bevoegd om een proces-verbaal op te maken en zo nodig dieren in beslag te nemen. In Amsterdam werkt de LID samen met de Inspectiedienst Gezelschapsdieren (IDG, onderdeel van de Hondenbescherming), de inspecteurs van de plaatselijke afdelingen van de Dierenbescherming, de Politie Amsterdam-Amstelland en de afdeling hondengeleiders (Hondenbrigade).

Het is belangrijk dat de overheid kan optreden bij geconstateerde overtredingen en misstanden op dierenwelzijnsgebied.²⁸ Landelijk is afgesproken dat er 500 gespecialiseerde dierenpolitieagenten bij zouden komen in vier jaar tijd.²⁹ Door het kabinet Rutte II is besloten dat de reguliere politie mishandeling en verwaarlozing hard aanpakt. Hiermee leek de dierenpolitie te komen vervallen. Amsterdam moet zijn eigen beleid voeren ten aanzien van dierenpolitie en BOA's. In het gemeentelijke coalitieakkoord van 2010 was afgesproken dat een aantal gemeentelijke handhavers zouden worden opgeleid die specifiek toe zouden moeten zien op dierenwelzijn. Hoewel er agenten zijn opgeleid tot dierenpolitieagent, hebben zij hun diengerelateerde taken moeten opgeven toen de eenheid het besluit nam geen prioriteit meer te geven aan dierenwelzijn. Er zijn tijdens de vorige collegeperiode geen BOA's opgeleid op het gebied van dierenwelzijn. Er is momenteel te weinig kennis aanwezig bij de politie om goed te kunnen handhaven. De BOA's dierenwelzijn en/of dierenpolitie moeten daarom zo snel mogelijk worden opgeleid en geïnstalleerd. Zij zullen worden aangesteld uit het bestaande apparaat. De BOA's/dierenpolitie moeten 50% van hun tijd besteden aan het verbeteren van dierenwelzijn.³⁰ De gemeente dient er zorg voor te dragen dat de BOA's en dierenpolitie een gelijkwaardige positie krijgen met een duidelijk omschreven budget, taken en bevoegdheden binnen het politionele apparaat. Toezicht moet effectief zijn en de strafmaat passend voor het delict.

Cirkel van geweld

Dierenwelzijn is een breder thema dat niet beperkt zou moeten blijven tot speciale handhavers en inspectiediensten. Als er in een huishouden geweld is tegen personen, is er vaak ook geweld tegen dieren. Dit wordt ook wel de 'cirkel van geweld' genoemd. Zo kan iemand een ander pijn doen door diens dier pijn te doen, en de ene mens kan de ander bedreigen door diens dier te bedreigen.³¹ Het is daarom van belang dat het gehele Amsterdamse politiecurs hiervan voldoende op de hoogte is.

De gemeente heeft medebewindstaken op basis van de Wet Dieren. In artikel 2.2, 2.11-2.15 3.5, 5.8 staat regelgeving ten aanzien van wedstrijden en de preventie en bestrijding van besmettelijke dierziekten, waar de gemeente mee te maken kan hebben. Artikel 5.13 beschrijft maatregelen die de burgemeester kan treffen ten aanzien van agressieve dieren. Sinds 2008 ligt de aanpak van bijtincidenten vooral bij gemeenten. De gemeente Amsterdam heeft in de APV een artikel opgenomen ten aanzien van agressieve honden. In artikel 3.5 Wet Dieren is vastgelegd dat de gemeente regels opstelt over het aangeven en bewaren, ophalen en overdragen van kadavers van gezelschapsdieren.

Actiepunt 2

- *Amsterdam leidt BOA's/dierenpolitie op en installeert deze.*
- *Amsterdam stelt het gehele politiecurs op de hoogte van de wet- en regelgeving omtrent dieren*
- *Amsterdam stelt specifieke agenten aan die dierenwelzijn als prioriteit hebben.*
- *Amsterdam stelt het politiecurs op de hoogte van de 'cirkel van geweld', mogelijkheden rondom inbeslagname van dieren, beleid rondom agressieve honden et cetera (zie ook actiepunt 10 & 11)*

1.1.2 Wettelijk verplichte opvang van huisdieren

Dieren vallen in Nederland onder het Burgerlijk recht. Dat houdt in dat een dier als een eigendom wordt gezien. Het eigendomsrecht zoals dit geldt voor allerlei zaken, is ook van toepassing op dieren. Een dier wordt daarin als een 'zaak' beschouwd, waarop eigendom, bezit en houderschap van toepassing zijn. Juridisch is een dier daarom vergelijkbaar met niet-levende eigendommen zoals een fiets of wasmachine. De vinder van een dier is officieel verplicht om hiervan aangifte te doen bij de burgemeester. In de praktijk is de bewaarfunctie van de burgemeester uitbesteed aan opvangcentra zoals dierenasiels.³²

De eigenaar van een dier dient zo snel mogelijk na de constatering van vermissing van dit dier en op aantoonbare wijze melding hiervan maken en proberen het dier terug te vinden. Melden kan bij de politie, dierenambulance, stichting Amivedi en mijndieriszoek.nl.³³

Een zwerfdier is een dier met een vermoedelijke eigenaar. Dat betekent dat er mogelijk een eigenaar is. De opvang van deze dieren is een gemeentelijke taak die verankerd ligt in het Burgerlijk Wetboek (boek 5 artikel 8 lid 3). Na de aangifte kan de vinder, met inachtneming van de welzijnswetgeving, het dier eventueel zelf in bewaring nemen en verzorgen. In alle andere gevallen is het in bewaring nemen en verzorgen van zwerfdieren een taak van de gemeente.

Voor alle zwerfdieren die op kosten van de gemeente worden opgevangen is een wettelijke opvangtermijn van veertien dagen vastgesteld. Het gaat dan om dieren die geen vermoedelijke eigenaar hebben. Binnen de termijn van veertien dagen kan de rechtmatige eigenaar het dier terughalen. Voor dieren met een vermoedelijke eigenaar geldt dat de burgemeester ingevolge art. 5:8 BW verplicht is om de benodigde geneeskundige hulp te verlenen, tenzij de kosten hiervoor als onevenredig worden beschouwd.

Voor dieren die een eigenaar hebben geldt in principe het Besluit gevonden voorwerpen. Ook hier geldt dat de vinder verplicht is om aangifte te doen van de vondst. De eigenaar van een gevonden voorwerp heeft een jaar de tijd om dit op te eisen bij degene die het 'voorwerp', in dit geval een huisdier, bewaart (BW 5:artikel 6) en moet de kosten betalen van de opvang. De eigenaar van het dier is zelf verantwoordelijk voor de zorg voor het dier. Ook als de deze tijdelijk verhuist naar de gevangenis of wordt opgenomen in een (psychiatrische) zorginstelling.³⁴

Amsterdam heeft de bewaarplicht en medische plicht voor gevonden dieren middels overeenkomsten overgedragen aan asielen en opvangcentra. In principe betaalt de eigenaar voor de gemaakte kosten, de gemeente hoeft alleen de kosten te vergoeden voor de opvang van dieren die niet naar de eigenaar terug gaan. Voor de opvang van sommige ontsnapte of losgelaten exotische dieren (bijvoorbeeld reptielen, apen, papegaaien) bestaan gespecialiseerde opvangcentra.

1.1.3 Identificatie en registratie

Veel dieren komen onnodig in het asiel terecht omdat de eigenaar op het moment van aantreffen niet achterhaald kan worden.³⁵ Identificatie (door middel van een chip) en registratie (afgekort I&R) kunnen ervoor zorgen dat een eigenaar snel wordt opgespoord.

Het Honden- en Kattenbesluit 1999 stelde dat een hond of kat binnen vijf werkdagen na binnenkomst in een asiel wordt voorzien van een uniek identificatiemiddel. Ook dieren die in een asiel worden geboren, moesten volgens dit besluit worden voorzien van een identificatiemiddel. Onder de Wet Dieren moet nog een regeling op dit punt volgen.

Het chippen van katten en honden moet dierenwelzijnsproblemen tegengaan, zoals vermissing (onder andere bij calamiteiten), dumping, zwerven, mishandeling, verwaarlozing en malafide handel (dit laatste geldt met name voor honden). Door de economische crisis worden in Amsterdam veel katten gedumpt. In zes jaar tijd is het aantal door Stichting Amsterdamse Zwerfkatten van straat gehaalde katten verdrievoudigd en de stijgende lijn zet zich voort.^{36,37} Helaas worden nog altijd dieren van malafide herkomst ingevoerd en verhandeld. Het gaat om dieren die niet gefokt zijn volgens Nederlandse eisen. Hieronder bevinden zich vaak dieren die later voor problemen zorgen, bijvoorbeeld omdat zij in de eerste maanden onvoldoende zijn gesocialiseerd of te vroeg bij het moederdier zijn weggehaald.

Identificatie en registratie zijn voor honden verplicht sinds 2013. Iedere hond die in Nederland geboren wordt, moet sindsdien binnen zeven weken worden gechipt.³⁸ Deze maatregel is een uitvoering van de landelijke Nota Dierenwelzijn uit 2007.³⁹ Het is voor opsporing van eigenaren van groot belang dat chipgegevens in één centrale database worden geregistreerd zonder tussenkomst van private databanken. Op dit moment opereren er meerdere private databanken waarin huisdiereigenaren zelf hun gegevens kunnen wijzigen. De private databanken geven deze gegevens door aan de centrale databank, die alle gegevens bewaart maar slechts inzichtelijk is voor een zeer beperkte groep mensen. Dierenopvangcentra, fokkers en dierenwinkels kunnen zelf bepalen hoe zij de I&R van dieren uitvoeren. Dit is geen taak voor de gemeente, maar de gemeente kan wel aandringen bij de minister op een versneld invoeren van een centraal registratiesysteem.

Bij registratie geeft de eigenaar zijn of haar contactgegevens op. Effectieve I&R dienen de volgende doelstellingen:

- betrouwbaarheid bij aankoop van dieren;
- tracering van zwerfdieren;
- tracering en preventie van ziekten;
- handhaving regelgeving.

I&R maken deel uit van de overeenkomst met dierenopvangcentra (registratie vindt plaats bij het Bureau Registratie en Identificatie huisdieren Nederland, BREIN). Bij particulieren moeten I&R worden gestimuleerd. Wanneer verplichte identificatie is ingevoerd, is de focus op registratie van groot belang. Dit vergemakkelijkt het terugvinden van de eigenaar bij vermissing en minimaliseert de kosten voor opvang.⁴⁰

De Stichting Amivedi, een landelijke organisatie waar men vermiste of gevonden dieren kan aanmelden, helpt bij het opsporen van vermiste dieren.⁴¹ Ook de Dierenbescherming heeft een meldpunt voor vermiste en gevonden dieren: mijndierzoek.nl.

Zwervende honden en katten die na twee weken aan het asiel worden overgedragen, worden op kosten van de gemeente gechipt. De gemeente heeft baat bij de registratie van deze dieren en

ondersteunt de registratie financieel door middel van een subsidie voor dit doel aan de opvangcentra. Dierenartsen, Dierenambulance en de dierenasielen zijn in het bezit van een zogenaamde chipreader om de code van de chip te kunnen aflezen. Er zijn op dit moment meerdere chipsystemen en readers in de handel.

In 2011 werd een motie van de Partij voor de Dieren Amsterdam aangenomen die het college vroeg om het chippen van katten te verplichten. Er blijkt echter geen verplichting op gemeentelijk niveau te kunnen worden opgelegd op basis van dierenwelzijn, volksgezondheid, diergezondheid, handelsverkeer, voorkoming van de verspreiding van smetstof, de aanwezigheid van schadelijke stoffen in dieren en producten van dierlijke oorsprong of de bescherming van de veiligheid van mensen en dieren. Het is de gemeente slechts toegestaan een chipplicht in te stellen op grond van andere dan deze motieven. Sinds het aannemen van de motie subsidieert de gemeente het chippen en castreren van katten van minima.

Actiepunt 3

- *De gemeente blijft voorlichtingscampagnes, chipacties en castraties van katten ondersteunen*
- *De wethouder stuurt aan op een landelijke regeling (verplicht chippen voor katten) bij de Rijksoverheid*
- *De wethouder stuurt bij de minister aan op een centraal registratiepunt (zonder tussenkomst van private databanken) voor gechipte honden en katten.*

1.1.4 Destructieverordening

De Amsterdamse Destructieverordening (1 december 1999) is nog gebaseerd op de oude Destructiewet, deze is vervallen met ingang van 2008. De Destructieverordening Amsterdam regelt de verwijdering van dode dieren uit de openbare ruimte. Voor de uitvoering heeft Amsterdam een centrale regeling met de Dierenambulance Amsterdam in mandaat van de stadsdelen. De regeling wordt gefinancierd uit de subsidieregeling voor dierenorganisaties.⁴² De Dierenambulance exploiteert de botulismetelefoon, zorgt voor eerste hulp en vervoer van nog levende botulismeslachtoffers, verwijdert dode honden, katten en andere kleine gestorven dieren (ook op verzoek van dierenartsen en particulieren) en heeft een ruimte voor het tijdelijk bewaren van kadavers aan het Voorlandpad in Amsterdam Oost. Dode landbouwdieren (ook in de openbare ruimte) worden door een gespecialiseerd destructiebedrijf opgehaald. Rendac is in Nederland de enige vergunninghouder voor het inzamelen en verwerken van dierlijk restmateriaal.⁴³ Dit bedrijf haalt ook de kadavers op die de Dierenambulance in tijdelijke bewaring opslaat.

Het is belangrijk dat de gestorven dieren die de Dierenambulance in bewaring neemt en waarvan de eigenaar onbekend is, worden gecontroleerd op een chip en minimaal twee weken worden bewaard. Ook maakt de Dierenambulance een foto en een korte beschrijving van het gevonden dier. Gegevens worden doorgegeven aan de Stichting Amivedi. Eigenaren die hun dier kwijt zijn hebben minstens twee weken de tijd om hun dier terug te vinden.⁴⁴ De kosten voor bewaring worden door middel van een regeling met de Dierenambulance door de gemeente betaald.

Voor dierenbezitters van wie het huisdier is gestorven is er een aantal opties. Het stoffelijk overschot van kleine dieren (tot 10 kilo) kan worden begraven op eigen terrein. De risico's voor volksgezondheid, diergezondheid en milieu moeten hierbij tot een minimum beperkt worden,

vandaar dat wordt geadviseerd het dier voldoende diep te begraven (minstens 75 centimeter).⁴⁵ Gestorven honden en katten kunnen ook op de eerste werkdag nadat het dier gestorven is worden afgegeven bij een verzamelplaats voor destructiemateriaal. Dode dieren kunnen worden afgegeven aan de Stichting Dierenambulance Amsterdam. Daarnaast is het mogelijk overleden huisdieren te cremen of begraven op een speciaal daarvoor bedoeld crematorium of begraafplaats.⁴⁶ Voor gestorven hobbydieren, zoals paarden, schapen, hangbuikzwijntjes, bokjes en kippen, gelden andere eisen. Voor de verwijdering van dode hobbydieren gelden dezelfde eisen als voor dode landbouwhuisdieren.⁴⁷

1.2 De rol van de gemeente Amsterdam

Regelgeving op het gebied van dierenwelzijn is in principe een zaak van het Rijk. Gemeenten geven invulling aan nationale wetgeving en zijn bevoegd aanvullende regelgeving vast te stellen om hinder en overlast te voorkomen en te bestrijden, de volksgezondheid te bewaken en de openbare orde te handhaven.

De rol van de centrale stad behelst de algemene regelgeving in de Algemene Plaatselijke Verordening (APV) met het oog op openbare orde en veiligheid. Het centrale bestuur is echter terughoudend met wijzigingen in de APV als niet is aangetoond dat deze noodzakelijk zijn voor het gewenste doel, of de noodzakelijke handhaving niet is gewaarborgd.

De bevoegdheden van de gemeente op het terrein van gezelschapsdieren bestaan uit het verbieden en voorkomen van ongewenste ontwikkelingen en het stimuleren van dierenwelzijn. Een voorbeeld daarvan is het aanlijngedod voor honden en het verbieden van het afsteken van vuurwerk in de nabijheid van kinderboerderijen. Dit is geregeld in de APV.⁴⁸⁴⁹ Daarnaast kan de gemeente een rol innemen in voorlichting om dierenleed te voorkomen en dierenwelzijn te verbeteren.

Aanvullende regelgeving blijft altijd mogelijk als daar breed gedragen behoefte aan lijkt te zijn en de regelgeving op juridisch correcte grondslag in de APV kan worden opgenomen. Bij de afweging kan blijken dat er geen nieuwe regelgeving nodig is, maar wel een nadere uitwerking van de toepassingsmogelijkheden van bestaande regelgeving, zowel inhoudelijk als procedureel.

1.2.1 Algemene Plaatselijke Verordening en Verordening op de Straathandel

In de APV zijn artikelen opgenomen met als doel het beperken van overlast van honden in de openbare ruimte en het voorkomen van overlast door dieren. In het bijzonder paragraaf 5 van hoofdstuk 5 in de APV besteedt aandacht aan dieren. Het gaat bijvoorbeeld om de volgende verordeningen:

- Artikel 5.12 en 5.13: een algemeen aanlijngedod en een algemeen opruimgedod van hondenpoep. Een uitzondering geldt voor speciaal voor honden aangewezen plaatsen zoals hondenuitlaatplaatsen en deze uitzondering zou ook moeten gelden voor speciaal opgeleide geleidehonden in dienst van blinden of gehandicapten, zoals in enkele andere gemeenten in de APV is opgenomen.⁵⁰
- Artikel 5.15: het muilkorfbesluit. De politie kan aan de eigenaar van een agressieve hond opleggen dat het dier in de openbare ruimte en op terrein van anderen kort aangelijnd en/of gemuilkorfd wordt.
- Artikel 5.3: verbod op gebruik van vuurwerk in de omgeving van dierenopvangcentra, kinderboerderijen, maneges en dierentuinen.

De uitvoering van deze verordeningen (controle en handhaving) is gedelegeerd aan de stadsdelen. In hoofdstuk 1.3.7.1, hondenbeleid, staan de centrale regels rondom honden in de openbare ruimte.

In de Verordening op de Straathandel staan regels omtrent de handel van goederen op markten.⁵¹ Op alle Amsterdamse markten is de verkoop van levende dieren verboden. Dit is echter nog niet opgenomen in de verordening op de straathandel. Handhaving van de welzijnswetten is een taak van de marktmeesters, de politie, de LID en de BOA's dierenwelzijn. Dankzij vragen van de Partij voor de Dieren is het verbod op verkoop van dieren wel opgenomen in de spelregels voor Koningsdag.

Voor de verkoop van levende vis en schaaldieren op markten zoals kreeften, krabben en paling, bestaat momenteel geen regelgeving. In de Verordening op de Straathandel valt deze categorie niet onder de definitie van dieren. Ook hier moet echter zorgvuldig worden gehandeld. Op dit welzijnsaspect kunnen gemeenten vooralsnog geen invloed uitoefenen, tenzij er evident sprake is van misstanden, bijvoorbeeld blootstelling aan de brandende zon.

Actiepunt 4

- *Amsterdam reguleert handel in dieren op markten*
- *In de Verordening op Straathandel wordt opgenomen dat handel in levende dieren niet is toegestaan op markten. Vissen, schaal- en schelpdieren worden hier ook nadrukkelijk onder verstaan*

1.2.2 Aanschaf gezelschapsdieren

In het algemeen geldt dat winkels en markten ongeschikt zijn voor het verkopen van levende dieren. De omstandigheden voor levende dieren op markten en in winkels zijn vaak zodanig dat het dierenwelzijn eronder lijdt.⁵²

Voor de dierenwinkels die honden en katten verkopen geldt landelijke regelgeving. Handhaving wordt uitgevoerd door verschillende instanties (LID, Hondenbrigade, NWWA, BOA's). Het is de gemeente niet toegestaan om de verkoop van dieren in dierenwinkels te verbieden. De gemeente kan wel in gesprek gaan met winkels en aansturen op doorverwijzing naar dierenopvanginstanties voor de adoptie van een dier in plaats van verkoop in de winkel. Ook kunnen via een convenant afspraken worden gemaakt om de verkoop van dieren te beperken.

Sinds 1 juli 2014 zijn nieuwe regels van kracht geworden voor het houden, fokken en verkopen van huisdieren in het Besluit houders van dieren. Hierin staat onder andere dat aan personen van onder de 16 jaar zonder begeleiding geen huisdieren verkocht mogen worden⁵³ en dat dieren niet meer in etalages mogen staan.⁵⁴ Verkopers moeten ook schriftelijke informatie afgeven over het dier dat een klant heeft gekocht.⁵⁵

Voorlichting en beperking van impulsaankopen via overige maatregelen, moeten ervoor zorgen dat mensen geen aankopen doen waar ze spijt van krijgen. Hier ligt een belangrijke preventieve taak voor de gemeente. Zij kan helpen voorkomen dat Amsterdammers een dier aanschaffen dat niet bij de woon- of leefsituatie past, waardoor wordt tegengegaan dat een dier een zwerfdier wordt, en uiteindelijk dierenleed en kosten worden bespaard.

Vaak is het onduidelijk waar honden, katten, konijnen en knaagdieren in winkels vandaan komen. Zoals eerder genoemd komt het voor dat dieren afkomstig van malafide handelaren in Amsterdamse dierenwinkels verkocht worden. Het advies moet zijn om dieren niet bij een dierenwinkel maar bij een asiel of erkende fokker te kopen, waarbij het welzijn en de gezondheid van de dieren voorop staan. Fokkers dienen vanuit het oogpunt van dierenwelzijn aan de volgende richtlijnen te voldoen:

- geen erfelijke afwijkingen
 - geen inteelt
 - welzijnskeurmerk in plaat van stamboom
 - alle fokkers een vergunning met strenge welzijnsvoorschriften
 - aantal nestjes limiteren
 - scheiden van jongen en moederdieren pas als ze daar fysiek en sociaal aan toe zijn
 - niet via marktplaats verhandelen
 - strenger beleid op sjoemelen met paspoorten en inenting
 - chipregistratie uitvoeren in het bijzijn van het moederdier.
- Op deze manier zal de malafide handel langzaam uitsterven.

Actiepunt 5

- *De gemeente dringt bij de landelijke overheid aan op een verbod op verkoop van dieren via internet, in dierenwinkels, tuincentra en andere locaties die impulsaankopen en onverantwoorde verkoop van dieren bevorderen.*
- *De gemeente voert een beleid dat gericht is op het uifaseren van verkoop van dieren in dierenwinkels en tuincentra. De gemeente gaat dierenbeurzen tegen.*
- *De gemeente dringt bij de landelijke overheid aan op het aanscherpen van criteria aan fokkers.*
- *De gemeente sluit een convenant met dierenwinkels en tuincentra dat tot doel heeft om het welzijn van huisdieren te verbeteren en de verkoop van levende dieren aldaar op termijn te stoppen.*
- *De gemeente geeft proactief voorlichting over verantwoorde aanschaf en verzorging van dieren, illegale handel en broodfok.*
- *de gemeente controleert frequent op naleving van de wettelijke verplichtingen door de verkooppunten.*

1.2.3 Hondenbelasting

Gemeenten zijn op grond van de Gemeentewet bevoegd belasting te heffen op het houden van honden.⁵⁶ Hondenbelasting is een algemene belasting die mensen met één of meerdere honden betalen. Deze belasting stamt uit de Middeleeuwen, toen honden werden gebruikt om karren te trekken. Het was een middel om transportbelasting te kunnen heffen. Daarnaast werd de belasting ingevoerd om de verspreiding van hondsdelheid tegen te gaan. Hondsdelheid is inmiddels nagenoeg verdwenen uit Europa.

In Amsterdam leven naar schatting zo'n 26.000 honden, waarvan 23.000 geregistreerd zijn (peildatum 2010).⁵⁷ De gemeente heeft lange tijd hondenbelasting geheven, waarbij het ging om een bedrag van ruim 100 euro per jaar voor de eerste hond.

In het coalitieakkoord van 2014 is opgenomen dat de hondenbelasting wordt afgeschaft.⁵⁸ In 2015 wordt nog hondenbelasting geheven. De afschaffing gaat in per 1 januari 2016.⁵⁹

1.3 Gezelschaps- en zwerfdieren

Gemiddeld kwamen er in de periode 2007-2013 ieder jaar 1056 zwerfkatten terecht in Dierenasiel Amsterdam (DOA). Daarnaast werd ieder jaar van gemiddeld 227 katten afstand gedaan. Van deze katten werden jaarlijks gemiddeld 1005 katten geplaatst en gingen 180 katten retour naar de eigenaar. In dezelfde periode kwamen er jaarlijks gemiddeld 413 zwervhonden binnen in DOA. Daarnaast werd er ieder jaar gemiddeld van 109 honden afstand gedaan. Van deze honden werden jaarlijks gemiddeld 321 honden geplaatst en gingen 163 terug naar de eigenaar.

In 2013 vonden via DOA 756 katten en 269 honden een nieuw thuis. Het aantal herplaatste dieren lag bij zowel honden en katten lager dan in 2012, door lagere instroom.⁶⁰

Het dierenasiel van Stichting Dierenleed Noord/Oostzaan vangt jaarlijks zo'n 450 katten op. In 2014 werden 485 katten opgevangen, hiervan waren 417 zwerfkatten en 68 katten waarvan de eigenaar afstand heeft gedaan. 37 katten werden herenigd met hun eigenaar. In totaal worden er ongeveer 1400 katten en 350 honden per jaar door deze twee asielen verzorgd.

Daarnaast worden jaarlijks vangacties uitgevoerd om het aantal zwerfkatten te verminderen door de Stichting Amsterdamse Zwerfkatten (SAZ). Deze organisatie vangt zwerfkatten. Tamme huiskatten worden door SAZ naar een asiel gebracht, katten die dusdanig verwilderd zijn dat ze nooit meer aan een huiselijk leven kunnen wennen, worden na castratie teruggezet in hun eigen omgeving. Dit voorkomt aanwas van zwerfkatten.

Castratieacties

Het Dierenopvangcentrum Amsterdam (DOA) castraleert ieder jaar zo'n 650 katten. Honden worden niet standaard gecastreerd. Castratie van katten is belangrijk om de (zwerf)kattenpopulatie onder controle te houden in de stad. Sinds medio 2013 worden kittens door DOA al op zeer jonge leeftijd gecastreerd, dit heet vroegcastratie. De jonge diertjes krijgen daarvoor een speciaal aangepaste behandeling. Tot 2013 moesten nieuwe eigenaren van een kitten terugkomen naar DOA voor een gratis castratie, wanneer de kat de leeftijd van zes maanden had bereikt. Omdat katten zich al kunnen voortplanten als ze jonger zijn dan zes maanden, kan vroegcastratie ongewenste nestjes beter voorkomen. Het kan voor de gemeente Amsterdam lonen om castratie van katten onder kattenbezitters te stimuleren, zoals op dit moment gebeurt. Castratieacties worden in samenwerking met bijvoorbeeld de Dierenbescherming, Dierenambulance, asielen en dierenartsen georganiseerd.

Als een opgevangen dier een eigenaar blijkt te hebben en door hem wordt opgehaald, betaalt deze in principe de kosten van de opvang. In de praktijk is dat helaas niet altijd haalbaar en neemt (ook) het asiel de kosten van de opvang op zich (meer te lezen over crisisopvang in 1.3.4)

Afstand doen van een dier

Wanneer de eigenaar van een dier afstand doet van zijn of haar dier is het voor het dier en de gemeente van belang dat de eigenaar het dier niet dumpst maar afstaat aan een asiel. Asielen vragen aan de eigenaar die het dier afstaat een vergoeding voor de opvang en verzorging van afstandsdieren.

Het aantal afstandsdieren is de laatste jaren toegenomen in DOA doordat eigenaren in steeds vaker afstand doen van zieke dieren. Hier is mogelijk een verband met de economische crisis en de (soms hoge) medische kosten. Deze kosten schuiven wanneer het dier aan DOA wordt

afgestaan door naar DOA. Het is van belang dat eigenaren van tevoren goed weten wat hen (financieel) te wachten staat bij de aanschaf van een dier. Asiels zijn geschikte organisaties om hierover voorlichting te geven. Voor onvoorziene omstandigheden biedt afstand doen een oplossing. Sommige eigenaren kunnen het afstandsbedrag niet betalen. Om te voorkomen dat zij op een andere manier van hun dier afstand doen, bijvoorbeeld door het achter te laten in een park, is het van groot belang dat zij toch hun dieren kunnen afstaan aan het asiel. Voor deze gevallen is er momenteel een noodvoorziening getroffen in DOA. Het is wenselijk dat de gemeente deze noodvoorziening financiert.

Het Basisarrangement Dierennoodhulp van de Dierenbescherming geeft een kwalitatieve beschrijving van de basisvoorziening voor het verzorgen van Dierennoodhulp. De benadering is integraal, omdat dierenhulp ook een integrale benadering vereist, ook al wordt deze taak in Amsterdam door verschillende partijen uitgevoerd.

Actiepunt 6

- *De gemeente bevordert het onvruchtbaar maken van katten en honden.*
- *De gemeente zet verschillende vormen en kanalen in voor voorlichting over castratie en de (kosten van) verzorging van dieren (bijvoorbeeld bij dierenwinkels, dierenartsen, online, posters).*
- *De gemeente verleent geen financiële vergoeding aan instanties die dieren ongeneutraliseerd herplaatsen.*
- *De gemeente vergoedt de kosten die het asiel maakt voor verzorging, transport en medische behandeling, gedurende de eerste 14 dagen na aankomst van het dier in het asiel.*
- *De gemeente vergoedt de kosten voor afstandsdieren waarvan de eigenaar geen geld heeft om de afstandskosten te betalen.*

1.3.1 Bijzondere Subsidieverordening Dierenwelzijn

De gemeente levert momenteel een financiële bijdrage aan de opvang van dieren op basis van de gemeentelijke 'Bijzondere Subsidieverordening Dierenwelzijn 2015'. Deze verordening regelt de manier waarop de budgetten voor dierenwelzijn verdeeld worden en de procedures voor het weigeren, aanvragen, beoordelen en toekennen van de subsidies. De verordening, die op 1 januari 2016 vervalt, richt zich bijvoorbeeld op de Dierenambulance en op instellingen die gezelschapsdieren opvangen.⁶¹

De toekenning van vergoedingen of subsidies moet op heldere criteria zijn gebaseerd. Zo wordt een grens gesteld aan (door de overheid ondersteunde) initiatieven, en de samenwerking en afstemming tussen de verschillende organisaties wordt gestimuleerd. Subsidie ontvangende instanties moeten in ieder geval een toegevoegde waarde hebben voor het Amsterdamse dierenbeleid en voldoen aan opgestelde kwaliteitseisen. Deze kwaliteitseisen moeten nog door de gemeente worden opgesteld. De coalitie heeft in 2014 in het coalitieakkoord opgenomen dat kwaliteitseisen zullen worden opgesteld.⁶²

De uitvoering van wettelijke taken wordt steeds vaker geregeld door middel van overeenkomsten. Dit heeft gevolgen voor de manier waarop het werk van instellingen die niet middels een overeenkomst werken, gefinancierd wordt. De activiteiten van deze laatste instellingen betreffen dan niet de uitvoering van wettelijke taken, maar vormen een bijdrage aan dierenwelzijn in meer algemene zin. Gemeenten hebben de mogelijkheid om zulke activiteiten

middels een subsidie te bevorderen. Algemeen geldende spelregels voor subsidiëring zijn vastgelegd in het Burgerlijk Wetboek. Voor Amsterdam zijn die spelregels aangevuld in de Algemene subsidieverordening.

Toekomst van financiering van dierenwelzijn

Het voortbestaan van de subsidieverordening wordt door de gemeenteraad bediscussieerd.

Wanneer het gaat om wettelijke taken van de gemeente is een vergoeding een meer passende betalingsconstructie dan een subsidie.

De landelijke Dierenbescherming heeft een rekenmodel ontwikkeld voor het bepalen van de gemiddelde kosten van de opvang van een hond of kat, voor ten minste de wettelijke termijn van 14 dagen. Dit model kan als richtlijn dienen voor de vergoeding van kosten. De kosten bevatten naast de vaste en variabele kosten die het asiel maakt voor het pand, het personeel, en de algemene kosten om een asiel te runnen ook de verzorgings- en medische kosten die voor de dieren worden gemaakt. Dit zijn:

- het eerste onderzoek
- identificatie & registratie (eenmalige verzorgingskosten)
- vaccinatie, inclusief vaccinatieboekje
- ontwormen / ontvlooiën / ontmijten
- eventueel trimmen en/of scheren
- het schouwen van mogelijke agressieve honden
- het neutraliseren (eenmalige verzorgingskosten).

Het neutraliseren van dieren die via de dierenopvang worden herplaatst is geen wettelijke taak van de gemeente, maar vanwege bijvoorbeeld de verwilderde katten-problematiek en het percentage katten dat ongeneutraliseerd het asiel binnen komt, dient de gemeente Amsterdam deze kosten als noodzakelijke, medische kosten te beschouwen.

Daarnaast is het van belang om in algemeenheid de functie van asiels breder te bekijken.

Wanneer slechts wordt gekeken naar de opvang- en plaatsingsfunctie worden andere noodzakelijke functies over het hoofd gezien. Zo zijn er dieren die zeer moeilijk te plaatsen zijn vanwege leeftijd, medicijnafhankelijkheid of gedrag. Deze dieren zitten soms langer dan een jaar in het asiel en de kosten die het asiel voor zulke dieren maakt overschrijden vaak ruimschoots de subsidie die de gemeente hiervoor biedt. Het tweede punt van aandacht is de problematiek van honden met gedragsproblemen. Deze honden zijn veelal Amerikaanse staffordshireterriërs of andere fysiek en mentaal sterke hondenrassen. Dit zijn honden die, meer dan andere hondenrassen, een zeer kundige opvoeder nodig hebben. Veelal gaan eigenaren van staffords echter af op de uitstraling van de hond en beschikken zij niet over de kennis en tijd die nodig zijn om deze honden goed op te voeden. Het gevolg is vaak dat staffords met gedragsproblemen zoals bijtgedrag of onhandelbaarheid in het asiel terechtkomen. Ook komen honden met gedragsproblemen dikwijls het asiel binnen via inbeslagnames. Het kost veel tijd, energie en dus geld voor asiels om honden met gedragsproblemen klaar te maken voor plaatsing bij een nieuwe eigenaar. Wanneer de honden klaar zijn voor plaatsing is het volgende intensieve traject het vinden van de juiste eigenaar, die dit type hond goed aankan. Daarom zou het opvoedingstraject voor moeilijk hanteerbare honden moeten worden berekend en worden opgenomen in het kostenplaatje van asielen die honden opvangen.

Naar een nieuw financieringsmodel moet gezocht worden. Hierbij dienen als uitgangspunt het rekenmodel van de Dierenbescherming en het principe: vaste vergoeding + een vergoeding per dier.

Actiepunt 7

- *Amsterdam neemt streefdoelen en richtlijnen zoals opgesteld door Dierenbescherming op in de verordening die de financiering van dieren(opvang)instanties regelt.*
- *Amsterdam herzielt het financieringsmodel voor dierenopvang en dierenwelzijnsbevorderende organisaties, waarbij de genoemde noodzakelijke zorg via een vergoeding uit de structurele middelen begrotingspost wordt gefinancierd in plaats van via subsidies.*
- *Amsterdam stelt kwaliteitseisen op voor instanties die dieren opvangen of dierenwelzijn bevorderen en stelt criteria voor vergoeding hierop af.*

1.3.2 Subsidierelaties van de centrale stad

De centrale stad heeft in 2015 met de volgende instellingen een subsidierelatie:

- Dierenopvangcentrum Amsterdam (DOA) vangt honden, katten en konijnen op. Daarnaast is DOA opslaghouder voor in beslag genomen dieren.
- Stichting Dierenleed / Dierenasiel Amsterdam Noord/Oostzaan vangt zwervkatten op.
- Artis is een diertuin die zowel subsidie van de centrale stad ontvangt als van stadsdeel Centrum. De gemeente is eigenaar van de grond en de gebouwen.
- De Toevlucht vangt gewonde en zieke vrij levende dieren op en is gespecialiseerd in de opvang van vogels en egels. De Toevlucht vangt zwervdieren op (zoals kippen en ganzen) en vrij levende jonge, zieke of gewonde vogels die hulp nodig hebben. Dit opvangcentrum neemt ook gezelschapsdieren op waarvan particuliere eigenaren afstand doen, zoals parkieten en papegaaien (10 tot 15% van de opgevangen dieren).
- Dierenambulance Amsterdam heeft als taken die de gemeente bij haar heeft neergelegd de verwijdering van dode dieren uit de openbare ruimte, vervoer en tijdelijke opslag van dieren, het ter destructie aanbieden van kadavers en het opsporen van eigenaren van dieren.⁶³
- Stichting Amsterdamse Zwervkatten (SAZ) wordt door de Dierenbescherming en Amsterdammers ingeschakeld voor het vangen van verwilderde zwervkatten. Soms geven stadsdelen een opdracht voor een vangactie. Gevangen verwilderde katten worden gesteriliseerd of gecastreerd en teruggezet in hun omgeving, omdat zij niet kunnen worden geplaatst.
- Dierenbescherming afdeling Amsterdam heeft een vaste subsidierelatie met de centrale stad. Deze organisatie speelt een belangrijke rol bij dierennoodhulp en voorlichting aan inwoners van Amsterdam.
- Stichting Konijnenopvang Amsterdam vangt konijnen op en herplaatst deze.
- Kinderboerderij De Werf is een boerderij in Amsterdam Oost. De educatieve functie van de boerderij werd in het verleden door de gemeente Amsterdam gesteund via het Programma Maatschappelijke Investerings (PMI). Op dit moment krijgt De Werf een subsidie voor de opvang van zwervkonijnen.
- Stichting Animal Hutch/Rabbit Hutch is een konijnenopvang in Mijdrecht.
- Stichting Dierenhulpdienst Nederland/ Reptielenopvang Zwanenburg vangt reptielen op uit de wijde regio. Sinds het overlijden van Ad Schelleman, die in Amsterdam een reptielenopvang in beheer had, is er in de stad geen opvang meer voor reptielen. De gemeente Amsterdam heeft daarom een waarderingssubsidie aan de Stichting Dierenhulpdienst toegekend. Het is van belang dat er een blijvende oplossing komt voor reptielenopvang in de regio.

- Stichting Dierenvangnet is een dierenopvang- en bemiddelingsorganisatie voor thuisloze of tijdelijk thuisloze dieren, met name voor moeilijk plaatsbare dieren die afkomstig zijn van zieke of overleden eigenaren.
- Stichting LOES voor dieren vangt dieren in nood op in gastgezinnen en herplaatst ze van daaruit.
- Stichting Verhuisdieren.nl biedt een online platform voor mensen die een huisdier zoeken en mensen die afstand willen doen van hun huisdier. De site is een betrouwbaar alternatief voor websites waar geen zicht is op het welzijn van het dier, zoals marktplaats.nl.

1.3.3 Kleine huisdieren, exotische dieren en reptielen

Knaagdieren en konijnen worden in Amsterdam op verschillende plekken opgevangen, onder andere door voormalig Dieren onder Dak (nu LOES voor Dieren en stichting Dierenvangnet), Konijnenopvang Amsterdam, Kinderboerderij de Werf en Animal Hutch in Mijdsrecht.

Niet alleen katten en honden, maar ook exotische dieren (zoals vogels, reptielen en sommige kleine zoogdieren) worden door sommigen als huisdier gehouden. Er is een groeiende lijst van uitheemse dieren die niet mogen worden verhandeld. Met de komst van huisdierenlijsten (ook wel positieflijsten genoemd) wordt het aantal exotische diersoorten dat gehouden mag worden, verminderd. Goede voorlichting kan aanzienlijk bijdragen aan het welzijn van deze dieren. Helaas komen ook deze dieren soms als zwerfdier op straat terecht, waarna zij moeten worden opgevangen. Huisdierenlijsten moeten gaan voorkomen dat men dieren houdt die op basis van hun natuurlijke behoeften en gedrag ongeschikt zijn om als huisdier te worden gehouden.

De gemeente Amsterdam betaalt de Dierenambulance voor het ophalen van zwerfdieren, maar de Dierenambulance is niet wettelijk verplicht om reptielen op te halen. De gemeente Amsterdam heeft geen eigen reptielenopvang meer. Momenteel worden reptielen naar de Stichting Dierenhulpdienst Nederland in Zwanenburg gebracht.

Dierenambulance Amsterdam haalt ieder jaar zo'n 60 reptielen op.⁶⁴ Momenteel worden reptielen en exotische dieren naar Stichting Dierenhulpdienst Nederland gebracht. Het is zowel in het belang van de dieren als in het belang van bewoners van de stad dat de opvang van deze dieren structureel goed geregeld wordt.

Actiepunt 8

- *De gemeente gaat met relevante dierenbeschermingsorganisaties zoals Loes voor Dieren, Konijnenopvang Amsterdam en Kinderboerderij de Werf in overleg om een structurele oplossing te vinden voor knaagdieren- en konijnenopvang in Amsterdam.*
- *De gemeente gaat met Dierenbescherming Amsterdam, Dierenambulance Amsterdam en Stichting Dierenhulpdienst Nederland in overleg om een structurele oplossing te vinden voor de opvang van reptielen in de Metropoolregio Amsterdam.*
- *De verkoop van exotische dieren wordt aan banden gelegd via huisdierenlijsten die landelijk gelden. De gemeente neemt zolang deze lijsten niet van kracht zijn het voortouw in de bescherming van het welzijn van deze dieren, door aan verkopers duidelijk te maken dat exotische dieren niet geschikt zijn om als huisdier te houden, en bij hen aan te dringen op het staken van de verkoop.*
- *In een convenant met dierenwinkels wordt vastgelegd dat zij voorlichting geven over de vaak specialistische verzorging die exotische dieren nodig hebben (zie ook actiepunt 5).*

1.3.4 Verwaarloosde dieren, crisisopvang en inbeslagname

Gezien het aantal meldingen van dierenmishandeling en –verwaarlozing in Amsterdam is meer aandacht voor preventie nodig. De meldingen komen sinds 2013 binnen bij het landelijke meldnummer 144, voorheen was dat bij Dierenbescherming Amsterdam. Het ging vooral om slechte huisvesting, onvoldoende verzorging (te weinig eten geven, geen vachtverzorging), onthouden van medische zorg, verwaarlozing (het dier te vaak en te lang alleen laten, niet uitlaten), lichamelijke mishandeling (zoals slaan, schoppen), structureel opsluiten in een bench en dumping/achterlating van dieren. Bij vogel- en zoogdierenopvang De Toevlucht komen ook mishandelde in het wild levende dieren en verwaarloosde bijzondere dieren binnen. Zo is sprake geweest van mishandeling (voetballen met een egel), verwaarlozing (papegaaien, goudvissen, parkieten, kanaries, ratelslangen, luipaardgekkos), dumping/achterlaten van dieren (sierduiven) en het onverantwoord tam maken van wilde dieren (spreeuw, kraai, eend, zilvermeeuw).⁶⁵

Het team Hygiënisch Woningtoezicht (HWT) van GGD Amsterdam komt in actie wanneer meldingen binnenkomen over (vermoedelijke) vervuiling, stank, brandgevaar of dierplagen. In 40 tot 45 gevallen per jaar is de situatie zo ernstig dat de woning op kosten van de veroorzaker wordt gereinigd. HWT komt ook in actie wanneer dieren dermate verwaarloosd zijn en/of overlast geven dat ingegrepen moet worden. Dieren worden dan in beslag genomen. In 2010 bijvoorbeeld, was dit 11 keer het geval.⁶⁶

Om de overlast in de buurt tegen te gaan en te voorkomen dat het aantal dieren in onverantwoorde mate toeneemt, is het mogelijk om het aantal toegestane huisdieren per huishouden te maximeren via de APV. De gemeente Emmen heeft dit reeds gedaan met een puntensysteem dat aansluit bij de richtlijn van de voormalige inspectie VROM.⁶⁷ Het aantal dieren dat maximaal mag worden gehouden, is daar afhankelijk gesteld van een maximum puntentotaal, gedifferentieerd respectievelijk naar een categorieïndeling hindergevoelige gebieden/objecten en naar de onderlinge afstand tussen de hobbymatige activiteit en hindergevoelige objecten. Er wordt uitsluitend gehandhaafd op dit artikel bij de APV wanneer er sprake is van hinder, overlast, schade aan de openbare gezondheid, gevaar voor mens en dier of gevaar voor de verstoring van de openbare orde. Toegepast op de meest voorkomende situatie in Amsterdam, zou dit betekenen dat men in een woning maximaal 3 katten, of maximaal 3 honden zou mogen houden, 2 honden en een kat, of 5 konijnen. Wanneer meer dieren worden gehouden, wordt dit gezien als een bedrijfsmatige activiteit en valt het houden van de dieren onder de Wet milieubeheer.

Actiepunt 9

- *De gemeente legt in de APV een maximaal te houden aantal huisdieren vast naar het puntenmodel van Emmen, toegepast op de Amsterdamse situatie. Hiermee is dierenwelzijn gebaat en wordt overlast voorkomen of ingeperkt.*
- *De gemeente onderzoekt in samenspraak met de landelijke overheid of een houdverbod mogelijk is in gevallen van verwaarlozing.*

Cirkel van geweld

Handhaving speelt een belangrijke rol bij dierenwelzijn, met name bij verwaarlozing, mishandeling of verlating van dieren. Verwaarlozing en mishandeling van dieren staan meestal niet op zichzelf maar vinden plaats in een sociale context. Dierenmishandeling vindt vaak plaats in een omgeving waar ook andere vormen van geweld voorkomen. Uit meerdere wetenschappelijke artikelen blijkt dat in meer dan de helft van de gevallen van huiselijk geweld

ook dierenmishandeling plaatsvindt.⁶⁸ Ook andersom moet het verband niet worden onderschat: 40% van de mensen die hun dier ernstig mishandelen, richten hun agressie ook op gezinsleden.⁶⁹ Uit onderzoek⁷⁰ blijkt dat een derde van de mishandelde vrouwen (33%) rapporteert dat de (ex-)partner wel eens heeft gedreigd één van de huisdieren pijn te doen en ruim de helft (55%) verklaart dat de (ex-)partner het huisdier daadwerkelijk heeft pijn gedaan of gedood. Dit verband wordt ook wel de 'cirkel van geweld' genoemd.⁷¹ Een groot deel van de vrouwen (41%) stelt vanwege zorgen om huisdieren de vlucht naar de opvang uit tot één jaar. De eerste signalen van overlast door dieren of van verwaarlozing van dieren komen vaak bij het stadsdeel terecht via de klachtenlijn, via toezichthoudende ambtenaren of via dierenartsen. Opvallend is dat van de gevallen van dierenmishandeling waarbij het een hond en/of kat betreft het merendeel (88%) jaarlijks naar de dierenarts blijkt te gaan. De bevindingen van het onderzoek benadrukken de noodzaak tot samenwerking en verbinding in kennisuitwisseling, preventie en hulpverlening tussen organisaties die zich richten op de aanpak van huiselijk geweld enerzijds en dierenwelzijnsorganisaties anderzijds. Momenteel blijven vrouwen, kinderen en dieren langer in gevaarlijke gewelddadige situaties dan nodig vanwege het gedwongen moeten achterlaten van geliefde huisdieren. Het hebben van huisdieren zou geen obstakel moeten vormen in de beslissing om te vluchten uit een gewelddadige relatie.⁷²

Door een goede samenwerking tussen dierenwelzijnsorganisaties en opvangcentra wordt de inzet van deze instellingen en hun vrijwilligers zo effectief mogelijk aangewend. Bureau Jeugdzorg en Dierenbescherming Amsterdam zijn een samenwerking aangegaan om vermoedens van mishandeling te kunnen melden en uitwisselen. Hulpverleners krijgen cursussen over het verband tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling.⁷³ Amsterdam bevordert samenwerking tussen deze instanties, dierenartsen, huisartsen en politie.

De landelijke politie benadrukt in een publicatie uit 2013 het belang van alertheid op de cirkel van geweld door handhavers die te maken hebben met huiselijk geweld of dierenmishandeling: 'In het onderzoek van Hardeman (2013)⁷⁴ is gekeken naar de ervaringen van dierenagenten en andere deskundigen en zij geven aan dat ze regelmatig te maken hebben met een huiselijk geweld-situatie wanneer ze eigenlijk voor een melding van dierenmishandeling komen. De helft van de dierenagenten (n=85) heeft praktijkervaring met de relatie tussen dierenmishandeling en huiselijk geweld. Het hoeft niet per definitie zo te zijn dat huisdieren worden mishandeld in huiselijk geweld-situaties, of andersom dat er sprake is van huiselijk geweld wanneer dieren worden mishandeld, maar opsporings- en handavingsorganisaties moeten wel bedacht zijn op het mogelijke verband tussen huiselijk geweld en dierenmishandeling.'⁷⁵

Het is dus aan de buurtregisseurs, wijk- en dierenagenten en BOA's dierenwelzijn om signalen te herkennen en hier adequaat op te reageren. Toezichthoudende stadsdeelambtenaren hebben geen bevoegdheid tot aanhouding. Zij moeten een beroep doen op ambtenaren met een opsporingsbevoegdheid (politie, LID, NVWA). Op de eerste plaats geldt hier het belang van een goede samenwerking en heldere procedures kunnen die samenwerking ondersteunen. In geval van verwaarlozing of mishandeling van dieren kan een duidelijke procedure helpen om het dier te onteigenen en te herplaatsen. Wanneer dieren in zulke omstandigheden niet in beslag worden genomen, blijft de eigenaar verantwoordelijk voor het dier. Het komt voor dat dieren steeds weer in het asiel terecht komen en later worden opgehaald door eigenaren die het dier zorg onthouden. In zulke gevallen zijn de dieren beter af wanneer zij in beslag worden genomen. Het asiel kan dan een nieuwe eigenaar zoeken voor het dier. Een juiste beoordeling en passend optreden van BOA's dierenwelzijn en dierenagenten is dus essentieel.

Het komt ook voor dat huisdieren onverzorgd achterblijven in woningen waar de eigenaar zelf niet meer aanwezig is. Dit kan komen door een ongeval, opname in een ziekenhuis of andere zorginstelling (al dan niet gedwongen), psychische problemen of verslavingsproblematiek. De

dieren die in de woning achterblijven worden opgevangen door Dierenopvangcentrum Amsterdam (DOA), in de crisisopvang. Hier verblijven gedurende het jaar zo'n twintig dieren, vaak gedurende meerdere maanden.

Omdat dieren in de crisisopvang een eigenaar hebben, betaalt de gemeente Amsterdam niet mee aan de kosten voor de opvang (feitelijk pensionkosten). De eigenaar wil of kan meestal niet betalen voor de opvang, omdat de opvang en eventuele medische behandeling(en) van het dier vaak ongevraagd zijn geregeld. De opvangkosten worden momenteel betaald door de donateurs van DOA. Dit is echter geen structurele oplossing.⁷⁶

Wanneer in bovenstaande situaties zorg is onthouden aan het dier, kan de dierenpolitie ook kiezen voor een inbeslagname. Via de procedure van inbeslagname kan voor het dier een nieuwe eigenaar worden gezocht. Indien een dier niet in beslag is genomen blijft het dier eigendom van de eigenaar en kan de eigenaar nog een jaar na opname in het asiel aanspraak maken op het dier.

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) zorgt voor de bewaring van in beslag genomen goederen en dieren. Een dier wordt in beslag genomen wanneer een opsporingsambtenaar van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) of Landelijke Inspectiedienst (LID) vaststelt dat de eigenaar van een dier een wet of verordening met betrekking tot dit dier overtreedt. Dit kan zijn omdat de registratie of identificatie niet in orde is of omdat het dier wordt verwaarloosd of mishandeld. Ook komt het voor dat dieren het land zijn binnengesmokkeld of dat de papieren niet in orde zijn.

Actiepunt 10

- *De gemeente stelt een procedure op waarmee bij verwaarlozing, mishandeling of verlating het dier kan worden onteigend en herplaatst.*
- *Informatie-uitwisseling tussen organisaties die dierenmishandeling bestrijden en organisaties die zich bezighouden met sociale problematiek (kindermishandeling of huiselijk geweld) wordt bevorderd.*
- *Het rapport 'Huiselijk geweld en dierenmishandeling in Nederland' wordt onder de aandacht gebracht van het Steunpunt Huiselijk Geweld, huisartsen, dierenartsen en politie.*
- *De verrichtingen van de Taskforce Huiselijk Geweld en Dierenmishandeling worden gevolgd, zoals gecombineerde opvangmogelijkheden realiseren voor slachtoffers en hun huisdieren (door Dierenbeschermingsorganisaties en opvanginstanties slachtoffers).*

De RVO brengt in beslag genomen dieren onder in opvangcentra. Vervolgens bepaalt RVO of het Ministerie van Economische Zaken wat er verder met het dier gebeurt. Als RVO bestuurlijke handhaving toepast, volgt meestal eerst een waarschuwing. De eigenaar krijgt dan de kans de leefomstandigheden van de dieren te verbeteren. Als de situatie te ernstig is, of als een situatie onvoldoende hersteld is, kunnen de dieren naar een opvangadres worden gebracht waar ze alle veterinaire zorg krijgen. De dieren worden dan in bewaring genomen. De eigenaar van de dieren moet alle kosten betalen, zoals kosten voor opvang, transport, dierenarts en eventuele medicatie.⁷⁷

Bij strafrechtelijke handhaving kan de officier van justitie beslag laten leggen op een dier. RVO regelt een opvangadres. Vervolgens eist de officier een straf, meestal in de vorm van een boete.

Wanneer de inbeslagname onterecht was of onvoldoende bewijs is gevonden gaat het dier terug naar de eigenaar.⁷⁸

In de praktijk blijken de regels omtrent inbeslagnames of inbewaringnamen niet bekend bij de eerstelijns hulpdiensten, zoals de politie. Hierdoor komt het voor dat verwaarloosde dieren te lang in dezelfde situatie blijven zitten. Dit kan voorkomen worden met betere voorlichting.

Actiepunt 11

- *De gemeente gaat in gesprek met DOA en zorginstellingen over een structureel noodfonds voor crisisopvang van dieren.*
- *De gemeente geeft voorlichting over de regels over inbeslagname bij dierenorganisaties zoals DOA en bij de politie.*

1.3.5 Medische kosten voor dieren van uitkeringsgerechtigden

Wanneer de eigenaar van een gezelschapsdier een uitkering ontvangt, kan deze de dierenartsdiensten of andere kosten in medische noodgevallen mogelijk niet betalen. Bijna 60% van de huisdiereigenaren met een minimuminkomen geeft aan dat ze om financiële redenen wel eens hebben afgezien van een dierenartsbezoek.

Dit komt niet ten goede aan het welzijn van de dieren.⁷⁹ De gemeente dient initiatieven te nemen zodat dergelijke situaties minder en liefst helemaal niet voorkomen. In 2007 is de eerste dierenartspraktijk (minimax Dierendokter) voor mensen met een uitkering geopend, in Rotterdam. Dit is een samenwerkingsverband tussen de Dierenbescherming Rijnmond en de GGD Rotterdam. Amsterdam kent sinds 2014 op initiatief van Dierenambulance Amsterdam en Dierenkliniek IJburglaan een speciaal dierensprekuur voor minima, genaamd MiniZorg.⁸⁰

Het Noodfonds is een samenwerkingsverband van de Stichting voor Daadwerkelijke Dierenbescherming en Dierenbescherming afdeling Amsterdam, die tevens het secretariaat voert. Uit het fonds worden financiële bijdragen verstrekt aan mensen met een minimuminkomen die onverwachte medische kosten voor hun huisdier moeten maken en niet in staat zijn deze kosten zelf te dragen. In 2013 werden 295 aanvragen om een tegemoetkoming uit het Noodfonds ingediend. Uit het Noodfonds worden ook bijdragen verstrekt aan mensen met een minimuminkomen ten behoeve van castraties en sterilisaties van hun katten. Daarnaast kent de Dierenbescherming Amsterdam het Noodhulpfonds om de kosten te kunnen betalen om dieren uit een benarde positie te verlossen en die door niemand anders voor zijn rekening worden genomen. Vaak vloeien deze kosten voort uit de behandeling van een melding over verwaarlozing of mishandeling van een dier, maar zij kunnen ook betrekking hebben op de zorg voor een in het wild levend dier.

De gemeente kan de bijzondere bijstand beschikbaar stellen voor medische noodgevallen van dieren van minima. Op dit moment gebeurt dit nog niet. Het verdient aanbeveling om Dierenbescherming Amsterdam en (een) dierenarts(en) in te schakelen voor het beoordelen van de medische noodzakelijkheid van de behandeling en de kosten. Ook kan worden bekeken in hoeverre de eigenaar behoefte heeft aan andere hulp of herplaatsing van het huisdier. Wanneer de kosten niet uitsluitend uit noodvoorzieningen kunnen worden bekostigd, kan vervolgens via een spoedprocedure een aanvraag worden gedaan voor de vergoeding van resterende medische kosten.

Actiepunt 12

- *Amsterdam verleent structurele steun aan de zorg voor dieren van minima op kostenefficiënte wijze, bijvoorbeeld via steun aan MiniZorg of het Noodfonds of via het honoreren van aanvragen voor tegemoetkoming in medische kosten voor dieren van minima.*
- *Amsterdam onderzoekt een constructie waarbij het mogelijk wordt om de bijzondere bijstand aan te wenden voor de (gedeeltelijke) vergoeding van medische kosten voor dieren van bijstandsgerechtigde minima.*

1.3.6 Ouderen en huisdieren

Veel mensen die een huisdier hebben, raken aan het dier gehecht. Voor ouderen komt daar nog bij dat zij vaak veel dierbaren verliezen naar mate zij ouder worden. Als ze slechter ter been worden brengen ze bovendien meer tijd in huis door. Uit onderzoek blijkt dat ouderen met huisdieren een beter welzijn ervaren dan ouderen die geen dieren hebben.⁸¹

Het hebben van een huisdier kan grote spanning opleveren wanneer de gezondheid van een oudere het niet meer toelaat om zelfstandig te wonen. Het is dan de vraag of het huisdier mee mag verhuizen naar een bejaarden- of verzorgingshuis en daar (eventueel samen met de eigenaar) goede huisvesting en verzorging aan het dier kan worden geboden.

Uit onderzoek van de Landelijk Informatiecentrum Gezelschapsdieren (LICG) is gebleken dat steeds meer verpleeg- en verzorgingshuizen huisdieren welkom heten. In 2012 gaf driekwart van de instellingen aan huisdieren toe te laten. Helaas blijkt dat de zorg voor huisdieren in de instellingen vaak nog te wensen over laat.⁸² Dit komt omdat de verantwoordelijkheid van het huisdier gewoonlijk alleen ligt bij de eigenaar, die echter niet altijd meer in staat is om de zorg te dragen.

Daarnaast is het voor de eigenaar zelf en de betrokken partijen als familie, thuiszorg en medewerkers van het nieuwe huis van de oudere niet altijd makkelijk om te beoordelen wat in het belang van het dier de beste keuze is. Enerzijds is het met name voor oudere huisdieren moeilijk om ze te herplaatsen en anderzijds wil de oudere niet gescheiden worden van zijn of haar huisdier. De rol van de familie of het netwerk van de oudere is hier heel belangrijk. De familie kan besluiten om het dier op te vangen als het daarbij gebaat is.

De verzorgende instantie heeft vooral een belangrijke screeningstaak, omdat deze moet beoordelen of het dier goed gehuisvest en verzorgd kan worden. Een voorbeeld kan zijn het invoeren van een huisdierencontract om de verantwoordelijkheid voor de zorg van het huisdier

vast te leggen. Wanneer het welzijn van het dier in het nieuwe huis niet gegarandeerd kan worden, dient de verzorgende instantie te adviseren een nieuw huis voor het dier te zoeken. Verder zouden in een bejaarden- of verzorgingshuis waar dieren welkom zijn, idealiter een of meerdere personeelsleden de vaste taak moeten hebben om goede zorg te garanderen, zodat het dier niet de dupe kan worden van een eigenaar die niet meer in staat is om goed voor zijn dier te zorgen.⁸³

Actiepunt 13

- *Het bespreken van dierenwelzijn met zorginstellingen zoals thuiszorgorganisaties en bejaardenhuizen, waarin de volgende punten aan bod komen:*
 - *Specifieke hulp aan ouderen met huisdieren in het (optionele) dienstenpakket opnemen, zoals het toedienen van medicijnen of het op de juiste tijd aanbieden van voer;*
 - *Contact met familie of de Dierenbescherming wanneer wordt vermoed dat een dier niet de verzorging krijgt dat het nodig heeft;*
 - *In elke locatie van een zorginstelling een centraal aanspreekpunt aanstellen dat in contact staat met de Dierenbescherming en kan beoordelen of een dier wel of niet gebaat is bij verblijf in het nieuwe huis. Het aanspreekpunt kan indien nodig contact opnemen met instanties die hulp bieden bij het zoeken van een nieuw verblijf.*
 - *Inventariseren in welke huizen in Amsterdam ouderen en huisdieren bij elkaar kunnen wonen, deze lijst publiceren in stads- en wijkguides.*
 - *Voorlichting geven aan ouderen over hun rechten en plichten ten aanzien van het houden van huisdieren in hun woonsituatie.*
 - *Het oprichten van een hulpdienst voor tijdelijke hulp aan ouderen met huisdieren (tijdens ziekte et cetera)*

1.3.7 Hondenbeleid

In de stad worden ongeveer 26.000 honden gehouden.⁸⁴ Voor het welzijn van mens en hond is het van belang om een gedegen beleid te voeren.

1.3.7.1 Openbare inrichting voor honden

Elke hond heeft voldoende beweging nodig om gezond te kunnen zijn. Een goede hoeveelheid en soort beweging aanbieden aan een hond zijn een belangrijk onderdeel van verantwoord hondenbezit. Het voorkomt een welzijnsprobleem bij de hond en het voorkomt ook ongewenst gedrag waar de omgeving hinder van kan ondervinden.⁸⁵

Uit onderzoek van de Hondenbescherming is in 2009 echter gebleken dat honden in Nederland te weinig bewegen. Meer dan de helft van de honden beweegt minder dan een uur per dag. Meer dan een op de vijf honden beweegt zelfs minder dan een half uur op een doordeweekse dag. Dit kan leiden tot verveling, ongewenst gedrag en welzijnsproblemen voor de hond.⁸⁶ Het is daarom van groot belang dat de stad voldoende gelegenheid biedt aan hondenbezitters om hun honden te kunnen uitlaten en te laten spelen.

Het huidige beleid voor de gehele stad betreft een aanlijngesbod en opruimbod. Bovendien zijn sommige gebieden, zoals kinderspeelplaatsen, aangewezen als verboden plekken voor honden, zoals aangegeven in 1.2.1 APV.

Op dit moment heerst er in de verschillende stadsdelen een willekeurig beleid in het indelen van de openbare ruimte voor honden. Het ene stadsdeel heeft zijn openbare ruimte hondvriendelijk ingericht zoals in het voormalig stadsdeel Westerpark. Er zijn daar plekken aangewezen die als

hondenlosloopgebieden en hondenzwemgebied fungeren. Ook zijn er hondenpoepzakjes gratis mee te nemen uit automaten op straat. Het andere stadsdeel heeft bij de indeling van de openbare ruimte helemaal geen rekening gehouden met honden, zoals stadsdeel Centrum, waar maar één losloopgebied is. Het is van belang voor hondeneigenaren en bewoners dat er een eenduidig beleid wordt gevoerd met betrekking tot inrichting van openbare ruimte voor honden. Deze regels moeten duidelijk gecommuniceerd worden naar de hondeneigenaren en buurtbewoners.

De gemeente moet de openbare ruimte diervriendelijk inrichten, onder andere door deze te voorzien van voldoende uitlaatplekken en uitrenggebieden voor honden. Het is van belang dat de gemeente in overleg met de stadsdelen hondenbeleid samenstelt. Goede voorzieningen en voorlichting bestrijden overlast, en zorgen voor hondenbeleid dat bevredigend is voor alle inwoners van de gemeente.⁸⁷

Losloop- en uitlaatbeleid:

De APV schrijft voor dat honden in de openbare ruimte altijd aangelijnd moeten zijn, tenzij anders aangegeven. Een uitzondering geldt voor speciaal voor honden aangewezen plaatsen zoals hondenuitlaatplaatsen.

Door middel van indeling in zones moet duidelijk worden gemaakt of honden welkom zijn en of zij vrij rond mogen lopen:

- 1) Losloopgebieden waar honden kunnen rennen en spelen. Hier hoeven ze niet aangelijnd te zijn. Ook kunnen, waar mogelijk, zwemplekken worden gerealiseerd door oevers plaatselijk glooiend te maken en af te werken met erosiebestendige matten.⁸⁸
- 2) Uitlaatgebieden waar altijd geldt dat honden aangelijnd moeten zijn. Om het opruimen van hondenpoep te stimuleren staan er altijd voldoende afvalbakken in de openbare ruimte, waardoor een hondeneigenaar nooit langer dan een paar minuten met volle zakjes hoeft te lopen. Uitlaatgebieden moeten eveneens op loopafstand te bereiken zijn in elk stadsdeel.
- 3) Wisselgebieden waar honden slechts in bepaalde perioden van het jaar niet zijn toegestaan.
- 4) Verboden gebieden, waar honden niet zijn toegestaan. Deze gebieden kunnen ook tijdens bepaalde periodes in het jaar toegankelijk voor honden zijn. Gebieden waar honden, al dan niet tijdelijk, de toegang kan worden verboden zijn: sportvelden, speelweides en –pleinen, schoolpleinen en gebieden waar zich broedende en rustende vogels bevinden.

Het is belangrijk dat er voorlichting gegeven wordt over het gebruik van de openbare ruimte. Op de website en in de gemeentegids geeft de gemeente voorlichting over haar hondenbeleid. Ook maakt de gemeente een ‘hondenplattegrond’ van de stad: een kaart waarop de losloopgebieden staan aangegeven en de gebieden waar een uitzondering geldt op de opruimplicht van hondenpoep. De gemeente zorgt bij losloop-, uitlaat- en wisselgebieden voor faciliteiten zoals borden en afvalbakken.⁸⁹ Een voorbeeld kan genomen worden aan de borden die het voormalige stadsdeel Westerpark heeft ontwikkeld.

Actiepunt 14.0

- *Regels over hondenbeleid in APV aanpassen, waarbij rekening wordt gehouden met welzijn van de honden.*
- *In de APV opnemen dat blinden en invaliden geen opruimplicht hebben voor hondenpoep.*
- *Hondenwelzijn mee laten wegen bij besluitvorming over inrichting van de openbare ruimte.*
- *De gemeente zorgt voor voldoende geografische verspreide locaties binnen de gemeente die groot genoeg zijn om honden uit te laten waarbij ze kunnen rennen. Daarbij zorgt de gemeente voor faciliteiten als borden en afvalbakken.*
- *Op de website en in de gemeentegids informatie over hondenbeleid plaatsen*
- *Het aanwijzen van losloopgebieden, uitlaatgebieden, wisselgebieden en verboden gebieden in Amsterdam.*

Bij het bepalen van zonering worden de volgende basisregels in acht genomen:

- a) Een gebied wordt slechts als losloopgebied aangewezen wanneer dit veilig is voor mens en dier;*
- b) De gemeente draagt er zorg voor om zoveel mogelijk potentieel geschikte losloopgebieden veilig te maken. Waar dit niet tot de mogelijkheden behoort in verband met sociale veiligheidsoverwegingen, wordt het aanlijngedod gehandhaafd;*
- c) Voor iedere hondenbezitter is op loopafstand een veilige hondenuitlaatplek beschikbaar;*
- d) Een uitrengedod is voor iedere hondenbezitter tenminste op fietsafstand bereikbaar;*
- e) Plaatsen waar honden in principe los kunnen lopen maar waar dit niet mogelijk is, bijvoorbeeld op kinderspeelplaatsen of in de nabijheid van verkeer, worden begrensd middels de aanleg van hekwerken of dichte struiken/heggen opdat de rest van het gebied niet verloren gaat als uitrengedod;*
- f) Het handhaven van een aanlijngedod mag niet enkel geschieden omdat mensen de loslopende honden als lastig (zouden kunnen) ervaren;*
- g) Bij braakliggende terreinen bekijkt de gemeente of deze kan worden ingericht als uitlaatplek. Hondenbezitters uit de buurt worden betrokken bij de inrichting en het onderhoud;*
- h) Een verbod voor honden wordt enkel en alleen opgelegd bij wijze van ultimum remedium nu dit een zeer ingrijpende en vrijheidsbeperkende maatregel betreft voor honden en hun eigenaren; wanneer volstaan kan worden met een aanlijngedod zal geen gebiedsverbod worden opgelegd;*
- i) Kinderspeelplaatsen en vogelrustgebieden zijn plaatsen waarbij een hondengebiedsverbod per definitie gerechtvaardigd is.*

1.3.7.2 Natuurgebieden en honden

Natuurgebieden moeten worden beschermd. De uitvoering van de bescherming van landelijk en Europees aangewezen natuurgebieden ligt grotendeels bij de provincies. Zowel de mens als de hond kan schade toebrengen wanneer de mens zich in een natuurgebied niet aan de regels houdt. De reden voor een gebiedsverbod in de natuur is gelegen in preventie.

De hond heeft een relatief geringe invloed op de vermesting en verzuring van natuurgebieden (Vertegaal 2010, Molenaar 1993). Toch moeten hondenbezitters ermee rekening houden dat

hondenpoep geen natuurproduct is dat men kan laten liggen. De opruimplicht geldt ook in natuurgebieden en een overtreding van deze opruimplicht kan een boete opleveren. Het is belangrijk deze informatie ook over te brengen aan hondeneigenaren. Hierdoor kan de invloed van honden op natuurgebieden geminimaliseerd worden.

Door het instellen van een zonering met plaatsen die verboden gebied zijn voor alle recreanten krijgen dieren de gelegenheid om te rusten en worden planten niet vertrapt. Rondom deze rustgebieden is recreatie, inclusief het wandelen met honden, wel toegestaan mits de recreanten zich aan de gedragsregels houden.

Gedragsregels

Op uitlaatgebieden van honden worden borden geplaatst waarop staat aangegeven wat de plichten van een hondeneigenaar zijn. Deze borden dienen in de hele stad hetzelfde te zijn om de duidelijkheid te vergroten. Bij de ontwikkeling van deze borden kan een voorbeeld genomen worden aan de borden die het voormalige stadsdeel Westerpark heeft ontwikkeld.

Actiepunt 15.0

- *Amsterdam voert gedragsregels in ten aanzien van honden in natuurgebieden en pleit hiervoor in andere gremia waar de gemeente vertegenwoordigd is, zoals recreatieschappen*
- *Integrale aanpak (communicatie, schoonmaken en handhaven) hondenbeleid in natuurgebieden om de natuurgebieden optimaal te beschermen en tevens hondenlosloopgebieden in de natuur te handhaven;*
- *In het kader van de communicatie en de voorlichting draagt de gemeente zorg voor de versterking van de normen die gelden in natuurgebieden. Dat kan door het plaatsen van borden met gedragsregels in natuurgebieden en bekendmaking van de gedragsregels via media en gemeentelijke website;*
- *De meeste hondenbezitters houden zich aan de regels. Om problemen in een losloopgebied te voorkomen worden borden geplaatst met daarop gedragsregels in en rondom een losloopgebied. De uitleg over het waarom van de gedragsregels evenals de gedragsregels plaatst de gemeente op de gemeentelijke website en verspreidt zij eveneens via de media.*
- *De gemeente geeft op haar website informatie over hondenbeleid en verwijst door naar belangrijke adressen in het kader van de opvoeding en gedrag;*
- *De handhaving van de regels door de bevoegde ambtenaren gebeurt op grond van redelijkheid en billijkheid en is gericht op de aanpak van overlastsituaties.*

1.3.7.3 Agressieve honden

In heel Nederland worden jaarlijks ongeveer 150.000 mensen door een hond gebeten (gegevens 2006-2007). Het merendeel (66%) van de bijtincidenten is niet ernstig en vereist geen medische behandeling. Ongeveer een derde van de slachtoffers laat zich behandelen door een huisarts of bezoekt een afdeling spoedeisende hulp. In een periode van 25 jaar (tot 2006) hebben er 29 bijtincidenten met dodelijke afloop plaatsgevonden. In acht gevallen betrof het jonge kinderen. De overige 21 slachtoffers waren volwassenen.⁹⁰

Agressief gedrag van honden komt ook voor in Amsterdam. Dit gedrag moet vooral worden bekeken in relatie tot de behandeling van de hond door de eigenaar. De eigenaar heeft de volle verantwoordelijkheid om de hond goed op te voeden en waar nodig bij zich te houden. De hond zal immers in de openbare ruimte overal mensen en honden tegenkomen. Uit onderzoek van TNS NIPO blijkt dat het grootste deel van de bijtincidenten in eigen omgeving plaatsvindt. De slachtoffers zijn dan vaak kinderen. Bijtincidenten in de openbare ruimte beslaan 30% van alle gevallen. Hierbij gaat het vooral om volwassenen die niet bekend zijn met de hond. Bijtincidenten in de openbare ruimte hebben veelal te maken met een gebrekkige opvoeding van de hond en eigenaren die zich onverantwoord gedragen.⁹¹ Dit is echter niet altijd het geval; een bijtincident kan iedereen die een hond heeft of tegenkomt overkomen door een ongelukkige samenloop van omstandigheden.

Uit Belgisch onderzoek naar de toedracht van bijtincidenten bleek verder dat twee derde van de bijtincidenten (67%) door het slachtoffer bewust of onbewust werd uitgelokt.

De belangrijkste factor is echter de eigenaar van de hond. Deze kan door een erkende gedrags- en opvoedcursus te volgen leren om op een juiste manier om te gaan met de hond. De kans op onvoorspelbaar gedrag van de hond neemt hierdoor af.

Aanpak in Nederland

Tot 2008 bestond de Regeling Agressieve Dieren (RAD). Toen uit een evaluatie van de Commissie van Wijzen bleek dat het aantal bijtincidenten in 15 jaar tijd niet was afgenomen is deze regeling afgeschaft. Ondanks het verbod op het fokken met pitbulls was het aantal pitbullachtige honden niet verminderd en het aantal bijtincidenten niet teruggedrongen. Dit komt door het niet naleven van het fokverbod enerzijds en anderzijds doordat niet alleen onder pitbulls maar ook onder andere honden bijtincidenten voorkomen.⁹² De gemeentewet en het Wetboek van Strafrecht bieden mogelijkheden om (eigenaren van) agressieve honden aan te pakken.

Sinds 2008 ligt de aanpak van bijtincidenten vooral bij gemeenten. Op dit moment hanteren verschillende gemeenten verschillend beleid in het omgaan met bijtincidenten.

Aanpak in Amsterdam

In Amsterdam bestaat specifieke regelgeving voor het houden van dieren met agressief gedrag. Hierop is bijvoorbeeld het muilkorfbesluit in de APV gebaseerd. De APV ziet toe op gevaarlijke honden, die zo worden gekwalificeerd op basis van gedrag; niet op basis van ras. Wanneer het college van oordeel is dat een hond gevaarlijk of hinderlijk is, kan de eigenaar verplicht worden het dier kort aangelijnd of gemuilkorfd te houden.⁹³ Het is van belang om een muilkorf te gebruiken die de hond zo min mogelijk aantast in het welzijn. Het LICG geeft informatie over verschillende typen muilkorven. Grofweg bestaan er twee typen: de robuuste korf die ruimte om de bek laat, en het 'snuitje', een zacht maar nauw aansluitend tuigje dat de bek feitelijk dichtknijpt. Hoewel veel mensen een echte korf een vervelende aanblik vinden, draagt deze voor de hond prettiger omdat de hond hierin goed kan ademen, hijgen (om warmte kwijt te raken is dit van groot belang) en drinken.⁹⁴

Wanneer er sprake is van een bijtincident wordt dit in Amsterdam voornamelijk afgehandeld via het strafrecht. Dat betekent dat honden in beslag worden genomen en naar een opslaghouder worden gebracht. Na enige tijd wordt het gedrag van de hond getest. Na testen volgt een beoordeling. Bij goed gedrag kan een nieuwe eigenaar worden gezocht. Bij constatering van onvoldoende goed gedrag is training nodig.

Naar een nieuwe aanpak

Omdat het gedrag van honden in hoge mate wordt beïnvloed door de eigenaar is het volgen van een kwalitatief hoogwaardige gedrags- en opvoedcursus door eigenaar en hond (in elk geval

voor mensen die nog niet eerder een hond hebben gehad en van plan zijn een hond aan te schaffen) essentieel. In Zwitserland zijn hondeneigenaren dan ook verplicht om een opvoedcursus te volgen die verdeeld is in vijf theorielessen en vijf praktijklessen (Tierschutzverordnung, Artikel 68⁹⁵). Omdat een opvoedcursus preventief kan werken is het goed om deze ook in de gemeente Amsterdam te verplichten. De mogelijkheden hiertoe dienen onderzocht te worden. Via informatie op de gemeentewebsite kunnen mensen worden doorverwezen naar belangrijke adressen in het kader van de opvoeding en gedrag.

In 2013 schreef de Raad voor Dieraangelegenheden (RDA) de zienswijze 'Verantwoord honden houden' in opdracht van de landelijke overheid. Hierin geeft de Raad enkele aanbevelingen voor verbeteringen van beleid ten aanzien van (bijt)incidenten met honden. De raad beschouwt het aanlijn- en muilkorfgebod als een tussenoplossing die na ieder bijtincident moet worden ingezet, en vindt dat daarnaast zoveel mogelijk gestreefd moet worden naar heropvoeding van de hond. Aan gemeenten adviseert de raad om het gemakkelijk te maken om melding (niet zijnde een aangifte) te doen van een bijtincident. In gevallen van opzettelijk veroorzaakte, herhaalde of zeer ernstige incidenten kan via het strafrecht een tijdelijk of permanent houdverbod worden opgelegd.⁹⁶ In de zienswijze staat ook de aanbeveling om een protocol in te stellen dat regisseert hoe wordt omgegaan met hond en eigenaar na een incident. Dit protocol is te vinden in bijlage 1.

Handhaving is een belangrijk thema als het gaat om een veilige stad. De aanbeveling om actief te handhaven op naleving van de APV is door zowel de Commissie van Wijzen (advies nr. 4) als de RDA opgenomen. Het opstellen van regels in de APV en de handhaving daarop zijn geheel aan de gemeenten overgelaten. Overtreding van het gebod kan worden gehandhaafd door middel van bestuursdwang of een last onder dwangsom.⁹⁷ De RDA geeft voorts aan er voorstander van te zijn dat gespecialiseerde politie (Hondenbrigade, Dierenpolitie) en wijkagenten zorg dragen voor de handhaving.⁹⁸ Overwogen kan worden om muilkorf- en aanlijngeboden op dezelfde manier kenbaar te maken als gemeentelijke omgevingsvergunningen zoals kapvergunningen, zodat voor een wijk zichtbaar is voor wie dit gebod geldt en sociale controle kan worden aangewend om handhaving te vergemakkelijken.⁹⁹

De werkgroep Hulp Inbeslaggenomen Honden stelt een protocol voor dat net als het protocol van de RDA erop aanstuurt om de eigenaar meer verantwoordelijk te stellen voor het gedrag van zijn/haar hond en incidenten zoveel mogelijk af te handelen van bijtincidenten via het bestuursrecht, waarbij wordt voorkomen dat honden in beslag worden genomen. De eigenaar moet ervoor zorgen dat zijn/haar hond geen gevaar is in de openbare ruimte. Voor de meeste honden en eigenaren zou een muilkorf- en aanlijngebod per direct na een bijtincident en een verplichte opvoed- of gedragscursus om de hond beter onder controle te krijgen afdoende zijn. Houdt de eigenaar zich hier niet aan, dan zou hij/zij juridisch aangepakt moeten worden. De eigenaar moet dan bij de training en test aantonen dat zijn/haar hond na een bijtincident weer zonder muilkorf- en aanlijngebod op straat kan lopen. Zo kunnen toekomstige bijtincidenten daadwerkelijk preventief worden tegengegaan. Bij duidelijke ongeschiktheid van de eigenaar kan het college het Openbaar Ministerie of de rechter verzoeken om de eigenaar, mede in het belang van de hond, een houdverbod op te leggen en de hond te laten herplaatsen. Wanneer een hond lange tijd in de opslag heeft verbleven, levert een test niet altijd een betrouwbaar beeld op over het gedrag van de hond. Honden die gestrest zijn presteren vaak slechter tijdens de test, wat tot een voor de hond nadelige beoordeling kan leiden, met als eventuele consequentie euthanasie. Het is daarom van groot belang om de periode waarin de hond in de opslag moet verblijven zo kort mogelijk te houden en actief met de hond te werken aan terugkeer in de maatschappij. Dit sluit aan bij het volgende artikel uit het Besluit Houders van Dieren: Artikel 1.10.

Gevallen waarin dieren mogen worden gedood

Als gevallen als bedoeld in artikel 2.10, eerste lid, van de wet worden aangewezen gevallen waarin:

- o a. een dier wordt gedood ter beëindiging of voorkoming van onmiddellijk gevaar voor mens of dier;
- o b. een dierenarts heeft vastgesteld dat doden in het belang van het dier is;
- o c. dat doden bij of krachtens enig wettelijk voorschrift of ingevolge een EU-verordening is voorgeschreven;
- o d. een dier wordt gedood ter beëindiging van ondraaglijk lijden van het dier;
- o e. een dier wordt gedood vanwege niet te corrigeren gevaarlijke gedragskenmerken.

De toelichting op artikel 1.10 lid e. luidt als volgt: 'Van niet te corrigeren gevaarlijke gedragskenmerken, genoemd onder e, is sprake indien door een deskundige is vastgesteld dat het dier een gevaar voor zijn omgeving oplevert. Bovendien moet dit gevaar niet kunnen worden weggenomen door het volgen van cursussen of trainingen met het dier.'¹⁰⁰

Het bijtincidentenprotocol (als bijlage toegevoegd aan deze nota) zoals aangedragen door de Raad voor Dieraangelegenheden kan een goede basis vormen voor een veilig en hondvriendelijk beleid. In elk geval dienen de volgende stappen als uitgangspunt te worden gehanteerd:

- A. De eigenaar is de verantwoordelijke voor het gedrag van de hond en dient hierop aangesproken te worden. Helaas zijn niet alle eigenaren in staat om deze verantwoordelijkheid te dragen;
- B. De intrinsieke waarde van de hond is leidend bij het bepalen van vervolgstappen na een bijtincident, er wordt gezocht naar een oplossing die zowel de veiligheid als het welzijn van de hond dient;
- C. Bijtincidenten dienen zoveel mogelijk via het bestuursrecht te worden afgehandeld;

Bestuursrechtelijke aanpak na een bijtincident.

- 1. Er wordt altijd melding gemaakt van bijtincidenten (zowel bijtincidenten met honden als met mensen of andere dieren);
- 2. Na melding volgt direct een aanlijn- en muilkorfgebod voor de openbare ruimte voor zes maanden, zoals opgenomen in de APV. De eigenaar ontvangt dit gebod op schrift;
- 3. De dierenpolitie of BOA dierenwelzijn spreekt na de melding met de eigenaar. Op basis van dit gesprek wordt bepaald of een screening nodig is op bekwaamheid in het omgaan met de hond (in de openbare ruimte). Deze screening wordt uitgevoerd door een gekwalificeerde hondengedragsdeskundige;
- 4. A. Wanneer een eigenaar na de screening niet bekwaam is bevonden wordt de eigenaar verplicht afstand te doen van de hond. De hond wordt voor herplaatsing en eventueel heropvoeding overgebracht naar het asiel;
B. Wanneer een eigenaar bekwaam wordt bevonden, wordt deze verplicht om op eigen kosten een opvoed-/gedragscursus te volgen.
C. Wanneer een eigenaar weigert een opvoed-/gedragscursus te volgen, geldt een blijvend aanlijn- en muilkorfgebod.
- 5. Indien de verplichte cursus met goed gevolg is afgerond, (en wanneer in het geval van reuen, de reu is gecastreerd), kan de eigenaar op eigen kosten een risico-inschattingstest laten uitvoeren die hij/zij samen met de hond aflegt. Reuen moeten minimaal een maand van tevoren zijn gecastreerd. De risico-inschattingstest wordt beoordeeld door een gekwalificeerde hondengedragsdeskundige.
- 6. A. Indien de uitkomst van de risico-inschattingstest positief is, vervalt het aanlijn- en muilkorfgebod. De eigenaar ontvangt een schriftelijke bevestiging;

B. Indien de uitkomst negatief is, volgen aanwijzingen van de beoordelaar en blijft het aanlijn- en muilkorfgebod van kracht. Bij niet opvolgen van de aanwijzingen is de eigenaar strafbaar. Na drie maanden krijgt de eigenaar gelegenheid voor een herkansing van de risico-inschattingstest op eigen kosten. Zolang geen positieve risico-inschattingstest is afgelegd blijft het aanlijn- en muilkorfgebod in de openbare ruimte van kracht.

7. In zeer zeldzame gevallen kan uit observatie en risico-inschattingstesten blijken dat de hond gestoord en onvoorspelbaar gedrag vertoont, dat niet is te verhelpen met trainingen of herplaatsing bij een andere eigenaar. Wanneer al het mogelijke is gedaan om het probleemgedrag van de hond te verhelpen en een erkende gedragsdeskundige oordeelt dat de hond in die hoedanigheid en ondanks een aanlijn- en muilkorfgebod nog steeds een gevaar voor de samenleving vormt, alleen dan kan worden overgegaan tot euthanasie van de hond. Hier geldt artikel 1.10 lid e van het Besluit Houders van Dieren.

Strafrechtelijke aanpak na een bijtincident.

Deze aanpak is alleen geëigend

- wanneer het gaat om een (vermoedelijk) moedwillig of zeer ernstig incident (bij besluit van het Openbaar Ministerie, na overleg met gemeente en politie);
- na recidiverende bijtincidenten;
- wanneer de eigenaar zich niet houdt aan een opgelegd aanlijn- en muilkorfgebod en/of extra maatregelen die zijn opgelegd in de bestuursrechtelijke procedure;
- wanneer de eigenaar eerder met zijn/haar hond in een strafrechtelijke verzeild is geraakt;

1. A. De hond wordt in beslag genomen en door dierenpolitie of BOA's dierenwelzijn naar de opslaghouder gebracht.

B. Na inbeslagname wordt de hond zo snel mogelijk, en uiterlijk binnen 1 week beoordeeld door een erkende hondengedragsdeskundige. Deze bekijkt welke verzorging en training de hond nodig heeft tot aan de risico-inschattingstest;

C. Indien de in beslag genomen hond een reu is, wordt deze zo snel mogelijk gecastreerd, op kosten van de eigenaar. Tussen de castratie en het testen van de hond dienen vier weken verstreken te zijn in verband met de hormoonspiegel;

D. De inbeslagname duurt ten hoogste 4 weken;

E. De hond krijgt een eigen verzorg(st)er, wordt bij voorkeur samen met een andere hond in een kennel geplaatst en krijgt dagelijks minimaal een uur toegang tot een speelplaats. Daarnaast krijgt de hond dagelijks voldoende en passende beweging (minimaal een wandeling van een half uur).

2. De in beslag genomen hond wordt intensief getraind tot aan het moment van de risico-inschattingstest. De eigenaar wordt hierbij betrokken. Deze wordt in elk geval een maal per twee weken geïnformeerd over de toestand van de hond en de voortgang van de training.

3. Er wordt een risico-inschattingstest gedaan door een erkende hondengedragsdeskundige, waaruit in elk geval moet blijken met welke trainingen van het probleemgedrag af kan komen en hoe groot de kans op recidive is.

4. A. Wanneer de beoordeling uitwijst dat er een zeer geringe kans op recidive is, wordt de hond aan de eigenaar teruggegeven;

B. Wanneer de beoordeling uitwijst dat er een meer dan geringe kans is op recidive en de hond wel trainbaar wordt geacht, volgen aanwijzingen van de beoordelaar en gaat het aanlijn- en muilkorfgebod van kracht. Na drie maanden krijgt de eigenaar gelegenheid voor een herkansing van de risico-inschattingstest op eigen kosten. Zolang geen positieve risico-inschattingstest is afgelegd blijft het aanlijn- en muilkorfgebod in de openbare ruimte van kracht. Bij niet opvolgen van de aanwijzingen is de eigenaar strafbaar. Bij onwil om aan de trainingen en het aanlijn- en muilkorfgebod mee te werken, gaat de hond in het asiel het traject van herplaatsing in.

8. C. In zeer zeldzame gevallen kan uit observatie en risico-inschattingstesten blijken dat de hond gestoord en onvoorspelbaar gedrag vertoont, dat niet is te verhelpen met trainingen of herplaatsing bij een andere eigenaar. Wanneer al het mogelijke is gedaan om het probleemgedrag van de hond te verhelpen en een erkende gedragsdeskundige oordeelt dat de hond in die hoedanigheid en ondanks een aanlijn- en muilkorfgebod nog steeds een gevaar voor de samenleving vormt, alleen dan kan worden overgegaan tot euthanasie van de hond. Hier geldt artikel 1.10 lid e van het Besluit Houders van Dieren.

De Raad voor Dieraangelegenheden doet tot slot ook nog enkele aanbevelingen tot wijzigingen van artikelen in het Wetboek van Strafrecht en het Wetboek van Strafvordering. Doorvoering van deze suggesties betekent dat de eigenaar nog meer verantwoordelijk wordt gesteld voor zijn/haar omgang met de hond, wat in het belang kan zijn van de veiligheid en de hond of eventuele toekomstige honden. Het gaat onder meer om het strafbaar maken van ophitsen of onvoldoende terughouden van de hond jegens andere dieren en het sneller toepassen van een houdverbod. De gemeente kan bij het ministerie aandringen op doorvoering van deze wijzigingen, hierin gesteund door praktijkvoorbeelden uit Amsterdam.

Actiepunt 16

- *De gemeente onderzoekt invoering van een verplichte opvoedcursus voor hondeneigenaren en dringt hierop aan bij de landelijke overheid;*
- *De gemeente geeft (dieren)politie en andere handhavers opdracht om bijtincidenten zoveel mogelijk via het bestuursrecht af te handelen, tenzij het om ernstige gevallen en recidieven gaat.*
- *De gemeente verplicht na een bijtincident de eigenaar van de hond het behalen van een Sociaal Hondenvaardigheidsbewijs (SHVB) en het gedrag dat heeft geleid tot het bijtincident aan te pakken met een gedragsdeskundige.*
- *De gemeente hanteert het hierboven geschetste stappenplan bij bijtincidenten.*
- *De gemeente verstrekt via de website informatie over belangrijke adressen voor opvoeding van honden van bijvoorbeeld hondenopvoedcursussen en hondengedragstherapeuten, en voorlichting over de kosten en de verzorging van de hond.*
- *De gemeente dringt bij het ministerie aan op doorvoering van de door de Raad voor Dieraangelegenheden voorgestelde wetswijzigingen in het Wetboek van Strafrecht c.q. Wetboek van Strafvordering.*

1.3.7.4 Dakloze hondenbezitters

Onder de groep dakloze Amsterdammers bevinden zich ook hondenbezitters. Zij lopen naast de bovengenoemde knelpunten ook tegen andere problemen aan. De meest voorkomende problemen die dakloze hondenbezitters tegenkomen zijn het tekort aan winteropvang waar de hond welkom is, en problemen op het gebied van gezondheidszorg voor honden. Tijdens de noodverordening van 2010 moesten daklozen 's avonds verplicht onderdak zoeken. Dakloze hondenbezitters werden of van hun hond gescheiden of zorgden ervoor dat ze toch ergens buiten op straat bleven om bij hun hond te kunnen blijven. De honden van de dakloze hondenbezitters die van hun baas werden gescheiden, werden in het Dierenopvangcentrum Amsterdam (DOA) opgenomen. Hiervoor moesten de daklozen uiteindelijk betalen.

Overdag zijn er in elk geval drie inloophuizen waar honden worden toegestaan (van de Regenbooggroep: De Kloof, Makom, Amoc: voor niet-Nederlandse Europeanen). Meestal worden er een of twee honden toegelaten en wordt de volgende dakloze hondenbezitter verzocht even te wachten tot er een plek vrijkomt. 's Nachts is er één voorziening (van HVO Querido) waar daklozen met hun hond terecht kunnen. Overnachtingsruimte in deze voorziening is echter erg schaars en van de dakloze wordt verwacht dat hij/zij elke dag belt naar de reserveringslijn om zich te verzekeren van een plekje.

De financiële situatie van daklozen zorgt voor een barrière als het om medische zorg gaat. Er zijn dierenartsen die rekening houden met de doelgroep en de 'rekening' er op aanpassen. De Dierenbescherming wordt soms benaderd als de dakloze helemaal geen geld heeft, om een regeling te treffen in verband met de kosten.

Een ander probleem is dat het in het algemeen moeilijker is voor een dakloze om een traject te volgen (bijvoorbeeld verslavingszorg en opzetten van woontraject) wanneer deze een hond heeft, gezien de voorzieningen hier niet op zijn ingericht.

In de winter van 2011-2012 is het beleid rondom daklozen met honden eenmalig aangepast. Toen werd in enkele opvanghuizen plaats gemaakt voor daklozen die hun hond mee wilden nemen. Dit is vervolgens structureel beleid geworden.

1.3.8 Onafhankelijke adviesraad Dierenwelzijn

Het centrale bestuur wil de samenwerking bevorderen tussen de actoren die betrokken zijn bij dierenwelzijn. Dierenwelzijnsorganisaties, opvangcentra, dierenambulance en handhavende instanties werken voor de hele stad.

In 2012 heeft de gemeenteraad een motie aangenomen van die vroeg om het instellen van een onafhankelijke adviesraad dierenwelzijn. Zo'n adviesraad kan effectief zijn in het bevorderen van samenwerking en het maken van een kwaliteitsslag op het gebied van dierenwelzijn in Amsterdam. De adviesraad bestaat uit onafhankelijke experts op het gebied van dierenwelzijn:

- dierenrechten- en dierenbeschermingsorganisaties met als actieterrein het Amsterdamse grondgebied;
- organisaties die overkoepelend werken, maar toch relevant zijn voor de werking op het Amsterdamse grondgebied;
- individuen met een bijzondere expertise op het gebied van dierenwelzijn.

De doelstellingen van de Adviesraad Dierenwelzijn zijn:

- op eigen initiatief advies uitbrengen en voorstellen formuleren over alle zaken op het stedelijk niveau die dierenwelzijn aanbelangen;
- op vraag van het college, de gemeenteraad en stedelijke diensten adviezen verstrekken;
- onderling overleg en samenwerking bevorderen tussen de belanghebbende actoren;
- onderling overleg en samenwerking bevorderen met andere gemeenten of andere adviesraden dierenwelzijn.¹⁰¹

De adviesraad wordt door het college geconsulteerd bij besluiten die van invloed kunnen zijn op het welzijn van dieren; dat wil idealiter zeggen niet alleen besluiten die van invloed zijn op de wettelijke taken van de gemeente maar ook besluiten die te maken hebben met de Hoofdgroenstructuur en ecologische verbindingzones.

Actiepunt 17

- *Amsterdam betreft de Adviesraad Dierenwelzijn niet alleen bij besluiten die van invloed zijn op de wettelijke taken van de gemeente maar ook bij besluiten die te maken hebben met de Hoofdgroenstructuur en ecologische verbindingzones.*

1.3.9 Evaluatie van de Nota Dierenwelzijn

De laatste Amsterdamse Nota Dierenwelzijn kwam uit in 2006. Door tweejaarlijks de Nota Dierenwelzijn te evalueren krijgt de gemeenteraad een overzicht van welke acties er zijn ondernomen en kan de prioritering van actiepunten worden heroverwogen.

Actiepunt 18

- *De gemeenteraad stelt een tweejaarlijkse evaluatie van de Nota Dierenwelzijn in.*
- *Amsterdam stelt KPI's (kritieke prestatie-indicatoren) op voor de jaarlijkse evaluatie (zie actiepunt 23.0).*

2. BELEID VOOR VRIJ LEVENDE DIEREN

In Amsterdam leven 10.000 soorten planten en dieren.¹⁰² Het gaat om bijzondere en beschermde soorten als de huismus en de ringslang, en ook om meer alledaagse soorten als de tamme stadsduif en de reiger.

Met het intreden van stadsecologie is meer bekend geworden over de diversiteit van de stadsnatuur en de wijze waarop die zich in de stad ontwikkelt. Stadsnatuur speelt een rol bij de ontwikkeling, inrichting en het beheer van de stad. De Flora- en faunawet geeft de natuur in de stad een steuntje in de rug.

De Flora- en faunawet heeft twee pijlers: de beschermingsplicht en de zorgplicht. Beide maken deel uit van de verantwoordelijkheid voor het beheer van de openbare ruimte door de stadsdelen. In de Gedragscode Flora- en faunawet gemeente Amsterdam (2009)¹⁰³ is vastgelegd hoe Amsterdam zoveel mogelijk kan voorkomen dat activiteiten een nadelige invloed op dieren en planten hebben. Dat het leven in de stad ook een verhoogd risico betekent voor vrij levende dieren, bewijst de lijst van gewonde en zieke dieren die door de Dierenambulance naar opvangcentra worden gebracht. Proactief en preventief beleid van zijn daarom van belang, met name op het gebied van biodiversiteit en het voorkomen van ecologische knelpunten.

2.1 Wettelijk kader: Flora- en faunawet en Natuurbeschermingswet

De Wet Dieren legt een zorgplicht op voor het individuele dier. De in 2001 in werking getreden Flora- en faunawet en de Natuurbeschermingswet (1989) zijn gericht op instandhouding van soorten planten en dieren. De Natuurbeschermingswet regelt de bescherming van leefgebieden van specifieke soorten. Deze wet zal worden vervangen door de Wet Natuurbescherming, waarin naast de oude Natuurbeschermingswet ook de Flora- en faunawet en Boswet opgaan. De nieuwe wet heeft als doel te komen tot één integrale en vereenvoudigde regeling van de natuurbescherming.

Centraal in de huidige Flora- en faunawet staan de verbodsbepalingen voor handelingen die nadelig zijn voor beschermde soorten. Voor het overtreden van de verbodsbepalingen uit de Flora- en faunawet kan op voorwaarden ontheffing of vrijstelling worden verleend. Afhankelijk van de soort verschilt de zwaarte van de beoordeling. Het ministerie heeft de controle en handhaving van de Flora- en faunawet gedelegeerd aan de NWWA van het ministerie van Economische Zaken.

De wet- en regelgeving is voor gemeenten belangrijk. Op grond van de Flora- en faunawet moet bij alle ruimtelijke ingrepen expliciet rekening gehouden worden met de aanwezige beschermde planten en dieren. De Flora- en faunawet is een kaderwet die op punten nader is uitgewerkt in Algemene Maatregelen van Bestuur (AMvB). In februari 2005 is een AMvB in werking getreden die de vrijstellingsbepaling verruimt. Voor een aantal soorten geldt een algemene vrijstelling, voor andere soorten geldt een vrijstelling onder voorwaarde van een door het ministerie goedgekeurde gedragscode. Zo heeft Rijkswaterstaat een gedragscode opgesteld voor het onderhoud aan de bermen van de rijkswegen, en het Bosschap heeft dit gedaan voor het beheer van de bossen. De zorgplicht blijft echter gelden. Aan beschermde soorten planten en dieren en hun leefgebieden mag geen onnodige schade worden toegebracht.

Gemeentelijke Implementatie van de Flora- en faunawet

De kern van de Flora- en faunawet is als volgt: diegene die verantwoordelijk is voor een ruimtelijke ingreep moet nagaan of er beschermde plant- en diersoorten zijn in het plangebied. Aan de hand daarvan kan hij nagaan of deze planten en dieren nadelige gevolgen ondervinden van de ingreep. Hij is verplicht in de gegeven omstandigheden zorgvuldig te handelen. Voor grootstedelijke projecten is het bestuur van de centrale stad verantwoordelijk. Voor het overige zijn dat stadsdelen, of particulieren. Stadsdelen moeten ook bij beheer rekening houden met de Flora- en faunawet.

Aangezien praktisch alle inheemse zoogdieren, amfibieën, vogels en vissen (met uitzondering van de soorten uit de visserijwet) beschermd zijn, is de Flora- en faunawet ook in de stedelijke omgeving belangrijk. Om die reden is de natuurtoets opgenomen in het Plan- en Besluitvormingsproces Ruimtelijke Maatregelen (Plaberum). Uit de natuurtoets volgt een advies hoe er met de wet moet worden omgegaan in de gegeven situatie.

Om bij beheer en inrichting van de openbare ruimte niet in conflict te komen met de Flora- en faunawet is een uitwerking van het beschermingsbeleid in de stad noodzakelijk. Daarbij horen beleidsinstrumenten. Voor ruimtelijke projecten zijn dat:

1. De Ecologische Hoofdstructuur / Natuurnetwerk Nederland (landelijk),
2. De Hoofdgroenstructuur (stedelijk),
3. De Richtlijnen bij de planuitwerking,
4. De Gedragscode die verplicht is om vrijstelling te krijgen voor de verbodsbepalingen van de Flora- en faunawet, voor een aantal met naam genoemde soorten en handelingen.

Ad 1. De Ecologische Hoofdstructuur (EHS) is in 1990 geïntroduceerd als antwoord op achteruitgaande natuur en biodiversiteit in Nederland en is tegenwoordig ook bekend als Natuurnetwerk Nederland (de wettelijke naam is Ecologische Hoofdstructuur). Het is een landelijk netwerk van natuurgebieden, zowel bestaande als nieuw aan te leggen natuur. Na de oprichting zijn verbindingszones toegevoegd tussen de natuurgebieden. Het natuurbeheer van de EHS is in 2014 overgedragen aan de provincies. In 2021 moet de EHS af zijn. In het Natuurnetwerk Nederland liggen:

- bestaande natuurgebieden, waaronder de 20 Nationale Parken;
- gebieden waar nieuwe natuur aangelegd wordt;
- landbouwgebieden, beheerd volgens agrarisch natuurbeheer;
- ruim 6 miljoen hectare grote wateren: meren, rivieren, de kustzone van de Noordzee en de Waddenzee;
- alle Natura 2000-gebieden.¹⁰⁴

De Natuurnetwerk Nederland moet uiteindelijk samen met de natuurgebieden in andere Europese landen het aaneengesloten pan-Europees Ecologisch Netwerk (PEEN) vormen.

In Amsterdam hebben we te maken met de EHS in de vorm van verbindingszones. Zo loopt er een ecologische verbindingszone van het Gooi naar Waterland, van het IJmeer naar de Amstelscheg (Natuurboog) en van Amstelland naar Spaarnwoude (Groene As).

Figuur 1 Ecologische structuur van Amsterdam met daarin de ecologische verbindingzones die onderdeel uitmaken van de EHS

In de EHS geldt het 'nee, tenzij'-principe. Ruimtelijke ingrepen zijn niet toegestaan, tenzij er geen alternatieven zijn. Ook moeten de ontwikkelingen een groot openbaar belang hebben. De schadelijke effecten van de activiteit op de natuur moeten bovendien worden gecompenseerd. Ook hierover zijn in de spelregels afspraken gemaakt.¹⁰⁵

Ad 2. De Hoofdgroenstructuur

De Hoofdgroenstructuur (HGS) omvat de minimaal benodigde hoeveelheid groen die Amsterdam wil borgen, bestaande uit gebieden die waardevol zijn voor de stad en de metropool. Initiatieven in de Hoofdgroenstructuur moeten de recreatieve gebruikswaarde en/of de natuurwaarde, of andere functies van het groen verhogen.¹⁰⁶ De HGS omvat een indeling van groen in verschillende groentypen, bijvoorbeeld 'ruigtegebied', 'sportpark' en 'stadspark'. Er is een groep experts aangesteld, de Technische Adviescommissie Hoofdgroenstructuur (TAC), om bouwplannen te toetsen op hun inpasbaarheid in de Hoofdgroenstructuur. Hierbij wordt in het bijzonder gelet op de voorwaarden die horen bij het groentype in kwestie. Adviezen van de TAC zijn niet bindend. Een negatief advies kan worden overgenomen door de wethouder. Wanneer de wethouder meent dat een ander belang het belang van de HGS overstijgt, wordt het advies voorgelegd aan de gemeenteraad. De gemeenteraad kan eventueel besluiten om compenserende maatregelen te treffen.

In het structuurplan 'De open stad' (1996) is de Hoofdgroenstructuur voor het eerst als zodanig benoemd. Bij de vaststelling van dit structuurplan vroeg de gemeenteraad om een uitwerking. Dit werd het Aanvullend Toetsingskader Hoofdgroenstructuur (ATK), in 2002 door de Raad vastgesteld. Dit aanvullend toetsingskader gaf de beleidsregels voor de inpasping van functies in het groen, uitgewerkt per groentype. Een uitzondering vormden de scheggen (schakelparken). Daarvoor zouden zogenaamde masterplannen de ontwikkeling moeten gidsen. Drie van zulke masterplannen zijn inmiddels vastgesteld: voor Sloterpark, de Tuinen van West en de Zuidas. Later volgde ook de beleidsvisie Waterland. Met de vaststelling van Structuurvisie Amsterdam

2040 in februari 2011 is het aanvullend toetsingskader geïntegreerd in de beleidsregels voor de Hoofdgroenstructuur.¹⁰⁷

Figuur 2 Amsterdamse Hoofdgroenstructuur

Ad 3. Richtlijnen zorgplicht bij het beheer van de openbare ruimte

De Gedragscode Flora- en faunawet stamt uit 2009 en is met name van belang in het beheer van de openbare ruimte. Zorgvuldig beheer van de openbare ruimte betekent:

- rekening houden met de broed- en voortplantingstijd van de beschermde dieren;
- rekening houden met vaste rust- en verblijfplaatsen;
- rekening houden met vluchtroutes en schuilplekken bij de uitvoering van grootschalige ingrepen;
- gebruik maken van gereedschap of machines die de minste schade veroorzaken;
- diervriendelijk tegengaan van overlast door dieren;
- preventie van schade aan de beschermde planten en dieren.

2.2 De rol van de gemeente Amsterdam

Net als bij gezelschapsdieren speelt de centrale stad een rol in het opstellen van regels voor openbare orde en veiligheid in de APV. Voor in het wild levende dieren gelden tot 19 maart 2016 beleid, regelingen en verordeningen van stadsdelen. Stedelijke kaders, zoals de Ecologische visie, de toekomstige nieuwe nota Dierenwelzijn en de Gedragscode Flora- en Faunawet Amsterdam, zijn uitgangspunt voor uitvoering.¹⁰⁸ De aanscherping van wetgeving over bescherming en zorg voor vrij levende dieren (Flora- en faunawet) vraagt om één beleid voor centrale stad en stadsdelen. Bij ruimtelijke ontwikkelingen en beheer van groengebieden, water en oevers zijn vaak beschermde soorten in het geding. Hier is de Gedragscode Flora- en faunawet leidend.

De Flora- en faunawet en de Gedragscode Flora- en faunawet zijn beleidsinstrumenten. De doelstellingen achter beide zijn behoud van de biodiversiteit en het bewerkstelligen van een ethische houding ten opzichte van de natuur. De code maakt de relatie met de onderliggende beleidsambitie zichtbaar. Daarmee biedt de gedragscode de mogelijkheid om een basis te

leggen voor samenhangend gemeentelijk ecologisch beleid en het bijbehorend instrumentarium. Dat beleid volgt het spoor van het rijksbeleid als volgt:

- zichtbaar maken van bestaande biodiversiteit;
- op basis daarvan bepalen van de beleidsambitie (beschermingsplicht en zorgplicht);
- uitwerken van maatregelen;
- maatregelen voorzien van kennis en (budgettaire) middelen;
- inpassing in de organisatie (procedures en uitvoering);
- periodieke evaluatie.

Het maken van samenhangend ecologisch beleid is een proces waarin Amsterdam al belangrijke stappen heeft gezet, zowel in kennisopbouw als instrumenten (Ecologische Atlas Amsterdam, Natuurwaardekaart, uitwerking soortenbeleid, Ecologische Visie).

De rol van de centrale stad bestaat erin de voortgang van ecologisch verantwoord beleid te coördineren. Die rol vraagt om een evaluatie van taken en middelen. De opvang van gewonde en zieke dieren kan uit oogpunt van efficiëntie en zekerheid het best centraal worden geregeld.

Door preventieve maatregelen bij inrichting en beheer van de openbare ruimte kan het aantal slachtoffers onder dieren aanzienlijk worden verminderd, bijvoorbeeld door wildgeleiding, faunapassages, wild uitstapplaatsen, belijning op doorzichtige geluidsschermen of vogelstickers op spiegglas bij gebouwen.

Het beleid rondom vrij levende dieren vergt expertise en een stadsdeelgrensoverschrijdende, eenduidige aanpak. Eén dierenwelzijnsnota voor één stad moet het uitgangspunt zijn voor een coherent, diervriendelijk, effectief en efficiënt beleid.

Actiepunt 19

- *Amsterdam evalueert de taken en middelen die horen bij de rol die de stad speelt in de implementatie van de Flora- en faunawet.*

2.3 Opvang

De opvang van zieke en gewonde vrij levende dieren is niet een wettelijke taak zoals bij de opvang van zwerfdieren, maar een plicht die verankerd is in de algemene zorgplicht uit de Flora- en faunawet (artikel 2) en in de Wet Dieren (artikel 1.4). De vinder van hulpbehoevende dieren kan (kosteloos) de hulp inroepen van de Dierenambulance. Deze biedt eerste hulp en zorgt voor overdracht aan een opvangcentrum of dierenarts. Het is niet de bedoeling dat mensen zelf gevonden wilde dieren opvangen, omdat deze specifieke zorg nodig hebben. Voor het opvangen van beschermde wilde dieren is bovendien een ontheffing nodig.

De Toevlucht vangt sinds 1988 gewonde in het wild levende dieren op (meestal vogels en egels) en heeft een ontheffing van de Flora- en faunawet om vogels en egels onder zich te houden. Aan die ontheffing zijn voorwaarden verbonden met betrekking tot de behandelwijze en vakbekwaamheid van de beheerder. Registratie van opvang en behandelingswijze is verplicht. Controle op deze voorwaarden wordt uitgevoerd door de NVWA.

Het uitgangspunt moet altijd zijn dat gerevalideerde dieren weer succesvol kunnen worden teruggebracht in de eigen omgeving en dat de tijd van gevangenschap beperkt blijft. Grondige kennis van de biologische, sociale en ethologische behoeften van de dieren is nodig om de

dieren goed te kunnen verzorgen. Ook particulieren kunnen bij De Toevlucht terecht met gewonde dieren. 10 tot 15% van de vogels en egels wordt door particulieren binnengebracht - het overgrote deel komt binnen via de Dierenambulance Amsterdam. Sinds 2004 is er een educatieve ruimte. Het aantal vogels dat bij De Toevlucht wordt binnengebracht varieert tussen de 2000 en 2500 per jaar. Algemeen voorkomende soorten in de stad zoals eenden, duiven, merels en spreeuwen vormen de meerderheid. Daarnaast vangt De Toevlucht ook egels op. Naarmate de stad verdicht lijken de aantallen dieren met problemen toe te nemen. Vaak is menselijk handelen de oorzaak, onder meer bij verkeersslachtoffers en vogels die tegen draden of gebouwen aanvliegen. Ziekte, bijvoorbeeld botulisme, heeft vaak een natuurlijker oorzaak. In principe moet ieder dier in nood geholpen worden. De opvangende instantie bepaalt in hoeverre de verzorging van het dier kansen biedt voor overleving en de kwaliteit van leven van het dier.

De Toevlucht heeft te maken met bedrijfsonzekerheid. Onderzocht moet worden hoe een bijdrage in de exploitatiekosten een structurele oplossing kan bieden. In De Toevlucht worden ook dieren opgevangen uit de regio. Gemeenten uit de regio kunnen worden verzocht eveneens een passende bijdrage te leveren aan de exploitatiekosten.

De uitbreiding van opstallen van De Toevlucht heeft ad hoc plaatsgevonden. De opstallen, die in Amsterdams Hoofdgroenstructuur liggen, werden aanvankelijk gedoogd, later zijn ze door het stadsdeel gelegaliseerd. Bij eventuele toekomstige wensen tot uitbreiding van De Toevlucht moet naar een locatie buiten de hoofdgroenstructuur worden gezocht.

Actiepunt 20

- *Amsterdam regelt vergoeding van de opvang van gewonde en/of zieke vrij levende dieren en vogels in De Toevlucht sluitend, in samenwerking met de regio.*
- *Bij eventuele wensen tot uitbreiding van De Toevlucht wordt gezocht naar een locatie buiten de Hoofdgroenstructuur. De gemeente speelt hierin een faciliterende rol.*

2.4 Groen

De 10.000 plant- en diersoorten op het Amsterdamse grondgebied hebben ieder specifieke behoeften. Sommige soorten voelen zich thuis in de verharde, verstedelijkte omgeving, andere gedijen beter in het groen. Amsterdam moet zich in het beheer van de openbare ruimte opstellen als een faciliterende en stimulerende partij voor biodiversiteit, zowel door de opheffing van ecologische knelpunten als door het actief bevorderen van biodiversiteit.

2.4.1 Ecologische knelpunten

De gemeente Amsterdam wordt omringd door een groen gebied. De Hoofdgroenstructuur en de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) / Natuurnetwerk Nederland (NNN) maken hiervan onderdeel uit. In beide groene structuren bevinden zich ecologische knelpunten. Deze zijn vastgelegd in de Structuurvisie van Amsterdam. In de Ecologische visie¹⁰⁹ is uitgewerkt hoe de knelpunten zullen worden opgeheven en in welke volgorde.

Actiepunt 21

- *Het opheffen van ecologische knelpunten en het verbinden van bestaand groen blijft een aandachtspunt en wordt betrokken bij ruimtelijke plannen. Knelpunten tussen verkeer en fauna dienen hierbij eveneens te worden aangepakt.*
- *Bij bouw, wegwerkzaamheden of andersoortige werkzaamheden worden geen nieuwe ecologische knelpunten veroorzaakt.*

2.4.2 Biodiversiteit

Biodiversiteit is het leven op aarde en vormt de basis voor welzijn en welvaart. Met de toenemende wereldbevolking stijgt de vraag naar grondstoffen en wordt steeds meer een beroep gedaan op natuurlijke hulpbronnen.¹¹⁰ Zonder biodiversiteit hebben we geen gezonde bodem om voedsel op te verbouwen. Het World Economic Forum noemt verlies aan biodiversiteit en ecosysteemdiensten één van de grootste bedrijfsrisico's.¹¹¹ Biodiversiteit verdient daarom blijvende aandacht in de stad. Sommige Amsterdammers beschikken over een balkon of kleine tuin, anderen hebben geen van beide. Daarom telt elke vierkante meter groen, en kan ook worden gezocht naar mogelijkheden om op particuliere grond of daken iets voor biodiversiteit te betekenen. Biodiversiteit is opgenomen in Amsterdams beleid, zoals de Hoofdgroenstructuur en het document 'Lokaal actieplan biodiversiteit' (DRO, 2009).

In Nederland leven zo'n 350 wilde bijensoorten. De laatste jaren heeft Nederland te maken gehad met massale bijensterfte. 188 soorten zijn met uitsterven bedreigd, deze staan op de Rode Lijst. Het uitsterven van bijen is nadelig voor de biodiversiteit, omdat bijen planten bestuiven. 35% van de gewassen die wereldwijd worden verbouwd voor voedselproductie is afhankelijk van bestuivende insecten zoals bijen. In totaal is zelfs tachtig procent van de plantensoorten afhankelijk van insecten voor bestuiving. De consequenties van bijensterfte voor ons voedsel en onze leefomgeving zijn daarom groot.

Ook vlinders zijn in Nederland al langere tijd een bedreigde diersoort. De vlinderstand gaat al vanaf 1950 achteruit. Van de 71 soorten die ons land rijk was zijn er 17 verdwenen en 31 staan als ernstig bedreigd tot gevoelig op de Rode Lijst. De Vlinderstichting luidde daarom in 2010 de noodklok over de achteruitgang in soortendiversiteit en startte het actieplan '10 voor 12'. Hierin werden terreinbeheerders en (lokale) overheden opgeroepen om maatregelen te treffen die vlinders een kans geven door leefgebieden te creëren en met elkaar te verbinden. 2012 bleek het slechtste jaar voor vlinders sinds het begin van de tellingen. Het uitsterven van vlinders is nadelig voor de biodiversiteit, omdat zij dienen als voedsel voor andere dieren, met name vogels. In het voorjaar vormen rupsen het belangrijkste voedsel voor de insectenetende vogels zoals mezen. Als er minder vlinders zijn worden in het voorjaar veel minder insectenetende vogels groot. In de zomer eten vogels vooral andere insecten, zonder deze vogels betekent dit dat er 's zomers overlast ontstaat door een overvloed aan andere insecten.¹¹²

Voor de instandhouding en de diversiteit van vlinder- en bijensoorten is het van belang om ook in de stad beplanting aan te brengen die voor deze dieren aantrekkelijk is. De aanwezigheid van veel bloemen maakt de stad aantrekkelijk voor zowel bijen als vlinders. Niet alleen bij de inrichting van de openbare ruimte is dit van belang, ook Amsterdammers, bedrijven, woningcorporaties en instellingen kunnen worden aangemoedigd om tuinen op een natuurlijke en diervriendelijke wijze in te richten. Vervolgens is het van belang om de openbare ruimte kleinschalig, gefaseerd en natuurvriendelijk te beheren. In het voorstel De Bij- en vlindervriendelijke stad, dat begin 2014 door de gemeenteraad is aangenomen, worden enkele maatregelen uiteen gezet. Het implementeren van dit voorstel in alle bestuurslagen is in gang gezet.

Bij het ontwerpen en bouwen van grootstedelijke voorzieningen en projecten kunnen preventieve maatregelen worden genomen om de risico's voor dieren te verminderen. Basisinformatie over wildgeleiding, faunapassages, wilduitstapplaatsen, glasmarkering bij doorzichtige geluidsschermen en glas in gebouwen dient overzichtelijk in een handleiding te worden samengebracht.

Ook kunnen gebouwen een toegevoegde waarde betekenen voor in het wild levende dieren. Hierbij kan worden gedacht aan de toepassing van gierzwaluwvriendelijke dakpannen, nestkasten die geschikt zijn voor vogels en vleermuizen, het aanbrengen van bijenhôtels, en de aanleg van groene daken en gevels. Groene daken fungeren voor dieren, met name insecten, als een uitbreiding van de oppervlakte van de stad. Deze daken bieden habitat voor veel (ook zeldzame en uitstervende) soorten. Basel heeft groene daken om deze reden opgenomen in het biodiversiteitsbeleid. Sinds 2002 is vergroening van platte daken in nieuwbouw daar verplicht.

Actiepunt 22

- *Amsterdam bevordert biodiversiteit door bij de inrichting van de openbare ruimte rekening te houden met biodiversiteit en door Amsterdammers en bedrijven te stimuleren hun tuinen natuurlijk in te richten.*
- *De gemeente geeft een brede invulling aan het aangenomen voorstel De Bij- en vlindervriendelijke stad. Planten die aantrekkelijk zijn voor bijen en vlinders krijgen de ruimte. Groene daken en gevels worden gestimuleerd. Amsterdam onderzoekt de mogelijkheden om groene daken te verplichten in nieuwbouw die hiervoor geschikt is en om deze in het biodiversiteitsbeleid te betrekken.*

2.4.3 Maaibeleid

Ecologisch beheer van bermen en openbaar groen kan bijdragen aan biodiversiteit. De Gedragscode Flora- en faunawet bepaalt hoe de gemeente Amsterdam omgaat met maaien en de aanwezigheid van dieren. In gebruik zijnde nesten van broedvogels worden op een kaart aangegeven en bij maaien ontzien. In overleg met een deskundige wordt bepaald tot welke afstand er van het nest gewerkt kan worden. Percelen grenzend aan wateren met amfibieën worden overdag en niet bij regenachtig weer, in de periode juni – september gemaaid. De volwassen dieren trekken in het voorjaar 's avonds naar het water, de jonge dieren kunnen het water op regenachtige zomerdagen massaal verlaten. Indien er een situatie ontstaat dat er gedurende het maaien veel amfibieën tussen het gras aanwezig zijn, dan dient het maaien te worden gestaakt en zal in overleg met een deskundige worden bepaald wanneer de werkzaamheden kunnen worden hervat.¹¹³ Voor grasland en weilanden geldt nu dat het gehele jaar kan worden gemaaid, tenzij beschermde soorten aanwezig zijn, dan is maaien niet of onder voorwaarden mogelijk.

Hiernaast bestaat er een richtlijn voor het maaien die is opgenomen in de Ecologische Visie. Deze richtlijn geldt voor groenstroken die in de ecologische structuur van Amsterdam vallen en is gericht op verscheidenheid aan vegetatie en het bieden van voldoende dekkingsmogelijkheid. Onderdeel van het beheerplan is dat tweemaal per jaar wordt gemaaid en dat het maaisel wordt afgevoerd. Ecologisch onjuist beheer als klepelen (waarbij planten worden stukge-slagen en het materiaal blijft liggen) leidt tot eenzijdige vegetaties die voor mensen, planten en dieren onaantrekkelijk zijn.

Chemische bestrijdingsmiddelen zouden in de ecologische structuur van Amsterdam niet moeten worden gebruikt. In de stadsdelen wordt het middel Roundup (glyfosaat) in principe niet meer gebruikt op en buiten verhardingen of op plaagonkruiden. Een uitzondering hierop vormen enkele sportvelden in het Amsterdamse bos en in stadsdeel Nieuw-West. Roundup wordt nog wel gebruikt voor het afsmeren van stobben van zieke iepen omdat er nog geen alternatief middel zonder het werkzame middel glyfosaat (dat ook het kernbestanddeel is van Roundup)

beschikbaar is voor het bestrijden van de iepziekte. De centrale stad dient een eenduidig beleid te hanteren ten aanzien van dit middel en andere chemische middelen die de gezondheid, biodiversiteit en natuur kunnen aantasten.

Het maaibeleid richt zich op beheer door de gemeente. Andere terreinbeheerders zoals Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer hanteren een eigen maaibeleid. Boeren in Waterland worden gestimuleerd om rekening te houden met weidevogels. Meer hierover onder het kopje 'Weidevogels'.

Actiepunt 23

- *Amsterdam verbiedt de inzet van chemische bestrijdingsmiddelen die de gezondheid, biodiversiteit en natuur kunnen aantasten door stadsdelen en gaat hierover in gesprek met terreinbeheerders.*
- *Maaien gebeurt altijd op basis van ecologisch beheer, kleinschalig en gefaseerd.*

2.4.4 Kapvergunningen

Bomen zijn belangrijk voor de stad. Ze zijn een belangrijke bron van verkoeling op warme dagen en ze fungeren voor vogels en andere dieren als rustplaats en nestgelegenheid. Het is volgens de Gedragscode Flora- en faunawet verboden om bomen te kappen wanneer hierin vleermuizen of broedvogels broeden. Het is ook verboden om een nest te verstoren. Soms is het echter moeilijk in te schatten of er door het kappen of snoeien van een boom nesten of dieren verstoord worden. Het kappen van een boom naast een boom waar wordt gebroed kan verstoring opleveren.

Voor het broedseizoen geldt geen vaste periode. Iedere soort heeft een eigen broedperiode. Ook in de Flora- en Faunawet wordt geen datum genoemd voor het broedseizoen. Sommige vogelsoorten, zoals de blauwe reiger en de bosuil, beginnen al in februari met broeden en bepaalde (zang)vogels broeden nog in augustus. Veel vogelsoorten broeden ongeveer tussen 15 maart en 15 juli. Moerasvogels en andere watervogels broeden meestal tussen 1 april en 15 augustus.¹¹⁴ Het broedseizoen zou in beleidsstukken daarom moeten gelden tussen 15 februari en 15 augustus. Kapvergunningen spelen een belangrijke rol in de handhaving van de Gedragscode.

Op grond van de Wabo worden de documenten samengevoegd die nodig zijn als een burger of een bedrijf iets wil slopen, (ver)bouwen, oprichten of gebruiken. Door de samenvoeging worden meerdere vergunningen, ontheffingen en meldingen (toestemmingen) geïntegreerd tot één vergunning: de omgevingsvergunning. Ook de kapvergunning hoort bij de omgevingsvergunning. Dit laat onverlet dat er voor elke vergunning en ontheffing nog wel een aparte wettelijke basis blijft bestaan. Het is dus noodzakelijk een actuele en heldere Bomenverordening te hebben. De kapverordening maakt hiervan deel uit.¹¹⁵

Amsterdam heeft nu verschillende bomenverordeningen, deze worden door de stadsdelen opgesteld. Enkele stadsdelen hebben het criterium van de stamomtrek verruimd, dat wil zeggen dat aanvankelijk voor iedere te kappen boom vanaf 10 cm doorsnee of 31 cm stamomtrek een vergunning moest worden aangevraagd, terwijl dit nu bijvoorbeeld is verruimd naar een doorsnee van 20,7 cm of 65 cm stamomtrek. Uit het oogpunt van handhaving van de Flora- en Faunawet is het beter om een stamdoorsnee van 10 cm of een omtrek van 31 cm aan te houden, gemeten op 130 cm boven de grond.

Actiepunt 24

- *Amsterdam houdt in het broedseizoen, dat loopt van 15 februari tot 15 augustus, extra rekening met eventuele broedende vogels en aanwezigheid van vleermuizen.*
- *Kapvergunningen worden verplicht bij kapaanvraag voor bomen vanaf 10 cm doorsnee of 31 cm stamomtrek.*

2.5 Jacht en sportvisserij

2.5.1 Jacht

De regelgeving voor jacht is opgenomen in de Flora- en faunawet. Op haar grond staat de gemeente Amsterdam geen (plezier-)jacht toe.

Er wordt nu echter nog wel gejaagd op particuliere gronden. Particuliere eigenaren of beheerders van gronden zetten soms jacht in om schade of overlast tegen te gaan (bijvoorbeeld door vossen, ganzen en zwanen). Dit gebeurt bijvoorbeeld op de Nieuwe Ooster, in Waterland, en in West bij de spoorlijn. Voor de Amsterdamse Waterleidingduinen wordt een wildbeheerplan gehanteerd als onderdeel van het natuurbeheer. Amsterdam zet zich in om de jacht in dit gebied zoveel mogelijk te beperken. Amsterdam kent geen wildbeheerplan voor stadsrandgebieden.

Amsterdam wordt een jachtvrije gemeente. Dit standpunt dient zal ook door de vertegenwoordigers van de gemeente te worden uitgedragen, bijvoorbeeld daar waar Amsterdam lid is van een recreatieschap. In een ecosysteem hebben alle dieren en planten een rol in de voedselketen. Een natuurlijk evenwicht hierin wordt verstoord door dieren van een bepaalde diersoort af te schieten. Daarnaast volgt de dood van een dier na een schot niet altijd even snel, vanwege de plaats waarop de kogel het lichaam binnendringt. Dieren vluchten soms met hagel in hun lichaam, waarna zij langdurig lijden. Afschot van een ouderdier kan ervoor zorgen dat jongen zich niet meer kunnen redden en verhongeren. Een direct effect van jacht is dat dieren schrikkerig worden. Ze zijn alerter op schoten en verplaatsen zich naar andere gebieden. Hiermee wordt het probleem niet opgelost maar verplaatst.¹¹⁶

Amsterdam verbiedt daarom de jacht. Alleen wanneer er dringende redenen zijn, bijvoorbeeld als het dier lijdt of de volksgezondheid wordt bedreigd, kan een uitzondering gemaakt worden. Die beslissing komt in handen van de overheid, evenals de uitvoering. Het opstellen van een stadsbreed en jachtvrij faunabeheerplan kan helpen om de visies, doelstellingen en maatregelen bijeen te brengen. Met zo'n plan kunnen huidige problemen met onder meer ganzen en vossen in beeld worden gebracht in hun ecologische context. Zo kunnen ze beter en diervriendelijker en efficiënter worden aangepakt. Voor dieren die door ontwikkelingen in het landschap in de verdrinking komen, kunnen positieve maatregelen worden getroffen, zodat jacht overbodig wordt.

Actiepunt 25

- *Amsterdam voert een verbod in op jacht op zijn grondgebied en zet zich in om ook in recreatieschappen en natuurgebieden waarin de stad een rol speelt, de jacht tegen te gaan.*
- *Amsterdam stelt een faunabeheerplan op voor het eigen grondgebied met als eerste stap het maken van een overzichtskaart van het huidige beheer.*
- *Met preventieve maatregelen en diervriendelijke oplossingen worden overlast en schade tegengegaan.*

2.5.2 Sportvisserij

De Visserijwet uit 1963 geeft burgers die in het bezit zijn van een sportvisakte een beperkte mogelijkheid tot vissen in 'vlot- en bevaarbaar' water. Voor het vissen op grotere schaal of met andere middelen en voor het vissen in niet vlot- en bevaarbaar water is vergunning nodig van de eigenaar van het viswater. De eigenaar is verantwoordelijk voor het visstandbeheer. De eigenaren verhuren vaak het visrecht, bijvoorbeeld aan een Hengelsportvereniging, en dragen de zorg voor de visstand en de vergunningverlening over aan de huurder. De vergunningverlening wordt op doelmatigheid getoetst door de Kamer van Binnenvisserij (ministerie van LNV).

De Amsterdamse Hengelsportvereniging (AHV) heeft voor de meeste wateren in Amsterdam de visrechten gehuurd. In samenwerking met de Organisatie tot Verbetering van de Binnenvisserij (OVV) zet de AHV vis uit ten behoeve van haar leden. De gemeente Amsterdam is eigenaar van de meeste viswateren in Amsterdam. Daarnaast worden enkele wateren beheerd door het Hoogheemraadschap van Rijnland of Rijkswaterstaat. Na verpachting van het visrecht is de gemeente geen beheerder meer in de zin van de Visserijwet. Een huurovereenkomst moet worden voorgelegd aan de Kamer voor Binnenvisserij. Naar goedkeuring kan een huurovereenkomst worden aangegaan voor 6 jaar. Dit is omdat de huurder er bij deze termijn baat bij heeft om te investeren in de visstand. De AHV houdt als huurder toezicht op de Visserijwet en het is aan de AHV om vergunningen uit te geven.

Helaas worden regelmatig overtredingen geconstateerd, waarna proces-verbaal wordt opgemaakt. Volgens opgave van de Amsterdamse Hengelsport Vereniging betrof het in 2010: 341, in 2011: 348 en in 2012: 237 processen-verbaal en Mulder-beschikkingen. De reden waarvoor deze zijn gegeven zijn zeer divers, met een nadruk op 'geen schriftelijke toestemming'. Ook de gegeven waarschuwingen zijn zeer divers. De nadruk ligt op 'deelnemen aan illegale wedstrijden', 'geen schriftelijke toestemming' en 'verboden toegang negeren'.¹¹⁷

De belangen van de sportvisserij en dierenwelzijn zijn tegenstrijdig. Er is lang verondersteld dat vissen geen gevoel hebben. Daarom werden ze ook niet genoemd in dierenwelzijnswetgeving. Wetenschappelijk onderzoek toont echter het tegendeel aan. Vissen hebben alle eigenschappen om prikkels die mensen als pijn ervaren, te ontvangen, en daarop te reageren met een vluchtreactie. Ze zijn zich bewust van hun omgeving en kunnen ze stress ervaren en lijden.¹¹⁸ De huidige dierenwelzijnswetgeving gaat uit van de intrinsieke waarde van de dieren, wat wil zeggen dat de dieren waardevol zijn in zichzelf. Dat geldt ook voor vissen.

Het vangen van vissen gaat altijd gepaard met stress, pijn, leed en angst. Bij de sportvisserij kunnen vissen verwondingen oplopen bij het op het land brengen, verwijderen van haken, wegen en terugzetten. Dit is vooral het geval als er weerhaken worden gebruikt. Dierenwelzijnsorganisaties stellen daarom dat sportvissen in strijd is met dierenwelzijn. In overleg met de AHV moet daarom worden gezocht naar een alternatief voor visserij waarbij men in de natuur kan recreëren en tegelijkertijd bij kan dragen aan natuurwaarden.

Sommige scholen geven hun leerlingen lessen in sportvisserij. Het is van belang dat kinderen van jongs af aan wordt geleerd dat dieren net als mensen levende wezens zijn die pijn kunnen ervaren en dat het opzettelijk pijn doen of verwonden van dieren onethisch is.

Actiepunt 26

- *Amsterdam beëindigt de pachtovereenkomsten met hengelsportverenigingen per eerstvolgende mogelijkheid. Amsterdam verpacht niet langer viswater aan hengelsportverenigingen.*
- *Amsterdam zet zich in om ook in recreatieschappen en natuurgebieden waarin de stad een rol speelt, de sportvisserij tegen te gaan.*
- *Amsterdam gaat in gesprek met scholen die vislessen geven, waarbij de inzet is dat in plaats van de vislessen, les over het welzijn van dieren wordt gegeven.*

2.6 Beheer van de openbare ruimte

2.6.1 Verkeer

Voor dieren kan het verkeer een belemmering of een gevaar vormen. De gemeente zorgt ervoor dat waar mogelijk dieren en mensen worden beschermd tegen de gevaren die het gebruik van (gemotoriseerd) vervoer met zich meebrengt.

Op plaatsen waar frequent aanrijdingen plaatsvinden met dieren wordt onderzocht of hekken, wildroosters of andere diervriendelijke maatregelen uitkomst kunnen bieden. Indien de gevaarlijke verkeerssituatie zich bevindt op een grensgebied met aanliggende gemeenten, zoals in de Amsterdamse Waterleidingduinen, dringt de gemeente Amsterdam actief aan op het nemen van diervriendelijke maatregelen.

Bij het beheer van de openbare ruimte kunnen preventieve maatregelen worden genomen om het aantal dieren dat bij een verkeersongeluk betrokken is terug te dringen. Uit de omgevingskenmerken valt af te lezen waar dieren het meeste risico lopen. Vaak wordt dat door gegevens van de Dierenambulance bevestigd. Ook kan gebruik worden gemaakt van de veldkennis van de stadsecologen.

Bij de keuze van de maatregelen kan gebruik worden gemaakt van de bestaande voorbeelden van wildgeleiding, faunapassages, wilduitstapplaatsen, en belijning bij doorzichtige geluidsschermen. Ook kan een snelheidsbeperking worden overwogen. Een nachtelijke snelheidsbeperking wordt ingesteld op wegen die natuurgebieden doorkruisen.

Actiepunt 27

- *Amsterdam brengt in kaart welke knelpunten er bestaan tussen verkeer en fauna, voegt deze toe aan de lijst van ecologische knelpunten en doet een voorstel om deze op te heffen.*
- *Waar nodig neemt Amsterdam preventieve en proactieve maatregelen om dierenverkeersslachtoffers te voorkomen bij beheer van de openbare ruimte, zoals een nachtelijke snelheidsbeperking bij wegen die natuurgebieden doorkruisen.*
- *Bij wegveranderingen, nieuwe wegen wordt voorkomen dat er nieuwe knelpunten tussen verkeer en fauna ontstaan.*

2.6.2 Extreme weersomstandigheden

Vrij levende dieren kunnen het onder bepaalde weersomstandigheden erg moeilijk hebben in en om de stad.

In de winter kan extreme kou het dieren in de stad moeilijk maken om te overleven. Voor vogels en vissen die in het water leven is het bijvoorbeeld lastig om aan voedsel te komen wanneer er veel ijs is in een vijver. Het creëren van wakken om licht en zuurstof door te laten en waar nodig te voederen, kan zeer behulpzaam zijn voor de dieren.

Ook extreme hitte en droogte maken het de dieren moeilijk. Wanneer er een gebrek aan water is kan het voor dieren moeilijk worden genoeg vocht binnen te krijgen of bijvoorbeeld nesten te bouwen. Eenvoudige maatregelen zoals het aanbrengen van water in vogelbaden of het onder water zetten van stukken groen kunnen de dieren aanzienlijk helpen. De samenwerking met de stadsdelen kan op dit punt verbeterd worden. De groenvoorzieningsdiensten zouden kunnen samenwerken met de Dierenbescherming en Dierenambulance door wakken open te houden en mee te helpen voederen. Het maken van een gezamenlijk plan voor de aanpak en taakverdeling verdient aanbeveling.

Actiepunt 28

- *Amsterdam faciliteert een hulpketen voor dieren in de stad die ingrijpt bij extreme weersomstandigheden. De gemeente ondersteunt bij taakverdeling gemeente, Dierenbescherming en Dierenambulance.*
- *Stadsecologen geven in winterse en zomerse perioden aan wanneer er een regeling voor dieren van kracht moet gaan die hen door de extreme situaties heen helpt.*
- *Amsterdam roept inwoners op te helpen bij het openhouden van wakken, het faciliteren van vogelbaden, het aanbieden van voedsel bij langdurige strenge vorst in de particuliere tuin etc.*

2.6.3 Bouw

Sommige gebouwen kunnen een gevaar vormen voor dieren, met name voor vogels. Gebouwen bieden anderzijds ook kansen voor vogels en vleermuizen, wanneer er gelegenheden worden gecreëerd waar zij een nest kunnen bouwen. De gemeente Amsterdam draagt er zorg voor dat er bij bouwprojecten van de centrale stad diervriendelijk wordt gebouwd. De checklist Groen Bouwen van Vogelbescherming Nederland is hierin de leidraad.¹¹⁹

Glas is een belangrijke risicofactor voor vogels.

- Oorzaak: vogels zien transparante of reflecterende ramen niet als een obstakel. Ze vliegen tegen transparant glaswerk op omdat ze het als een doorgang zien. Glas kan ook een groene omgeving reflecteren en een visuele groene doorgang suggereren.
- Oplossing: uit alle richtlijnen wordt duidelijk dat er twee manieren zijn waarop het gevaar dat glas vormt voor vogels kan worden beperkt. De eerste en meest effectieve manier is door het maken van visuele markeringen. De tweede is om de reflecterende eigenschap van glas te verminderen.

De richtlijnen

- Visuele markering: verticale lijnen van 2 cm breed en een onderlinge afstand van 10 cm. Bij horizontale lijnen van 2 cm breed moet de onderlinge afstand 5 cm zijn. Andere patronen volstaan ook, zolang de transparantie maar doorbroken wordt. Eén figuur per vierkante meter

glas volstaat maar als de onderlinge afstand tussen de markeringen groter is dan 28 cm gaat het effect deels verloren;

- Glas in een hoek van minimaal 20 graden zetten om de reflectie te verminderen;
- Licht verminderen: lichten die naar boven zijn gericht moeten worden vermeden, vermijd lichtverspilling, gebruik groene en blauwe lichten waar dat mogelijk is.

Actiepunt 29

- *De gemeente verzorgt een handleiding met preventieve maatregelen die moeten worden genomen bij het bouwen van grootstedelijke voorzieningen en projecten. Hierbij worden bovenstaande richtlijnen gebruikt en de adviezen van de checklist Groen Bouwen van Vogelbescherming Nederland.*

2.6.4 Geluid

Omgevingsgeluid beïnvloedt het gedrag en de gezondheid van mens en dier. Bij inrichting en beheer van de stad, net als bij het ontwikkelen van nieuwe plannen en projecten, met name recreatieprojecten, verdient geluid een meer aandacht. De Flora- en Faunawet verbiedt om beschermde inheemse dieren te verstoren (Hoofdstuk III, paragraaf 2). Geluid kan verstoring opleveren voor in het wild levende dieren.

Over verstoring van vogels is relatief veel bekend. Bij vogels veroorzaakt dit een stressreactie die zich kan uiten in een verandering in fysiologie of in gedrag. De consequenties van verstoring variëren van een tijdelijke onderbreking van het natuurlijke gedrag (bijvoorbeeld stoppen met foerageren) tot het definitief verlaten van een nest. Verstoring kan hiermee leiden tot een verhoogde energiebehoefte en in ernstige gevallen verlaagde overlevingskansen, vermindering van broedsucces, verlaagde dichtheid aan broed- of niet-broedvogels in een gebied. De reactie van een vogel op een verstoringsbron is sterk afhankelijk van de omstandigheden.¹²⁰

Actiepunt 30

- *De gemeente houdt in (wegen)bouw-,recreatieve projecten en bij vergunningverlening voor festivals en evenementen rekening met de effecten van geluid op fauna en hanteert het voorzorgsprincipe ten aanzien van de Flora- en Faunawet.*

2.6.5 Lichtvervuiling

Amsterdam is vanuit de lucht gezien een grote bron van licht. Verlichting is in de stad zelf van groot belang, daarbuiten is het ongewenst. Men spreekt dan ook van lichtvervuiling wanneer het licht uit een stad dermate uitstraalt naar andere gebieden, dat ook deze indirect verlicht worden. De verdeling van de lichtvervuiling in Amsterdam heeft een 'T-vorm' met uiteinden die lopen van het westelijk havengebied via het centrum naar Amsterdam Zuid-Oost. Vanuit het centrum loopt ook een band richting Schiphol. Deze lijnen doorkruisen enkele ecologische verbindingzones.

Nachtdieren zoals vleermuizen kunnen last hebben van verlichting. Het is van belang om hiermee rekening te houden bij de inrichting van de openbare ruimte. Vleermuizen mijden niet alleen daglicht, maar ook kunstmatige verlichting. We spreken van lichtverstoring als het normale gedrag en/of de ecologie van vleermuizen door de verlichting (negatief) wordt beïnvloed. De verstoring kan leiden tot een negatieve populatieontwikkeling.¹²¹

Vleermuizen nemen het blauwe en ultraviolette licht van straatlantaarns zeer sterk waar. Op plaatsen waar verlichting noodzakelijk is en die zich in het leefgebied van vleermuizen bevinden,

kan daarom het beste gebruik worden gemaakt van lampen die vleermuisvriendelijk zijn. Rijkswaterstaat heeft een speciale batlamp laten ontwikkelen die niet hinderlijk is voor vleermuizen. Het is een LED-lamp die kleuren bevat die voor de vleermuis niet hinderlijk zijn.¹²² Als deze lampen daarbij worden gedimd in de nachtelijke uren en bij lage activiteit zal er minder sprake zijn van algehele lichtvervuiling en zal er veel energie worden bespaard. Diverse gemeenten hebben reeds positieve ervaringen met verschillende soorten dimbare LED-straatverlichting.^{123 124 125}

Actiepunt 31

- *Amsterdam stelt een plan op om lichtvervuiling in de Hoofdgroenstructuur, ecologische hoofdstructuur en ecologische verbindingzones sterk terug te brengen.*
- *In leefgebieden van vleermuizen wordt bij de vervanging van lampen onderzocht of toepassing van vleermuisvriendelijke verlichting tot de mogelijkheden behoort.*
- *Amsterdam inventariseert waar verlichting geplaatst kan worden die dimt als er geen beweging wordt waargenomen.*

2.6.6 Putten

In de stad wordt oppervlaktewater veelal afgevoerd via putten. De openingen naar deze putten zijn zo groot dat sommige dieren hierin kunnen vallen. Het gaat dan met name om de gewone pad, bruine kikker, bastaardkikker en kleine watersalamander. Wanneer zij eenmaal in de put zijn gevallen, kunnen zij er niet meer zelf uit klimmen. Vooral tijdens de voorjaar- en zomertrek van en naar voortplantingswateren vallen dieren in de put. Soms verhongeren ze daar, soms komen ze terecht in het riool. Dit veroorzaakt veel dierenleed. Ook komen beschermde en bedreigde soorten als de rugstreeppad in putten terecht.

Stichting Ravon onderzoekt momenteel om hoeveel slachtoffers het gaat en op welke manier het probleem kan worden aangepakt. Een landelijke schatting van 1 tot 3 miljoen lijkt aan de lage kant te zijn.¹²⁶ Het aanbrengen van een trappetje in de put of begroeiingsdoek kan een oplossing zijn.

Waternet heeft in 2011 in het Vondelpark al speciale klimrekjes in de 400 putten aangebracht. De kikkers en padden kunnen hierdoor uit de put klimmen en de maatregel blijkt succesvol te zijn. De gemeente kan dit ook op andere plekken doen waar padden voorkomen en onderhoud aan het putten- en rioleringsstelsel aan de orde is.

Doordat de kolken vier keer per jaar worden leeggezogen raken de klimrekjes beschadigd. Ook blijven er bladeren en vuil aan de trappetjes hangen waardoor kikkers en andere dieren zich niet meer kunnen vastklemmen.¹²⁷ Het is dus van belang dat de klimrekjes worden onderhouden en dat er ook bij werkzaamheden aan de straatkolken rekening mee wordt gehouden. Bij beschadiging waardoor de trapjes hun doel niet meer kunnen dienen, moeten de klimrekjes vervangen worden.

Actiepunt 32

- *Amsterdam streeft ernaar het aantal slachtoffers van putten te laten afnemen. Bij herinrichting van wegen en vervanging van putkleppen worden amfibievriendelijke hulpmiddelen aangebracht waar dit nog niet het geval is.*

2.6.7 Afrasteringen

Deugdelijke afrasteringen kunnen dierenleed voorkomen. Iedere diersoort gaat op een andere manier om met afrastering. De afrastering moet hierop worden afgestemd en moet de juiste hoogte, kwaliteit en functionaliteit hebben. In natuurgebieden vormen de aanwezigheid van prikkeldraad, glad schrikdraad en schriklint een bedreiging voor dieren.¹²⁸ Tijdens schrikreacties kunnen zij zich hieraan verwonden. Ook damherten kunnen last hebben van prikkeldraad. Zij komen hier soms met hun geweien in vast te zitten. Dit veroorzaakt veel paniek en pijn bij het dier.

Actiepunt 33

- *Amsterdam gebruikt geen prikkeldraad of glad schrikdraad in of aan de rand van natuurgebieden en draagt dit standpunt ook uit in bijvoorbeeld recreatieschappen of andere bestuursniveaus waarin dit aan de orde is.*

2.6.8 Baggeren

In de Gedragscode Flora- en faunawet van Amsterdam is al aangegeven hoe moet worden omgegaan met baggeren. Voordat tot baggeren wordt overgegaan, vindt een inventarisatie plaats van de in het water aanwezige soorten. Daarna worden maatregelen getroffen om deze soorten te ontzien.

In het algemeen geldt dat baggerwerkzaamheden het beste in september of in oktober kunnen plaatsvinden. Dit is een periode tussen voortplanting en winterrust van vissen en amfibieën. Het is daarbij van belang om de werkzaamheden gefaseerd uit te voeren, zodat aanwezige dieren zich kunnen verplaatsen. Wanneer vissen moeten worden overgezet, is het van belang dat dit deskundig gebeurt, op een manier die voor vissen zo min mogelijk stress en pijn oplevert. Wanneer ze moeten worden opgepakt, moet dit gebeuren met natte handen, om de slijmlaag van de vissen niet te beschadigen. Ook moet rekening worden gehouden met de temperatuur van het water. Die is bij voorkeur tussen de 10 en 25 °C. Bij een te lage temperatuur raken vissen en amfibieën inactief waardoor ze niet meer kunnen vluchten en bij een te hoge temperatuur kan zuurstofloosheid van het water ontstaan.¹²⁹

Actiepunt 34

- *Baggeren gebeurt bij voorkeur in september of oktober in verband met amfibieën en vissen. Wanneer de gemeente opdracht geeft tot het baggeren of droogleggen van een sloot, verplicht zij de baggeraar preventieve maatregelen te nemen ten aanzien van vissen en andere dieren in het water.*

2.6.9 Sluizen en gemalen

Sommige vissoorten brengen hun leven deels door op zee en deels in zoet binnenwater. In hun trek komen zij obstakels als stuwen, gemalen, sluizen en waterkrachtcentrales tegen. Vissen kunnen dan vaak niet verder zwemmen. Daardoor worden paling, zalm, en steur met uitsterven bedreigd. Waternet neemt maatregelen om deze vissen te helpen om verder te zwemmen.¹³⁰

Actiepunt 35

- *Amsterdam blijft zich inzetten om vismigratie te bevorderen en knelpunten op dit punt op te heffen. Nieuwe sluizen en andere toepassingen in het water zoals waterkrachtinstallaties hebben als harde voorwaarde vispasseerbaarheid.*

2.6.10 Windturbines

Windturbines leveren een zeer belangrijke bijdrage aan de energietransitie. Amsterdam heeft in 2012 de Windvisie vastgesteld en daarmee de weg vrijgemaakt voor de bouw van windturbines in en om de stad.

De inpassing van deze windturbines dient met veel oog voor natuur en dieren te gebeuren. Met name vleermuizen en vogels kunnen hinder ondervinden van windturbines. Een aantal risicofactoren spelen hierbij een rol:

1. De locatie van de windmolen ten opzichte van broed- en foerageergebieden, rustgebieden en trekroutes. Het plaatsen van een windmolen op een punt dat tussen een kolonie en een voedselgebied ligt, veroorzaakt veel slachtoffers. Neerslag, mist en wind kunnen desoriëntatie veroorzaken en van invloed zijn op de vlieghoogte van vogels. Algemeen wordt gerapporteerd dat na nachten met slechte zicht- en weersomstandigheden de meeste vogelslachtoffers worden gevonden.

2. Weersomstandigheden en tijdstip.

Slachtoffers vallen vooral 's nachts, bij ochtend- of avondschemer en bij slechte weersomstandigheden zoals bij mist, regen en harde wind.¹³¹

3. Voedselaanbod. In een voedselrijke omgeving vallen meer slachtoffers. Insecten vormen voedsel voor vogels. Mest trekt insecten aan. Grote hoeveelheden mest moeten rond windturbines worden voorkomen.¹³²

4. Uit een experiment in Freiburg blijkt dat het aantal vleermuisslachtoffers sterk kan worden teruggebracht door windmolens pas te laten draaien bij windsnelheden vanaf 5,5 meter per seconde. Vleermuizen hebben geen last van een stilstaande windmolen. Een zeer langzaam draaiende windmolen veroorzaakt slachtoffers.¹³³ Vogelbescherming Nederland heeft een windmolenrisicokaart ontwikkeld. Hier zijn diverse risicofactoren in voor vogels verwerkt.

Actiepunt 36

- *Amsterdam gaat zorgvuldig om met de locatiebepaling van windmolens. De risico's voor vogel- en vleermuisaanvaringen worden geminimaliseerd door deze ter plekke te onderzoeken. In het onderzoek wordt de effectiviteit van het stilzetten van windmolens op risicovolle momenten onderzocht. Ook wordt bekeken hoe landschapsbeheer en inrichting van de openbare ruimte rondom de windmolens het aantal slachtoffers naar beneden kan brengen.*
- *Windmolens worden niet geplaatst in gebieden die op de Nationale windmolenrisicokaart voor vogels van Vogelbescherming Nederland als risicozone zijn aangemerkt.*

2.6.11 Vuurwerk

Vuurwerk wordt door de meeste mensen gezien als een leuke attractie tijdens de jaarwisseling. Voor dieren en het milieu is vuurwerk echter minder aangenaam. Veel dieren ervaren stress door de knallen van het vuurwerk omdat hun gehoor veel sterker is ontwikkeld dan het gehoor van de mens. Ook kunnen ze door vuurwerk geraakt worden wanneer ze toevallig in de buurt zijn. Dat geldt uiteraard ook voor mensen. In Amsterdam wordt vuurwerk met name afgestoken tijdens de jaarwisseling, op Koningsdag en op Chinees Nieuwjaar.

Vanuit zowel milieu-, veiligheids- als dierenwelzijnsoogpunt is een verbod op consumentenvuurwerk de beste optie. Vuurwerk veroorzaakt luchtvervuiling. Het gaat vooral om fijnstof, daarop liften zware metalen mee. Op oudejaarsavond kort na middernacht schieten de concentraties omhoog. De fijnstofconcentratie ligt op 1 januari vaak wel zeven tot acht keer zo

hoog als de normale dagconcentratie. De eerste twee uur van het nieuwe jaar zijn de concentraties zelfs tientallen keren zo hoog als normaal.¹³⁴

De schadelijke stoffen in onverbrande resten van vuurwerk en in de kleine stofdeeltjes, dalen neer en komen in de bodem terecht. Het gaat om schadelijke zware metalen, zoals koper, barium, strontium en antimoon, en in het geval van illegaal vuurwerk mogelijk ook cadmium. Barium, antimoon en strontium zijn schadelijk voor de gezondheid van mens en dier. Koper is in hoge concentraties giftig voor dieren die in het water leven en schadelijk voor planten. Voor koper worden de milieunormen in het water overschreden. Vuurwerk draagt daaraan bij: ongeveer achttien procent van al het koper in het oppervlaktewater komt uit vuurwerk.¹³⁵

Vuurwerk veroorzaakt naast vervuiling ook geluid en eventueel geluidsoverlast, wat hinderlijk kan zijn voor omwonenden en dieren. In het broedseizoen van vogels is het van groot belang dat de vogels niet worden verjaagd door hard geluid. De Flora- en faunawet regelt dit.

Momenteel is het nog verboden om als gemeente een vuurwerkverbod af te kondigen. Dit verdient echter wel aanbeveling. De stad kan op bepaalde plaatsen een vuurwerkevenement houden, op gecontroleerde wijze. Zolang het wettelijk niet mogelijk is om een vuurwerkverbod in te stellen, is het wel mogelijk om plaatsen aan te wijzen waar geen vuurwerk mag worden afgestoken. Het afsteken van vuurwerk in de nabijheid van kinderspeelplaatsen, kinderboerderijen, dierenasielen, Artis en buiten de bebouwde kom is niet toegestaan in Amsterdam.

Actiepunt 37

- *Amsterdam zet zich landelijk in voor een vuurwerkverbod met door de gemeente georganiseerde vuurwerkevenementen als alternatief. Deze vinden plaats op locaties die geen gevaren voor mensen en dieren opleveren. De milieu-impact wordt aanzienlijk naar beneden gebracht en geluidsoverlast voor vogels in het broedseizoen wordt voorkomen.*
- *In de tussentijd wijst Amsterdam meer plekken aan waarop het afsteken van vuurwerk is verboden.*
- *Amsterdam stel standaard vuurwerkvrije zones vast rondom dierenopvangen, Artis, maneges, kinderboerderijen en andere plaatsen waar veel dieren gehouden worden en maakt dit duidelijk door onder andere het plaatsen van borden rond die zones.*

2.6.12 Ballonnen en wenslampionnen

Ballonnen die buiten worden opgelaten bij gelegenheden, vormen een bedreiging voor zeedieren en vogels. Met name de lintjes waaraan de ballonnen vast zitten zijn schadelijk. Ze zijn niet afbreekbaar en blijven rondslingeren in de natuur. Vogels en vissen zien lintjes en ballonnen voor voedsel aan en eten ze op, met alle gevolgen van dien. Soms sterven ze een langzame dood nadat ze verstrikt raken in een lint, of stapelt zich in de maag steeds meer plastic afval op. Dit veroorzaakt veel leed. Op stranden aan de Nederlandse kust werden tijdens een telling in 2012 22 touwtjes per 100 meter gevonden.¹³⁶ Deze problemen kunnen eenvoudig worden verholpen door geen ballonnen meer op te laten.

Het college heeft zich reeds voorgenomen om geen ballonnen meer op te laten bij evenementen die (mede) door de gemeente zijn georganiseerd en burgers en bedrijven voor te lichten over de

gevolgen van ballonnen. Ook wordt als voorschrift bij evenementenvergunningen opgenomen dat het niet is toegestaan ballonnen op te laten of uit te delen. Ballonoplatingen bij bijvoorbeeld feesten en manifestaties komen ook veelvuldig voor, maar vallen op dit moment buiten deze nieuwe regeling.

Het oplaten van een ballon gaat meestal niet gepaard met het opruimen van de ballon op de plek waar deze neerdaalt. Het oplaten van een ballon kan daarom worden opgenomen in de Afvalstoffenverordening of de APV. Op die manier kunnen ook andere ballonoplatingen worden aangepakt.

Wenslampionnen, ook wel Thaise lampion of wensballon genoemd, zijn lampionnen van rijstpapier waarin een kleine fakkel brandt. Het oplaten van wenslampionnen is niet zonder risico's; ze kunnen brand veroorzaken op de plek waar ze neerkomen, zoals in bomen, op (rieten) daken of in natuurgebieden. Wensballonnen mogen niet binnen een straal van 15 kilometer van een (zweef)vliegveld worden opgelaten vanwege risico's voor de luchtvaart. Hieronder valt een groot gedeelte van de stad. De overige risico's zijn groot genoeg om een verbod in de gehele stad door te voeren.

Actiepunt 38

- *Amsterdam verbiedt het oplaten van ballonnen via de APV. Een opgelaten ballon komt te vallen onder de noemer 'straatafval', artikel 18 van de Afvalstoffenverordening.*
- *Amsterdam verbiedt het oplaten van wenslampionnen via de APV vanwege de gevaren die deze met zich meebrengen.*

2.7 Aanpak van overlast

Veel dieren hebben zich gedurende duizenden jaren aangepast aan de aanwezigheid van mensen. Dat is te zien aan bijvoorbeeld de huismuis en de bruine rat, maar ook aan de tamme stadsduif. Zij kunnen eten dat is achtergelaten door de mens goed opsporen en zullen steeds terugkomen naar plekken die kansen bieden op het vinden van eten, terwijl het hier vaak om eten gaat dat niet geschikt is voor deze dieren. Sommige mensen ervaren overlast van bepaalde diersoorten.

2.7.1 In de stad

Dit is vooral het geval wanneer een bepaalde diersoort op één plek in groten getale aanwezig is. In Amsterdam valt te denken aan stadsduiven, eenden, ganzen, ratten en muizen. Ook mollen en konijnen kunnen op sommige plekken ongewenst zijn.

In de Flora- en faunawet zijn bepalingen opgenomen die bestrijding van schade door dieren mogelijk maken. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen dieren die door het hele land vaak en veel schade aanrichten, en dieren die op beperkte schaal schade aanrichten. Bij algemene maatregel van bestuur zijn een aantal beschermde diersoorten die in het gehele land veelvuldig schade aanrichten door de Minister van Economische Zaken aangemerkt, de zogenaamde landelijke schadesoorten (artikel 65 Flora- en faunawet). Bestrijding van deze soorten is onder voorwaarden toegestaan zonder ontheffing. Op dit moment zijn mol, konijn, houtduif, zwarte kraai en kauw aangemerkt.

Behalve de landelijke schadesoorten zijn bij algemene maatregel van bestuur een aantal diersoorten aangemerkt die slechts in delen van het land veelvuldig belangrijke schade aan kunnen richten, de zogenaamde provinciale schadesoorten (artikel 65 Flora- en faunawet).

Daarnaast kan de provincie individuele ontheffingen verlenen (artikel 68 Flora- en faunawet). Tot slot kan de provincie (categorieën van) personen aanwijzen om de populatiestand van bepaalde diersoorten te beperken, eventueel ook zonder toestemming van de grondgebruiker (artikel 67 Flora- en faunawet). Dit geldt bijvoorbeeld voor de bestrijding van muskusratten.

Bestrijding door middel van doding moet in Amsterdam gaan behoren tot de uiterste middelen. Wanneer een goed preventief beleid wordt gevoerd, is bestrijding meestal niet nodig. En als bestrijding wel nodig is, dient dit op de meest diervriendelijke manier te gebeuren. Methoden die dieronvriendelijk zijn en die nodeloos lichamelijk en psychisch lijden bij dieren veroorzaken, dienen te worden vermeden. Hierbij valt te denken aan verdrinkingsvallen, klemmen en chemische bestrijding. Deze methoden zijn een kwelling voor het dier. Bovendien zijn ze niet selectief. Onder dieronvriendelijke bestrijdingsmethoden valt ook het gebruik van dieren om andere dieren te vangen of doden. De inzet van lokvogels, aardhonden, fretten en jachtvogels moet worden gestopt.¹³⁷

Over het algemeen kan worden gesteld dat dieren zoals duiven, muizen, ratten, ganzen en meeuwen, afkomen op voedsel dat makkelijk te bemachtigen is. In de stad moet hierbij worden gedacht aan rondslingerend afval, etensresten op straat in open afvalbakken en voedsel dat opzettelijk aan dieren wordt aangeboden. Hierop hebben de stad en bewoners zelf invloed. In de aanpak van overlast moet dit probleem daarom het eerst worden aangepakt. Verschillende maatregelen kunnen de beschikbaarheid van voedsel in de openbare ruimte aanzienlijk terugdringen.

1. In de APV kan een voederverbod worden opgenomen voor bepaalde diersoorten en in bepaalde gebieden. Het verbod moet onder de aandacht worden gebracht bij burgers via de GGD en dit dient dan ook gehandhaafd te worden.
2. In de Afvalstoffenverordening is een verbod opgenomen op het achterlaten van straatafval. Rondslingerende patatbakjes met restjes mayonaise of frieten, zakjes met brood(korsten) en ijshoorntjes zijn regelmatig op straat te vinden. Dit verbod moet beter worden gehandhaafd.
3. Het achterlaten van vuilnis op andere tijdstippen en plekken dan aangegeven, is eveneens verboden volgens de Afvalstoffenverordening. Ook dit verbod moet beter worden gehandhaafd. Op sommige plaatsen is wellicht een herziening nodig van de frequentie van inzamelmomenten of de capaciteit van de afvalcontainers. Het komt nu vaak voor dat afval naast de containers wordt geplaatst. Handhaving is noodzakelijk.

De aanpak van overlast door dieren vraagt specialistische kennis van de situatie en van het gedrag van dieren. Hieronder worden diersoorten besproken waarvan de aanwezigheid regelmatig als overlast wordt ervaren.

Tamme stadskuiven

1. **Probleem**
Stadskuiven vormen op sommige plaatsen een probleem doordat zij, met name wanneer zij in groepen aanwezig zijn, lawaai, nestafval en uitwerpselen verspreiden. Gebouwen en andere objecten in de openbare ruimte kunnen hier hinder van ondervinden.
2. **Preventieve maatregelen**
Voor de volksgezondheid vormt de duif geen risico. Een belangrijke preventieve maatregel om duiven te weren is beperking van het voedselaanbod. In een stad kan dit soms een moeilijke opgave zijn. Aanpak van het voedselaanbod kan een groot verschil maken:
 - Het plaatsen van duiventillen waar voedsel wordt aangeboden, op plaatsen waar van overlast geen sprake kan zijn.

- Het ontmoedigen van het op straat gooien van eten(sresten) en het goed schoonhouden van de openbare ruimte.
- Het eventueel wegnemen of vervangen van eieren in bovengenoemde duiventillen om voortplanting te remmen.
- Een campagne voeren die communiceert dat men duiven niet moet voeren. Hierbij worden Amsterdammers gewezen op de gevolgen van voeren voor de gezondheid van duiven en voor de stad.
- Het via de APV instellen van een verbod op het voeren van tamme stadsduiven. Dit verbod wordt ook ingesteld voor andere overlast gevende dieren zoals ganzen en eenden.¹³⁸

Ratten en muizen

1. Probleem

De aanwezigheid van ratten en muizen in en om woningen, op parkeerplaatsen en bij afvalcontainers. De overlast van beide diersoorten is meestal knaagschade en verspreiding van uitwerpselen. Bij de bruine rat is een bijkomend risico dat ziektes zoals de Ziekte van Weil kunnen worden overgebracht.

2. Preventieve maatregelen

Het doden van deze dieren zonder preventieve maatregelen te treffen is niet effectief. Ratten en muizen passen hun voortplantingsgedrag aan aan de hoeveelheid soortgenoten in een bepaalde omgeving, gestuurd door het voedselaanbod. Maatregel:

- Inzetten op preventie onder bewoners via een campagne gericht op hygiëne, goede afdichting van de woning, beperking van het voedselaanbod door levensmiddelen goed op te bergen, en het correct opruimen van vuilnis, zowel op balkons als bij openbare vuilniscontainers.¹³⁹

Meeuwen

1. Probleem

Meeuwen zijn aaseters, predators en kleptoparasieten. Dat houdt in dat ze zowel zelf prooien bejagen als voedsel eten dat door een ander dier is verzameld. Ook eten ze resten van dode dieren. Een stad is voor meeuwen, net als voor veel andere diersoorten, een bron van gemakkelijke maaltijden. Ze komen af op vuilnis en etensresten op straat, zoals bij prullenbakken of patatzaken. Dit gaat vaak gepaard met veel geluid en rommel. De rommel trekt vervolgens weer andere dieren aan, zoals muizen en ratten.

2. Preventieve maatregelen

De preventieve maatregelen die overlast door meeuwen zullen doen afnemen sluiten aan bij de maatregelen zoals genoemd bij de duif. Daarnaast zijn de volgende maatregelen mogelijk:

- Meeuwen broeden niet op groene daken. Zij broeden wel graag op grinddaken. Mede om deze reden stelde de gemeente Den Haag een subsidie beschikbaar voor groene daken. In die stad broeden zo'n 800 meeuwenparen.¹⁴⁰ Gezien de vele andere voordelen die groene daken daarnaast nog hebben voor de stad (zoals waterberging, biodiversiteit en afvang van fijnstof) is het wenselijk dat de aanleg van groene daken in de stad verder wordt gestimuleerd.
- Vuilcontainers. Naast rommel op straat, is de aanwezigheid van volle vuilniszakken een belangrijke lokfactor voor de meeuw. Met hun handige snavels worden de vuilniszakken snel geopend. Ondergrondse vuilcontainers zijn een oplossing voor deze factor, mits er goed op wordt gehandhaafd dat vuil niet naast de containerluiken staat. Op plaatsen waar te weinig ruimte is voor ondergrondse containers kunnen extra dikke vuilniszakken worden gebruikt en moet worden afgestemd met bewoners dat het vuil zo kort mogelijk voor het ophaalmoment aan de weg wordt gezet.
- Het bieden van alternatieve nestgelegenheid kan een optie zijn om meeuwen naar minder overlastgevoelige locaties te verplaatsen.

Mollen

De mol is een echte groundbewoner. Hij komt voor in weiden, tuinen, wegbermen en bossen. Eigenlijk overal waar de grond niet te drassig is. Zijn voedsel bestaat uit insectenlarven en wormen. Deze vangt hij in de door hem gegraven gangenstelsels. De mol leeft solitair. Zijn ogen zijn minder goed ontwikkeld maar zijn gehoor en tastzin zijn daarentegen uitstekend.

De typische molshopen ontstaan doordat de vrijgekomen grond van de gangen door de mol omhoog gewerkt wordt. De schade van de mol beperkt zich dan ook tot de molshopen en de verzakkingen door het gangenstelsel. Molshopen zijn hinderlijk voor een gazon en een sportveld. Ook bij het maaien leveren molshopen problemen op. Om deze redenen wordt de mol bestreden.¹⁴¹

1. Probleem

Mollen geven soms hinder door hun gegrave in gazons op plekken waar ook een recreatiebelang speelt en de bezoekersdruk hoog is. Spelende kinderen kunnen hun enkel verzwikken in een gat en picknickende bezoekers ervaren hinder door de modder bij veel molshopen. Het risico op letsel is over het algemeen klein omdat molshopen goed zichtbaar zijn. Zwaarwegende overlast is op de meeste gazons niet aanwezig.

2. Preventieve maatregelen

- Op plaatsen waar de mol een ongewenste gast is, kunnen voor de mol onwelriekende planten worden geplant.
- Op plaatsen waar overlast met letsel verwacht kan worden, bijvoorbeeld bij (de aanleg van) sportvelden, kan worden overwogen om een met plastic matjes versterkte gazonbodem neer te leggen.¹⁴²

3. Bestrijding

Bestrijding mag vanuit dierenwelzijnsoogpunt niet chemisch of met dodingsvallen plaatsvinden. Wanneer acceptatie van de aanwezigheid van de mol geen optie is, of wanneer ernstige schade wordt toegebracht door de mol, dan kan de mol in het uiterste geval op diervriendelijke wijze, dus levend, worden gevangen en elders worden uitgezet.¹⁴³

Konijnen

Konijnen hebben door hun dieet een grote invloed op de vegetatie. Ze eten vooral scheuten en wortels van grassen en kruiden, en twijgjes van jonge struiken en bomen. Als ze in de buurt van landbouwgewassen leven, eten ze ook graag van de sla, kool, wortelen en andere groenten. Omdat konijnen schade kunnen veroorzaken aan land- en tuinbouwgewassen, mogen ze het hele jaar bejaagd worden. Konijnen zijn op sommige plaatsen talrijk, en in andere regio's bijna uitgestorven. Dit houdt verband met het wel of niet aanwezig zijn van virusziekten en predatoren. Nu is er vaak geen balans, omdat er ook gejaagd wordt op de roofdieren die hazen en konijnen als prooidieren hebben, bijvoorbeeld de vos.¹⁴⁴

1. Probleem

Het eet- en graafgedrag van het konijn wordt niet altijd gewaardeerd door de mens. Soms eten konijnen de bloemen en de eetbare planten weg uit tuinen. Ook graven zij uit plezier, of om een hol te maken. Met name het graafgedrag kan als overlast worden ervaren. Hierbij moet worden gedacht aan gegrave een vraat in schooltuinen, sportvelden, begraafplaatsen, volkstuintjes en spoordijken.

2. Preventie

Ook bij konijnen is het van belang om preventieve maatregelen te treffen om overlast te voorkomen.

- Afscherming is een eenvoudige oplossing voor konijnenoverlast op terreinen die kunnen worden afgesloten. Een deugdelijk hek, dat zowel boven- als ondergronds het terrein afsluit, houdt konijnen buiten de deur. Ook schrikdraad kan worden ingezet.
 - Ook het aanbrengen van beplanting met kruiden en planten die konijnen onaantrekkelijk vinden, kan soelaas bieden. Eventueel kan men op andere plekken, waar konijnen geen overlast teweeg kunnen brengen, juist beplanting aanbrengen die aantrekkelijk is voor konijnen.
 - Verder kan gedacht worden aan verjaging.
3. Bestrijding
- In deze nota wordt voorgesteld om de jacht in Amsterdam te verbieden. Dit heeft als effect dat een goede ecologische balans kan ontstaan tussen prooi- en roofdieren (vaak worden roofdieren van konijnen intensief bestreden, zoals de vos). Wanneer de vos zijn gang kan gaan, is de kans dat overlast door konijnen afneemt, groter.¹⁴⁵
 - Het afvangen van konijnen met behulp van fretten is een zeer dieronvriendelijke methode die veel angst en paniek veroorzaakt bij konijnen. Deze methode wordt in Amsterdam verboden.

Ganzen

In Amsterdam leven verschillende tamme ganzen, ook wel boerenganzen genoemd. Van oorsprong zijn dit gedomesticeerde dieren. Rust, water en voedsel zorgen voor een aantrekkelijke leefomgeving voor ganzen.

1. Probleem

Ganzen die in groepen leven maken geluiden die als overlast ervaren kunnen worden. Daarnaast laten zij uitwerpselen achter die door velen hinderlijk worden gevonden. Uitwerpselen nemen in hoeveelheid toe wanneer de ganzen worden gevoerd. De kans om ziek te worden door ganzen is klein. Vervuiling van zwemwater is mogelijk het grootste risico met daarbij risico op microbiële darminfecties. Wel zou als effect van eutrofiëring (voedselrijk worden) van het water door ganzenpoep de groei van blauwalg gestimuleerd kunnen worden. Een groep ganzen in de buurt van rijwegen kan tot ongelukken leiden.¹⁴⁶

2. Preventie

- Net als bij de hiervoor genoemde diersoorten kan een groot deel van de overlast worden voorkomen door de dieren niet te voeren.
- De gemeente kan de dieren voeren op plekken waar ze geen overlast kunnen veroorzaken, wanneer de ganzen op plekken leven die gevaarlijke verkeerssituaties opleveren.

3. Bestrijding

- Nestbeheer is een mogelijkheid om de groei van ganzenpopulaties te remmen. Wanneer het nest is opgespoord kunnen de eieren worden vervangen door nepeieren of worden ondergedompeld in olie. Het onderdompelen moet gebeuren binnen de eerste twee weken nadat het legsel compleet is en de gans begint met broeden. In dat stadium is er nog geen sprake van de ontwikkeling van een kuiken in het ei.

Voor het uitvoeren van sommige maatregelen is een ontheffing nodig, bijvoorbeeld het verjagen van vogels. Daarbij worden eisen gesteld aan de deskundigheid van diegene die de maatregel uitvoert en toegestane middelen.

De Dienst Ongedierte Bestrijding (DOB) van de GGD kan door de stadsdelen worden ingehuurd voor de bestrijding van overlast van ratten of duiven. Specialistische kennis over regelgeving en mogelijkheden is binnen de stadsdelen niet altijd voorhanden. De GGD heeft deze kennis wel. De gehele aanpak van overlast wordt daarom uitgevoerd door de GGD. De GGD heeft als uitgangspunt zoveel mogelijk dieren te laten leven en op een milieuvriendelijke wijze te werk te gaan.

Actiepunt 39

- *Er wordt beter gehandhaafd op het verbod om straatafval te creëren of afval op onjuiste tijdstippen of plekken aan te bieden. Er komt één centraal beleid voor het aanbieden van huisvuil (waar dit niet in containers gedeponeerd kan worden) en grofvuil.*
- *Amsterdam neemt een verbod op in de APV om bepaalde vrij levende dieren te voeren.*
- *Amsterdam neemt afstand van dierenvriendelijke bestrijdingsmethoden zoals hierboven genoemd. Er wordt ingezet op preventie.*
- *Amsterdam doodt overlastgevende dieren niet, maar zoekt naar diervriendelijke oplossingen die op de lange termijn effectief zijn en blijven.*
- *De GGD maakt beleid voor alle preventie en aanpak van overlast door dieren. De GGD ontvangt hiervoor een passende vergoeding.*
- *Amsterdam onderzoekt de mogelijkheden voor het verder uitrollen van de ondergrondse vuilcontainer in de stad.*

Bijen

Bijen kennen een andere problematiek dan de hiervoor genoemde groepen dieren. Zelden komt het voor dat bijen gaan zwermen door de stad. Wanneer dit toch gebeurt is het van belang dat de zwerm niet wordt verdelgd maar door een imker wordt meegenomen. Dit voorkomt veel dierenleed en verdere teruggang van de bijenstand. Hulpdiensten dienen op de hoogte zijn van de rol die de imkersvereniging in dit soort situaties kan spelen.

Bijvriendelijk beheer van de openbare ruimte is een ander punt van aandacht. Meer hierover is al gezegd in de paragraaf biodiversiteit.

Actiepunt 40

- *Bijen worden met zorg behandeld. Wanneer zij zich in groten getale op ongewenste plekken bevinden waar zij als overlast worden ervaren, wordt een imker verzocht om de zwerm mee te nemen. De gemeente zorgt via online platforms van de stadsdelen en de GGD voor een duidelijke verwijzing naar lokale imkerverenigingen.*

2.7.2 Oevers en dijken

De muskusrat is een waterdier dat graag vertoeft in een gebied met sterke begroeiing van water- en oeverplanten. Dit dier, dat anders dan de naam doet vermoeden geen rat is maar een grote woelmuis die meer weg heeft van een bever, rat wordt in Nederland al decennia lang intensief bejaagd, omdat hij graag graaft in oevers en dijken. Volgens sommigen kunnen deze gangen resulteren in verzakkingen waardoor landbouwmachines en koeien wegzakken.¹⁴⁷ Muskusratten worden om die reden vaak gevangen in vallen die onder water staan, waarin ze verdrinken na een doodstrijd van minstens vier minuten. Deze gruwelijke wijze van doden, maar ook twijfel over de effectiviteit van de muskusrattenbestrijding heeft geleid tot een maatschappelijke en politieke discussie over nut en noodzaak van het huidige beleid.¹⁴⁸

De provincies, die voorheen verantwoordelijk waren voor de muskusrattenbestrijding, wilden door het doden de stand van deze dieren rigoureus laten dalen. Dat is niet gelukt - ondanks de bestrijding die sinds de jaren 1950 door de overheid wordt georganiseerd, heeft de muskusrat kans gezien zijn leefgebied uit te breiden en zich in alle provincies van Nederland te vestigen.¹⁴⁹

Het doden van muskusratten is dierenvriendelijk. De soort heeft zich inmiddels dusdanig goed gevestigd dat bestrijding niet zal leiden tot uitroeiing of het verdwijnen van de soort. De bestrijding van muskusratten schaadt andere, inheemse en vaak beschermde fauna doordat er veel bijvangst is in de vallen.¹⁵⁰

Inmiddels is het beleid rond muskusratten in handen van de waterschappen. Het waterschap Amstel, Gooi en Vecht (AGV) heeft de muskusrattenbestrijding echter overgegeven aan Hoogheemraadschap de Stichtse Rijnlanden. Dit waterschap voert muskusrattenbestrijding uit voor vijf waterschappen. Het beleid is gericht op het vangen van muskusratten met als doel de populatie zo klein mogelijk te houden. Momenteel wordt een veldproef uitgevoerd waarbij wetenschappelijk wordt onderzocht welke vormen van bestrijding effectief kunnen zijn. Deze proef loopt tot 2016.

Amsterdam kan als gemeente een rol spelen in het stimuleren van een diervriendelijke benadering van het hier geschetste probleem en door uit te dragen dat het doden van muskusratten dierenvriendelijk en overbodig is. Doding van muskusratten op Amsterdams grondgebied moet snel tot het verleden gaan behoren. Ook kan de gemeente een rol spelen in het verspreiden van kennis rondom het nut en de noodzaak van muskusrattenbestrijding op relevante momenten.

Actiepunt 41

- *Amsterdam heeft als standpunt en draagt uit dat doding van muskusratten dierenvriendelijk en overbodig is.*
- *Doding van muskusratten op Amsterdams grondgebied moet snel tot het verleden gaan behoren. De gemeente promoot een diervriendelijke benadering en verspreidt kennis rondom nut en noodzaak van muskusrattenbestrijding op relevante momenten.*

2.7.3 Op en rond Schiphol

Schiphol ligt in een druk bevolkt gebied onder de rook van Amsterdam. In dit gebied wordt gewoond en gewerkt. Veel grond rondom Schiphol wordt door boeren gebruikt. In het gebied rondom Schiphol leven ook grote groepen ganzen en andere vogels. Tijdens een normale winter groeit het gras - de belangrijkste voedselbron voor ganzen - door. Dit gebeurt weliswaar veel langzamer dan in de zomer, maar dat is nu juist wat de ganzen goed uitkomt. Als het gras snel groeit, dreigt de omgeving te verruigen en valt er voor de ganzen weinig voedsel meer te halen. Het tempo waarmee het jonge, eiwitrijke en veel beter te verteren wintergras groeit, is voor de ganzen goed bij te houden.¹⁵¹

Actiepunt 42

- *Amsterdam besteedt speciale aandacht aan dieren in en om Luchthaven Schiphol.*
- *De gemeente gaat in gesprek met en onderhandelt zo nodig met Schiphol Group, de Nederlandse Regiegroep Vogelaanvaringen en boeren in het naburige gebied om de omgeving onaantrekkelijk te maken voor ganzen en andere dieren die een nadelige invloed op veilige luchtvaart kunnen hebben, zodat het doden van deze dieren overbodig wordt.*

2.8 Weidevogels

Het gaat nog steeds niet goed met weidevogels in Nederland. Ieder jaar zijn er weer minder weidevogels.¹⁵² De belangrijkste reden voor de achteruitgang van de weidevogels is afname van geschikt leefgebied door intensivering van de landbouw (ontwatering en vaker maaien) en verstedelijking. Hiermee hangen andere ruimtelijke ontwikkelingen samen, zoals infrastructuur, verminderde openheid van het landschap en lage waterpeilen. Het gevolg is dat er minder ruimte overblijft voor weidevogels en dat het weidelandschap dat nog over is, toegankelijker wordt voor predators dan voorheen, toen het nog drassig en open was. Weidevogels kunnen zo minder geschikte broedplaatsen vinden.^{153 154}

Het landelijk gebied van Amsterdam-Noord behoort internationaal tot één van de belangrijkste weidevogelgebieden. Om weidevogels hier te behouden is veel extra aandacht, samenwerking en bescherming nodig. Natuurverenigingen, de provincie, de gemeente Amsterdam en stadsdeel Noord dienen samen op te trekken om die bescherming te creëren. Waar de bestemming natuur ligt kan de natuur beschermd worden. Waar de bestemming agrarisch ligt, moeten agrariërs kunnen werken. Er zijn wel beperkingen gesteld aan wat agrariërs wel en niet mogen doen, ter bescherming van natuur- en landschappelijke waarden.¹⁵⁵

De kansen voor weidevogels worden bepaald door een aantal factoren.

1. Nestbescherming en kuikenoverleving. Aanwezigheid van voldoende kruidenrijk grasland en gunstige weersomstandigheden in het voorjaar (niet te droog en te warm) spelen een belangrijke rol. Kruidenrijk grasland neemt over het geheel genomen af. Idealiter is het waterpeil van sloten en greppels in de zomer laag en in de winter en het voorjaar hoog. Dat zorgt voor een rijk en goed bereikbaar bodemleven. Weersomstandigheden worden echter extremer. Grote droogte veroorzaakt moeilijkheden voor weidevogels in de vestigings- en kuikenfase. Voedsel (zoals wormen) wordt onbereikbaar. Boeren kunnen de schade van droogte beperken door greppels en grasland onder water te zetten. Ook voor eenden is dit van groot belang. Landschap Noord-Holland heeft boeren die deze maatregel troffen een vergoeding uitgekeerd.^{156 157}

2. Predators. Vijanden van de weidevogels zijn predators als de vos en verschillende soorten roofvogels. Zij zijn echter niet de oorzaak van de achteruitgaande weidevogelstanden. Vroeger waren weidegebieden veel drassiger en daardoor niet geschikt als leef- of jachtgebied voor vossen. Door ontwatering en ontsluiting zijn veel van deze gebieden inmiddels wel voor de vos bereikbaar. Ook andere inrichtingselementen in het landschap als bosjes met picknicktafels en fietspaden maken het landschap aantrekkelijker en toegankelijker voor veel predators.¹⁵⁸

Het accent in het weidevogelbeleid moet gaan verschuiven van bescherming van de legsels naar bescherming van leefgebieden en overleving van weidevogelbroedsels. Hierbij horen het optimaliseren van waterhuishouding voor de weidevogels en het creëren van meer kuikenland. Samenwerking tussen verschillende beheerders maakt dit project succesvoller.¹⁵⁹

3. Intensieve landbouw. In de Beleidsvisie en Toetskader Stadsrandpolder Waterland (2012) is vastgelegd dat Amsterdam schaalvergroting en verbreding van boerenbedrijven mogelijk maakt om het voortbestaan van de boeren in dit gebied niet in de weg te staan. De inpassing van deze ontwikkelingen moet zeer zorgvuldig gebeuren, zodat geen nieuwe bedreigingen ontstaan voor de weidevogels. De menselijke activiteiten, maaien en ontwatering perken broedmogelijkheden verder in (zie ook 3.12 megastallen).

4. Mest- en maaibeleid. Mesten en maaien moet op de juiste manier gebeuren om de weidevogels voldoende kansen te geven. Een mozaïek van vegetatie en perceelstructuren is

noodzakelijk. Weidevogels zijn gebaat bij de nodige mineralen in de bodem en daarom is het ideaal om met mesttrappen te werken. Bemesting in fases zorgt ook voor gefaseerde groei van het gras, waardoor er ook gefaseerd gemaaid kan worden. Kruidenrijk gras trekt insecten aan en die hebben weidevogels nodig om zich mee te voeden. Ook zijn plukkerige weiden wenselijk zodat de vogels kunnen schuilen. Maaien overdag, in blokken, van binnen naar buiten en niet overal tegelijkertijd, zorgt er ook voor dat de volwassen en jonge vogels zichzelf in veiligheid kunnen brengen.¹⁶⁰

Het instellen weidevogelreservaten kan hier een compenserende maatregel zijn. In weidevogelreservaten mag gedurende het broedseizoen, van 1 april tot 1 juli, geen menselijke activiteit plaatsvinden. In grondig omheinde reservaten krijgen vossen bovendien geen kans.

Via gericht landschapsbeheer kan predatie worden beperkt. Rommelhoeken, bosjes en struiken hebben een negatieve invloed op de vestiging van weidevogels en moeten daarom worden voorkomen in weidevogelgebieden. Deze plekken zijn ideaal voor vossen en andere predators zoals roofvogels, die een bedreiging voor weidevogels vormen.¹⁶¹

Actiepunt 43

- *Amsterdam stelt een weidevogelvisie op in samenspraak met relevante partners. Ecologisch en diervriendelijk weidevogelbeheer staan hierbij voorop. Bij ruimtelijke ordening wordt rekening gehouden met kansen voor weidevogels. Boeren worden gestimuleerd om de weidevogels te helpen.*
- *Amsterdam doet een voorstel voor een landelijke pilot met het opzetten van een weidevogelreservaat dat niet toegankelijk is voor vossen en mensen en zoekt hiervoor de samenwerking op met relevante stakeholders.*

3.0 PRODUCTIE- EN LANDBOUWHUISDIEREN

In de vorige nota dierenwelzijn zijn productie- en landbouwhuisdieren weggelaten, hoewel deze zich wel bevinden in de gemeente. De gemeente heeft invloed op het welzijn van deze dieren. Zo kunnen gemeenten circussen met dieren weren, ontwikkelingen (on)mogelijk maken via bestemmingsplannen en daarmee de komst van megastallen of veemarkten tegengaan. In Amsterdam zijn ook kinderboerderijen te vinden en er vinden evenementen met dieren plaats zoals levende kerstallen. Ook zijn in de landelijke delen van de stad boerderijen met landbouwhuisdieren gevestigd.

3.1 Wettelijke kader

Op landelijk niveau bestaat het belangrijkste wettelijk kader voor productiedieren uit onder andere de Wet Dieren en het besluit Houders van Dieren. Uit nationale regelgeving vloeien bevoegdheden voort aan provincies en gemeenten. Gemeenten hebben invloed op dierenwelzijn door regelgeving in de APV op te stellen, handhaving te faciliteren en bestemmingsplannen op te stellen waarin rekening wordt gehouden met dierenwelzijn.

3.2 Rol van de gemeente Amsterdam

De rol van de centrale stad behelst de algemene regelgeving in de APV met het oog op de openbare orde en veiligheid. Tevens kan de gemeente voorwaarden scheppen om dierenwelzijn te garanderen, door bijvoorbeeld geen vergunningen af te geven aan evenementen met dieren in de openbare ruimte.

3.3 Dieren in evenementen

Dieren worden in allerlei soorten evenementen gebruikt. Bijvoorbeeld voor kunst, reclame, promotieactiviteiten, circussen, volksvermaak en tentoonstellingen. In Nederland zijn ongeveer 200 bedrijven gevestigd die dieren verhuren voor evenementen, waarvan meer dan de helft alleen duiven verhuurt. Het exacte aantal is moeilijk te bepalen, omdat de bedrijven onder verschillende categorieën geregistreerd staan bij de Kamer van Koophandel. Alle bedrijven bij elkaar bieden ongeveer 150 diersoorten aan en in totaal enkele duizenden individuele dieren. Dieren worden ingehuurd door bedrijven, overheden en particulieren. Door veel verhuurbedrijven wordt niet precies bijgehouden hoe vaak welk dier verhuurd wordt. Begeleiders van de dieren zijn hier niet voor geschoold. Dit kan tot welzijnsproblemen leiden.¹⁶²

In de huidige situatie kunnen evenementen met dieren gehouden worden als aan bepaalde eisen wordt voldaan. In de eerste plaats geldt de Wet Dieren, deze wet beperkt de mogelijkheden om dieren bij evenementen te gebruiken. Daarnaast is voor het houden van een dergelijk evenement in de openbare ruimte altijd een vergunning vereist op grond van de APV, die wordt afgegeven door de stadsdelen.¹⁶³

Mogelijk veranderen de huisdierenlijsten onder de Wet Dieren en het Besluit Houders van Dieren iets aan deze praktijk. In Amsterdam werden in februari 2014 tijgerwelpen gebruikt op een bedrijfsfeestje. Op het feest was niemand aanwezig met geldige papieren. Daarom zijn de tijgerwelpen door de NVWA bij het feest weggehaald (bron: NVWA).

Actiepunt 44

- *De gemeente Amsterdam weert evenementen met dieren en draagt dit standpunt actief uit.*
- *Amsterdam onderzoekt hoe het weren van evenementen met dieren kan worden verankerd in regelgeving.*

3.3.1 Circussen

In 2012 hebben circa 22 circussen opgetreden in Nederland met in totaal 190 dieren. Ongeveer 16 daarvan hebben acts met wilde dieren. In die circussen werden in totaal 15 wilde diersoorten geteld met in totaal 119 dieren, waaronder de zoogdieren die per september 2015 verboden worden (onder andere olifanten, tijgers, leeuwen, giraffes, zebra's, zeeleeuwen, neusberen, apen, nijlpaarden en exotische runderen).¹⁶⁴

Kenmerkend voor de circusbranche is de reizende bedrijfsvorm en een grote variatie in de wijze waarop de circussen zijn georganiseerd: circussen doen naar schatting tussen de 23 en 58 gemeentes aan per seizoen. Het vele gereis, de beperkte beschikbare ruimte en het soms aan de ketting leggen van wilde dieren tasten het welzijn aan.¹⁶⁵

Vanaf 15 september 2015 is het gebruik van wilde dieren in circussen en evenementen daarom in heel Nederland verboden. De reden voor het landelijke verbod is ingegeven vanuit dierenwelzijnsoogpunt en omdat het optreden inbreuk maakt op integriteit van het dier. Verblijven zijn vooral praktisch en moeten snel worden opgezet en weer worden afgebouwd. Uit het oogpunt van veiligheid wordt de leefruimte van dieren soms extra beperkt. Vanwege het rondreizende karakter van circussen verblijven dieren vaak en gedurende lange tijd op de transportmiddelen. De mate van aantasting van de intrinsieke waarde van het dier kan niet worden gerechtvaardigd door het doel waarvoor deze dieren in het circus worden gehouden, zijnde vermaak. Minimumeisen kunnen aan die aantasting onvoldoende tegemoet komen, daarom wordt een verbod ingesteld op het gebruik van wilde dieren in het circus. Daarbij moet worden opgemerkt dat de aantasting van het welzijn van juist de olifant in het circus ernstig is. Bij onderzoek naar deze dieren is veel stereotiep gedrag geconstateerd dat kon worden gerelateerd aan de zeer beperkte bewegingsvrijheid en de te weinig complexe sociale omgeving waarin deze dieren moesten leven.¹⁶⁶

Achtergrond

In 2006 en 2007 heeft de gemeente Amsterdam een brief geschreven aan de toenmalige ministers van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit met het verzoek om circussen met wilde dieren uit de stad te kunnen weren.¹⁶⁷ In 2012 werd in het landelijke regeerakkoord van kabinet Rutte II opgenomen dat een verbod zou worden ingesteld op circussen met wilde dieren. Omdat dit lang op zich liet wachten, heeft Amsterdam in 2014 met een aantal andere gemeenten wederom een brief gestuurd naar de staatssecretaris.

In juli 2010 is in Amsterdam een motie van de Partij voor de Dieren aangenomen die stadsdelen oproep om bij aanvraag van vergunningen circussen zonder wilde dieren te laten prevaleren boven circussen met wilde dieren. Daarnaast behelsde de motie dat circussen die werken met dieren actief zouden worden gecontroleerd op aspecten die betrekking hebben op dierenwelzijn. In de tussentijd besloot stadsdeel West om via het Heemskerkse model te werken. Dat houdt in dat drie maal per jaar een vergunning wordt verleend voor een circus. De gemeente kiest zelf uit welk circus een vergunning krijgt en dit is een circus zonder wilde dieren. De gemeente Beverwijk besloot begin 2015 een stapje verder te gaan door met behulp van hetzelfde model alle circussen met dieren te weren. Ook de gemeente Amsterdam dient beleid en/of regelgeving op te stellen om circussen met dieren te weren.

Toepassing van de regelgeving wordt bewaakt door de LID. Er bestaat op dit moment geen wetgeving voor het houden van dieren in een circus en er is geen sprake van wettelijke minimum welzijnsnormen, zoals dat geldt voor landbouwdieren. Dit betekent dat een circus niet gebonden is aan eisen voor huisvesting, training, transport en verzorging van zijn dieren. Dierenwelzijn kan

daarom voor de gemeente momenteel geen weigeringsgrond zijn bij de verlening van vergunningen voor circussen en evenementen.

Het is wettelijk niet mogelijk om in de APV een weigeringsgrond te formuleren vanwege dierenwelzijn, een vergunning kan alleen geweigerd worden op gronden van openbare orde en veiligheid.¹⁶⁸ De stadsdelen kunnen bij de vergunningverlening slechts een beperkte invloed uitoefenen door op grond van openbare orde en veiligheid eisen te stellen aan de opstelling van de dierverblijven, bijvoorbeeld om het risico voor verstoring en vandalisme te verminderen.

Actiepunt 45

- *In het belang van dierenwelzijn worden circussen met dieren geweigerd in Amsterdam, ook in Carré.*
- *De gemeente onderzoekt via welke regelgeving of welk beleid circussen met dieren geweerd kunnen worden, bijvoorbeeld via het Heemskerkse model.*

Carré

Carré heeft een bijzondere status in Amsterdam als circustheater. Aan het einde van het kalenderjaar worden in Carré kerstcircussen georganiseerd. Hierin worden ook regelmatig (wilde) dieren gebruikt. Doordat Carré de circussen in pandig kan organiseren, is het niet nodig voor deze circussen een vergunning aan te vragen en kan deze dus ook niet door de gemeente geweigerd worden. In het kader van het dierenwelzijn, het regeerakkoord van Rutte II en de intentie van Amsterdam om circussen zonder wilde dieren te laten prevaleren boven circussen met wilde dieren, is het duidelijk wat de toekomst van het circustheater met betrekking tot evenementen is: geen wilde dieren. Om ook dierenleed onder andere dieren te voorkomen dient de gemeente in gesprek te gaan met Carré om tot een overeenkomst te komen waarin staat dat Carré geen dieren meer zal laten optreden.

Actiepunt 46

- *Amsterdam gaat in gesprek met Carré om tot een overeenkomst te komen waarin staat dat Carré geen dieren meer zal laten optreden.*

3.3.2 Levende kerststallen

In levende kerststallen worden levende dieren gebruikt. De tijdelijke, vaak provisorische huisvesting voldoet vaak niet aan de natuurlijke behoeften van de dieren. Er is geen ruimte voor natuurlijk gedrag. Uitloopruimte is ook belangrijk voor de dieren, maar deze voorwaarde kan niet altijd worden opgelegd. De externe omstandigheden, zoals de aanwezigheid van veel mensen, drukte en lawaai, kunnen daarbij voor stress zorgen bij de dieren. Zoals eerder genoemd worden deze dieren door verhuurbedrijven van hot naar her gesleept voor het vermaak van mensen. Het is voor het welzijn van dieren van groot belang dat de gemeente Amsterdam levende kerststallen weert.

Stadsdeel Centrum hanteert de gedragslijn om geen vergunning af te geven voor evenementen met dieren in de openbare ruimte. Zogenaamde 'levende kerststallen' kunnen op grond van deze gedragslijn worden geweerd waardoor wordt voorkomen dat dieren onnodig aan stress en voor dieren ongeschikte huisvesting worden blootgesteld. Over in pandige evenementen is betere regelgeving nodig in de APV en landelijke regelgeving.

Actiepunt 47

- *Levende kerststallen en andere evenementen met levende dieren worden geweerd uit de stad.*
- *De gemeente stelt regelgeving op waarin wordt vastgelegd dat evenementen met dieren niet welkom zijn in Amsterdam.*

3.3.3 Sierduiven

Het gebruik van sierduiven voor bijvoorbeeld trouwerijen kan het welzijn van deze duiven nadelig beïnvloeden. Vaak kunnen de sierduiven de weg niet meer terug vinden. De duif kan in het wild moeilijk overleven omdat hij tot het moment van loslating steeds is gevoerd en beschermd. Soms vallen deze duiven ten prooi aan grote vogels of verhongeren ze langzaam. De Dierenambulance ontfermt zich bij melding over uitgeputte losgelaten sierduiven. De kosten voor de verzorging komen meestal ten laste aan de Dierenambulance, dierenarts of Dierenbescherming. Landelijk is er geen verbod op het loslaten van sierduiven. Gemeenten kunnen lokaal het loslaten van sierduiven verbieden.

Actiepunt 48

- *Amsterdam stelt een loslaatverbod in voor het loslaten van vogels, zoals sierduiven.*

3.3.4 Media en kunst

Dieren worden ook gebruikt in media en kunst. Er worden bijvoorbeeld dieren ingezet voor reclaimedoeleinden en promotieactiviteiten. De gemeente kan in pandige activiteiten met dieren alleen verbieden als er een overtreding plaatsvindt van een landelijke wet. De gemeente kan wel besluiten om geen vergunning af te geven voor activiteiten in de openbare ruimte waarbij dieren worden gebruikt. Tevens kan de gemeente een gedragscode opstellen voor het gebruik van dieren in media en kunst.

Actiepunt 49

- *Er komt een gedragscode voor het gebruik van dieren in de media en de kunst in Amsterdam.*

3.4 Dieren in Artis

Artis is een binnenstadsdierentuin, opgericht in 1838 als Natura Artis Magistra. Sinds 1838 is Artis gevestigd op de huidige locatie, waarbij kavel voor kavel het terrein is uitgebreid tot de huidige tuin. Artis is lid van de Nederlandse Vereniging van Dierentuinen (NVD), de Europese Dierentuinfederatie (European Association of Zoos and Aquariums, EAZA) en de wereldwijde dierentuinfederatie (World Association of Zoos and Aquariums, WAZA) en onderschrijft als zodanig de beroeps- en gedragscodes van deze organisaties. Deze hebben met name betrekking op ethische en welzijnsgerelateerde aspecten van het houden van dieren in dierentuinen.

In Europa geldt een Dierentuinrichtlijn (nr. 1999/22/EG). Tot 2014 hanteerde Nederland als nationale uitwerking hiervan het Dierentuinenbesluit, dat is komen te vervallen met de Wet Dieren. In hoofdstuk 4 van het Besluit Houders van Dieren is opgenomen aan welke eisen dierentuinen moeten voldoen.

Ook worden dieren tuinen in het Besluit Houders van Dieren verplicht tot instandhouding van diersoorten en deelneming aan educatieve programma's, door het uitvoeren van ten minste een van de volgende activiteiten:

- a. de deelname aan onderzoek dat gunstige gevolgen heeft voor het behoud van de diersoorten, de opleiding van het personeel in voor het onderzoek relevante vaardigheden en de uitwisseling van de verkregen informatie met andere dieren tuinen;
- b. zoveel mogelijk deelnemen aan programma's met betrekking tot het fokken van dieren in gevangenschap, het herstel van de populatie of het herintroduceren van soorten in hun natuurlijke omgeving;
- c. het opvangen van dieren uit opvangcentra en in beslag genomen dieren.¹⁶⁹

Natura Artis Magistra is een stichting zonder winstoogmerk.¹⁷⁰ Artis ontvangt subsidie van de gemeente (in 2015: €4,7 miljoen). De huidige voorwaarden voor deze subsidie zijn verouderd en dienen te worden herzien. De Nota Dierenwelzijnsbeleid van stadsdeel Centrum vestigt de aandacht op de situatie van dieren in Artis en doet voorstellen ter verbetering.

De inzichten in aard en functie van dieren tuinen veranderen. Het welzijn van dieren zelf krijgt steeds meer aandacht. Het houden van wilde zoogdieren en roofvogels in gevangenschap staat in toenemende mate ter discussie. Zo staat ook het houden van een grote diversiteit van soorten en ondersoorten voor educatieve en recreatieve waarde ter discussie. Artis is gevestigd op een terrein met beperkte capaciteit en moet daarom de voorkeur geven aan een beperkt aantal kwalitatief goede dierenverblijven en de kwantiteit beperken.¹⁷¹ Als uitgangspunt voor de nieuwe voorwaarden moet gaan gelden dat het aantal gehouden zoogdieren en roofvogels en het aantal soorten zoogdieren en roofdieren niet mag toenemen, met een uitzondering voor gevallen waarin toename van het aantal dieren het dierenwelzijn ten goede komt.

Het dierenwelzijn is het meest gebaat bij een model waarin de opvang van dieren in nood centraal gaat staan, waarbij de focus op dierenwelzijn en educatie ligt. Dit zal bij een herziening van de subsidievoorwaarden ook het uitgangspunt moeten worden. Het houden van een collectie levende dieren met als voornaamste doel om deze tentoon te stellen zou in de toekomst een concept moeten worden dat de gemeente Amsterdam niet meer onderstreept.

Actiepunt 50

- *Het college draagt het standpunt uit dat een dieren tuin alleen een aanvaardbare, bij voorkeur tijdelijke, huisvesting is voor dieren die zich niet in hun oorspronkelijke leefgebied kunnen handhaven of niet daarin teruggezet kunnen worden. Het welzijn van het dier moet de doelstelling zijn, en niet het tentoonstellen van het dier aan publiek.*
- *De gemeente bevestigt Artis over de uitvoering van fokprogramma's en verzoekt om het doel en de uitwerking van deze fokprogramma's vast te leggen en te verantwoorden.*
- *De gemeente gaat met Artis in gesprek over het uitfasen van het tentoonstellen van dieren. De gemeente stuurt aan op een model waarin Artis' hoofdfunctie gaat bestaan uit educatie en opvang van dieren in nood, in een omgeving die geen inbreuk maakt op de natuurlijke behoeften van het dier.*
- *De voorwaarden voor subsidieverlening aan Artis worden gefaseerd aangepast aan het hierboven genoemde. Deze voorwaarden zijn expliciet gericht op het optimaliseren van het welzijn van de dieren, met nadruk op aanpassingen aan dierenverblijven, en vermindering van het aantal diersoorten en het aantal gehouden individuele zoogdieren en roofvogels.*

3.5 Kinderboerderijen, stadsboerderijen en hertenkampen

Kinderboerderijen zouden een educatieve functie kunnen hebben als kinderen er leren hoe ze met dieren moeten omgaan. Maar het welzijn van de gehouden dieren is vaak beneden de maat. In Amsterdam zijn de kinderboerderijen particuliere verenigingen of stichtingen die worden gesubsidieerd door de stadsdelen. Amsterdam telt rond de twintig, meest kleinschalige, instellingen.¹⁷²

Onder stadsboerderij verstaan we een boerenbedrijf dat tevens is ingesteld op het ontvangen van mensen, kinderen of schoolklassen met het doel om op educatieve wijze te laten zien hoe het er op een boerderij aan toe gaat. In Amsterdam komen de Geitenboerderij in het Amsterdamse Bos en de Stadshoeve bij Zunderdorp in de buurt van deze definitie.

Kinderboerderijen kennen specifieke dierenwelzijnsproblemen. Zo is de huisvesting vaak te klein zodat de dieren zich niet kunnen terugtrekken als dat voor hen nodig is. Bij stadsdelen is ambtelijke deskundigheid op het gebied van dierenwelzijn meestal niet aanwezig. Toch is dat nodig als het stadsdeel wil sturen op beleidsuitgangspunten zoals het functioneren van de kinderboerderijen in relatie tot dierenwelzijn, educatie en kwaliteit van inrichting. Om dierenwelzijn te kunnen garanderen is het oprichten of beheren van een kinder- of stadsboerderij slechts onder bepaalde voorwaarden toegestaan. Het beleid van kinderboerderijen dient zich in eerste instantie te richten op het welzijn van de dieren. De gemeente ziet erop toe dat alle in Amsterdam gevestigde kinderboerderijen voldoen aan de volgende punten:

- Dieren worden gehouden in een omgeving waarbij zij zo goed mogelijk in hun natuurlijke leefmilieu kunnen vertoeven en hun soorteigen gedrag kunnen uitoefenen. Er moet voldoende ruimte zijn, aangepast aan het aantal, de grootte en de soortspecifieke behoefte van de aanwezige dieren. Sociale dieren worden in groepen gehouden.
- Alleen diersoorten en individuele dieren die daarvoor geschikt zijn, mogen worden gehouden, exoten horen niet op een kinderboerderij thuis.
- Inrichting en aanplanting moeten verband houden met de te houden dieren en zodanig worden gekozen, dat het dier zich desgewenst kan onttrekken aan de aandacht van de bezoekers.
- Op contact tussen mens en dier wordt toezicht gehouden. Op tijden dat er niemand aanwezig is, dient er bewaking te zijn door middel van camera's en een alarmsysteem.
- De verzorging is in handen van een deskundige. De beheerder dient gediplomeerd en vakbekwaam te zijn (opleiding dierverzorging).
- De beheerder moet tijdens openingsuren aanwezig zijn.
- Dieren moeten gezond zijn en regelmatig door een dierenarts worden gecontroleerd.
- Een fokverbod wordt ingesteld.
- Jonge dieren worden niet verkocht aan particulieren of bedrijven.
- Bij een wens voor nieuwe aanwas van dieren of uitbreiding van soorten wendt de beheerder van de kinderboerderij zich bij voorkeur tot een opvangcentrum.
- Er wordt aandacht geschonken aan educatie over het houden van dieren, de omgang met dieren en respect voor dieren.
- Er is een plan opgesteld om bij rampen en calamiteiten accuraat op te kunnen treden in het belang van de aanwezige dieren.

Actiepunt 51

- *Amsterdam onderzoekt en evalueert de situatie van kinderboerderijen in Amsterdam op het gebied van dierenwelzijn, educatie en kwaliteit van inrichting.*
- *Kinderboerderijen in Amsterdam voldoen ten minste aan de hierboven genoemde punten.*
- *De gemeente stelt een visie op over de functie van kinderboerderijen in Amsterdam. Deze wordt vertaald in een handleiding voor inrichting en beheer.*

3.6 Schuilstallenbeleid

Voor de meeste landbouwhuisdieren is het van groot belang om voldoende beweging te krijgen en met soortgenoten samen te leven. Veel paarden, maar ook ezels, koeien, schapen en geiten staan in weilanden die niet direct bij het huis van de eigenaar zijn gelegen. Hoewel deze dieren het hele jaar door buiten gehouden kunnen worden, is het wel nodig dat zij beschutting kunnen zoeken tegen regen of felle zon. Dierenbescherming, Landelijk Kennisnetwerk Levende Have en de Nederlandse Belangenvereniging van Hobbydierhouders hebben daarom de aandacht gevraagd voor het belang van schuilstallen voor deze dieren onder zowel de houders van dieren als gemeenten. Een schuilstal beschermt dieren niet alleen tegen zon, wind en regen, maar biedt ook een plek om de dieren op verantwoorde wijze te verzorgen en te voeren en ze in geval van een dierziekte onderdak te verschaffen.¹⁷³

Veel gemeenten hebben een dilemma ten aanzien van het toestaan van schuilstallen. Aan de ene kant wil men verrommeling van het buitengebied voorkomen en aan de andere kant zijn schuilstallen belangrijk voor het welzijn van dieren die weidegang hebben, en voor de eigenaren van deze dieren om aan de Wet Dieren te kunnen voldoen. Gemeenten kunnen maatregelen nemen om schuilstallen mogelijk te maken. Er zijn twee mogelijkheden dit te regelen:

1. via het verlenen van een ontheffing;
2. via een wijziging van het bestemmingsplan.

Het heeft voor de gemeente voordelen om schuilstallen mogelijk te maken, omdat op die manier ook eisen gesteld kunnen worden aan de bouwwerken. Wanneer schuilstallen niet worden toegestaan, bedenken eigenaren vaak (provisorische, soms onaantrekkelijk uitziende en mogelijk gevaarlijke) oplossingen die juist bijdragen aan verrommeling.¹⁷⁴ De provinciale Structuurvisie en de bijbehorende ruimtelijke verordening maakt de bouw van schuilstallen op geen enkele wijze onmogelijk. De gemeente heeft dus het bevoegd gezag. In bijlage II zijn uitgangspunten opgenomen.

Actiepunt 52

- *De gemeente onderstreept het belang van schuilstallen voor dieren die weidegang hebben.*
- *Amsterdam stelt zich coöperatief op in vergunningverlening voor schuilstallen en het mogelijk maken van schuilstallen via bestemmingsplannen (zie ook bijlage II).*

3.7 Vee- en paardenmarkten

Handel op vee- en/of paardenmarkten en het daarmee gepaarde gaande transport van dieren zijn een bron van stress, angst en lijden voor dieren. Voorafgaand aan de markt hebben de paarden er vaak al een transport op zitten. Tijdens de tentoonstelling op de markt, staan de dieren vaak op een harde ondergrond, zonder beschutting. En als de markt ten einde is, volgt een transport in soms oude en slecht onderhouden trailers. Ook vormen markten een risico voor de verspreiding van besmettelijke dierziekten. De omgang van de kooplui en bezoekers met de dieren lijden tot enorme welzijnsnadelen. Het welzijn van dieren is het meest gebaat bij een verbod op deze markten.¹⁷⁵

Actiepunt 53

- *De gemeente verbiedt veemarkten en paardenmarkten.*

3.8 Paarden, paardenopvang, maneges

Hoewel paarden kuddedieren zijn die veel bewegingsvrijheid nodig hebben, staan veel paarden en pony's het grootste deel van de tijd alleen in een box of stand. In een stand staan paarden aangebonden aan een touw van 1 tot 1,5 meter tussen twee schotten in. Vaak worden ze te zwaar belast en verkeerd bereden. Uit een campagne van de Dierenbescherming is naar voren gekomen dat het met het welzijn van paarden en pony's niet goed gaat in Nederland. Er komen jaarlijks vele meldingen binnen van verwaarlozing van paarden.

Er bestaat nog geen regelgeving voor paarden en pony's waarin eisen voor huisvesting en verzorging zijn neergelegd. De Sectorraad Paarden stelde richtlijnen op die zelfregulerend zouden moeten werken. De Dierenbescherming constateert dat dit nog onvoldoende het geval is. Zo bleek in 2014 uit onderzoek van de Wageningen Universiteit onder 150 maneges, dat bijna 20% van de paarden te dik was en 6,4% te mager. 14,5% had problemen met bewegen en bijna 5% was echt mank. Daarnaast blijkt uit het jaarverslag 2013 van de Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming (LID) dat zo'n 20% van hun zaken betrekking heeft op slecht welzijn van paarden en pony's. Deze laatste cijfers hebben vooral betrekking op dieren die voor hobbydoeleinden worden gehouden.¹⁷⁶

Strafrechtelijk kan alleen worden opgetreden als het welzijn van de dieren aantoonbaar wordt geschaad. Veel meldingen over paarden- en ponyleed gaan juist over situaties die strafrechtelijk niet aan te pakken zijn, zoals solitaire huisvesting. Wettelijk is solitaire huisvesting toegestaan, terwijl paarden kuddedieren zijn, die natuurlijkwijs het gezelschap van soortgenoten nodig hebben.¹⁷⁷ De Dierenbescherming vermoedt dat verwaarlozing vaak door gebrek aan kennis ontstaat. De meeste paarden krijgen in Nederland niet genoeg beweging of staan alleen.¹⁷⁸ In 2012 is Stichting Dier & Recht een campagne gestart om mensen bewust te maken van het feit dat paarden niet alleen in de wei moeten staan. Mensen kunnen melding maken wanneer ze zien dat een paard of pony alleen in de wei staat. Weidegang met soortgenoten is voor het welzijn van paarden van het grootste belang. Een schuilstal is hierbij noodzakelijk (zie ook de paragraaf over schuilstallenbeleid).¹⁷⁹

De Sectorraad Paarden (SRP) heeft richtlijnen opgesteld, waarmee invulling is gegeven aan het verzoek van voormalig staatssecretaris Bleker van het Ministerie van Economie, Landbouw en Innovatie om het paardenwelzijn te verbeteren. In richtlijn 2 staat het volgende: 'Stands, waarin paarden permanent aangebonden worden gehouden, uitschakelen en per 1 januari 2017 verbieden.' In het Paardenbesluit (2011) van de Dierenbescherming staat het volgende ten aanzien van beweging en stalling:

'Artikel 3 Huisvesting

1. Bij de inrichting van de verblijven voor paarden wordt rekening gehouden met het soortgeen gedrag van het paard.
2. Paarden worden niet aangebonden gehouden.
3. Als paarden worden gehouden in een box heeft die box een oppervlakte van minimaal tweemaal de stokmaat van het paard in het kwadraat.
4. Als paarden in groepen worden gehouden, is de minimale oppervlakte voor elk paard dezelfde als in lid 2 wordt genoemd. Indien de groep groter is dan 4 paarden kan voor de meerdere paarden volstaan worden met minimaal 1,7 maal de stokmaat in het kwadraat.
5. Als een merrie die een veulen krijgt gehouden wordt in een box, is die minimaal 2,5 maal de stokmaat in het kwadraat.
6. De lichtintensiteit in een stal bestemd voor paarden bedraagt, verticaal op dierhoogte gemeten, tenminste 80 lux gedurende ten minste 8 uur per dag.
7. De plaats inclusief bodem waar paarden worden gehouden is op zodanige wijze ontworpen, gebouwd en onderhouden dat bij paarden geen pijn of letsel wordt veroorzaakt.

8. Zieke of gewonde paarden kunnen worden afgezonderd van andere paarden indien noodzakelijk.
9. Het belemmeren van stereotype gedrag is verboden.
10. Paarden die buiten worden gehouden beschikken over permanent toegankelijke schuilgelegenheid.

Artikel 6: Beweging

Paarden moeten per dag tenminste 4 uur vrije beweging hebben.¹⁸⁰

Hollandsche Manege

In Amsterdam zijn meerdere maneges. De bekendste is de Hollandsche manege, gevestigd in een monumentaal pand aan de Overtoom. Het merendeel van de paarden in deze manege is gehuisvest in stands. De Hollandsche manege heeft beschikking over een terrein waar de paarden naar buiten kunnen, in Spanbroek en Midden Beemster. Hier mogen de paarden en pony's twee weken per jaar verblijven. De manege is op zoek naar een tweede locatie zodat paarden kunnen rouleren. Het is van groot belang voor het welzijn van paarden en pony's dat zij niet aangebonden worden gehouden en elke dag vrij kunnen bewegen in de wei. De FNRS is bereid om De Hollandsche Manege als enige manege in Nederland een uitzondering te verlenen op het standverbod. Dit op voorwaarde dat er in 2018 definitief een tweede buitenlocatie in gebruik wordt genomen.

Actiepunt 54

- *De gemeente neemt het Paardenbesluit van de Dierenbescherming als uitgangspunt voor beleid.*
- *De gemeente onderzoekt mogelijkheden om het Paardenbesluit een plaats te geven in beleid en vergunningverlening.*
- *De gemeente geeft voorlichting aan paardenhouders en maneges over het verbeteren van paardenwelzijn op basis van de uitgangspunten van het Paardenbesluit van de Dierenbescherming (zie bijlage III).*

Stichting Paardenopvang

In Amsterdam kwam Stichting Paardenopvang Amsterdam op voor verwaarloosde en mishandelde paarden. Deze stichting ving naast paarden ook andere landbouwhuisdieren op zoals varkens, geiten en konijnen. Jarenlang was er onzekerheid over het voortbestaan van de opvang. In januari 2015 heeft de stichting zichzelf opgeheven.¹⁸¹

3.9 Paardenkoetsen

In Amsterdam worden paarden ook ingezet voor paardenkoetsen en bijvoorbeeld het trekken van reclame, zoals de Heinekenwagen. Met name in de zomer staan de paardenkoetsen op de Dam te wachten om toeristen mee te kunnen nemen. Het is onduidelijk hoe het dierenwelzijn van deze paarden wordt geborgd. Amsterdam heeft hierover geen regelgeving opgesteld, het is geheel aan de exploitanten om bijvoorbeeld uit te maken hoe frequent en hoe lang de dieren worden ingezet. Wat wel al geregeld is bij de paardenkoetsen is dat de ontlasting van de paarden wordt opgevangen.

De gemeente Amsterdam kan zonder regelgeving geen zorg dragen voor de paarden die de koetsen moeten trekken. Het is daarom van belang dat regelgeving wordt opgesteld. Een goed voorbeeld is de verordening die Brugge hiervoor in het leven heeft geroepen¹⁸², met de volgende aanpassingen en aanvullingen:

1. In maneges worden paarden gemiddeld 3 uur per dag ingezet. 4 uur per dag de paardenkoets trekken zou het maximum moeten zijn voor de paarden die in Centrum worden gebruikt om toeristen te vervoeren.
2. Het te trekken gewicht mag niet te hoog zijn.
3. Paarden die een zware lading trekken in een stedelijke omgeving zijn zeer gevoelig voor een zonnesteek.¹⁸³ Er moet daarom een maximale temperatuur gehandhaafd worden waarin deze dieren mogen werken.
4. Het centrum van Amsterdam is een drukke omgeving met veel verkeer waardoor ongelukken met paarden niet uit te sluiten zijn: in Amerikaanse steden waar meer paardenkoetsen worden ingezet komt dit regelmatig voor. Een verongelukt paard in het centrum van de stad is mogelijk niet snel te bereiken en kan zorgen voor onrust en onduidelijkheid. Het is daarom van belang om op voorhand duidelijke afspraken te maken met dierenartsen en koetsiers over hulp ter plaatse aan een verongelukt paard. Voor het overige kan de Politieverordening van Brugge worden gehanteerd. Wanneer deze regelgeving is ingevoerd kan het welzijn van de paarden wordt geborgd en met of zonder aanleiding worden gecontroleerd door BOA's.

Actiepunt 55

- *Amsterdam neemt de verordening ten aanzien van paardenkoetsen zoals opgesteld door de gemeente Brugge over, met de aanpassingen dat het paard maximaal 4 uur per dag mag worden ingezet, waarbij het mogelijk is dat het paard iedere dag wordt ingezet, dat het dier vanaf een nader te bepalen hoge temperatuur niet mag worden ingezet, en waarbij het te trekken gewicht redelijkerwijs niet te hoog is voor de trekcapaciteit en de algehele gezondheidstoestand van het paard in kwestie. De gemeente betreft bij de uitwerking het Paardenbesluit van de Dierenbescherming en experts op het gebied van paardenwelzijn.*
- *Amsterdam maakt duidelijke afspraken met koetsiers en dierenartsen over hoe te handelen en goede hulp ter plaatse aan te bieden bij een verongelukt paard;*
- *De gemeente gaat het welzijn van de paarden van paardenkoetsen en reclamewagens controleren door BOA's.*

3.10 Politiepaarden en -honden

Het gebruik van de politiepaarden bij rellen is zorgelijk. Hierbij krijgen paarden te maken met beangstigende scènes en zijn ze vaak doelwit van het publiek. Het komt hierbij voor dat de paarden gewond raken of worden aangevallen. Paarden zijn vluchtdieren en dat maakt hen snel angstig. Plastic oog-, neus- en beenschermers die ze nu zouden moeten beschermen blijken in veel gevallen onvoldoende. Naast de paarden kunnen ook demonstranten ernstig verwond raken door de paarden.

Naast het adequaat optreden bij calamiteiten is de zorg voor de honden en paarden die de politiedienst als handhavingsmiddelen inzet een onderdeel van politiebeleid. De politie dient het welzijn van die dieren te optimaliseren gelet op de hoge eisen die aan de dieren in de handhaving worden gesteld. Dat betekent dat de huisvesting en verzorging aan hoge eisen moeten voldoen. Bovendien zouden de dieren na hun 'werkzame leven' een goed onderkomen moeten krijgen en niet worden afgedankt naar de slacht. De gemeente kan op deze zaken geen directe invloed uitoefenen maar kan wel haar invloed hiertoe aanwenden bij het ministerie van Binnenlandse Zaken.

Actiepunt 56

- *De gemeente bevordert onderzoek naar en inzet van alternatieve vormen van oproerbeheersing met als doel dat paarden hiervoor niet langer hoeven worden ingezet.*
- *De gemeente bevordert bij het ministerie van Binnenlandse Zaken dat politiehonden en –paarden optimaal gehuisvest en verzorgd worden en na hun dienst een goed onderkomen krijgen. De gemeente bevordert ook dat dieren, die ten behoeve van ordehandhaving worden ingezet, zoveel mogelijk worden beschermd.*

3.11 Slachthuizen

Dieren worden voornamelijk gedood om hun vlees. Doden gaat altijd gepaard met stress en pijn. Om dit zoveel mogelijk te beperken zijn er in Nederland voorschriften rond het bedwelmen en doden van dieren vastgelegd in het Besluit doden van dieren. De Nederlandse grondwet maakt een uitzondering voor het onbedwelmd doden van dieren op basis van godsdienst. In Amsterdam is er een abattoir op het terrein van Food Center. Hier wordt regulier, halal en kosjer geslacht.

De nadelen van het slachthuis bij het Food Center zijn stankoverlast en verminderde luchtkwaliteit door uitlaatgassen door het aantal transportbewegingen. Dit kan hinderlijk zijn voor de omgeving.

De welzijnsvoorwaarden voor het slachten en de handhaving op vervoer betreft een Rijkstaak.¹⁸⁴ Voor de gemeente Amsterdam gaat de aandacht uit naar het dierenwelzijn tijdens het transport en dierenwelzijn tijdens de slacht. Amsterdam heeft alleen een observerende en meldende taak. De gemeente kan misstanden tijdens het transport en de slacht waarnemen en rapporteren.

Nog steeds zijn er klachten over diertransporten.¹⁸⁵ Het verbeteren van transport van dieren is één van de aandachtspunten uit de landelijke Nota dierenwelzijn en diergezondheid uit 2012. Het gaat dan om schrijnende situaties zoals lange wachttijden, te volle wagens, en langdurige blootstelling aan barre weersomstandigheden tijdens het transport naar het abattoir. Het is van belang om voldoende controle uit te oefenen op de naleving van de wet als het om diertransport gaat. Meldingen met betrekking tot slachtdieren worden doorgegeven aan de NVWA. Wanneer overtredingen worden geconstateerd kan de gemeente criteria voor een voldoende dierenwelzijn van slachtdieren tijdens het transport naar het abattoir bespreekbaar maken en zal de bewustwording rond dit thema verder toenemen.

Actiepunt 57

- *De gemeente controleert dierenwelzijn op transport en in het abattoir en rapporteert aan de verantwoordelijke instanties. Bij overtredingen wordt aangifte gedaan.*
- *Wanneer overtredingen worden geconstateerd, maakt de gemeente dit bespreekbaar bij relevante gremia, ondernemers en instanties.*

3.12 Megastallen

Nederland telt veel landbouwhuisdieren. In 2014 werden in Nederland 591,5 miljoen dieren geslacht (bron: CBS).¹⁸⁶ De meeste dieren leven in de intensieve veehouderij, dat is niet-grondgebonden veehouderij. Het percentage biologisch gehouden dieren is klein en varieert sterk per diersoort, van 0,6 procent van de varkens tot ruim 7 procent van de melkgeiten.¹⁸⁷ Intensivering van veehouderij (bio-industrie) komt de landschappelijke waarde, biodiversiteit, het welzijn van dieren en omwonenden, en milieu niet ten goede. Gemeenten kunnen op grond van bestemmingsplannen intensieve veehouderij (bio-industrie) en megastallen¹⁸⁸ verbieden.

Voor dieren is het van groot belang om gehuisvest en verzorgd te worden in overeenstemming met hun aard en gedrag, minimaal op het niveau van de normen van de biologische veehouderij. Onder meer de stalinrichting, weidegang, temperatuur en voeding, zijn van invloed op het welzijn van de dieren.¹⁸⁹ Huisvesting in intensieve veehouderijen komt niet ten goede van het dierenwelzijn. Het verrichten van ingrepen zoals het afknippen van snabels of het couperen van staarten is een gevolg van slechte huisvesting: de dieren worden lichamelijk aangepast aan de situatie.¹⁹⁰

Om het natuurlijke gedrag van dieren te behouden moeten eventuele bouwvergunningen voor grondgebonden melkveebedrijven gekoppeld worden aan verplichte weidegang. Weidegang heeft als voordeel dat naast het creëren van draagvlak, het aantal klauw- en beenproblemen afneemt. Bovendien heeft weidegang een gunstig effect op het gedrag van koeien, zolang er wel beschutting is in het weiland.¹⁹¹

Ook dienen nadere eisen te worden gesteld aan de bouw van stallen, die de veiligheid en het welzijn van de dieren bevorderen. Dit geldt ook voor andere bedrijven die dieren in groepen houden, zoals maneges, kinderboerderijen en kippenstallen (zie meer in 'Calamiteiten en rampen', 4.0). Stallen moeten dusdanig worden ingericht dat brand wordt voorkomen en dat dieren in geval van brand kunnen vluchten. Rookmelders en sprinklerinstallaties dienen altijd aanwezig te zijn. Tevens dient de gemeente het mogelijk te maken dat voor alle in de buitenlucht verblijvende dieren gemakkelijk vergunning wordt verleend voor de aanleg van voldoende beschutting tegen weersomstandigheden. Deze beschutting moet voldoen aan het schuilstallenbeleid (zie ook 3.6, 'Schuilstallenbeleid').

Gemeenten kunnen ook het goede voorbeeld geven door bijvoorbeeld voorlichtingsprogramma's te stimuleren over de oorsprong van voedsel en het productieproces onder bijvoorbeeld jeugd. Ook kan de gemeente actief biologische agrarische bedrijvigheid stimuleren.

Actiepunt 58

- *Amsterdam weert op basis van bestemmingsplannen intensieve veehouderij (niet-grondgebonden dierhouderijen / megastallen) en uitbreiding van bestaande bedrijven en stimuleert agrarische bedrijvigheid die minimaal voldoet aan de eisen voor biologische landbouw;*
- *Bij verleende vergunning voor veehouderijen is weidegang, of in geval van bijvoorbeeld varkens: toegang tot voldoende en passende buitenruimte, verplicht;*
- *De gemeente draagt er zorg voor dat voor alle buiten verblijvende dieren gemakkelijk vergunning wordt verleend voor de aanleg van voldoende beschutting tegen weersomstandigheden (schuilstallen);*
- *Er worden eisen gesteld aan brandveiligheid voor de gebouwen van alle gehouden diergroepen.*

4.0 RAMPEN EN CALAMITEITEN

Wanneer zich een ramp voordoet kunnen niet alleen mensen maar ook dieren slachtoffer worden. Deze dieren hebben daarna passende opvang en verzorging nodig.

4.1 Wettelijk Kader

Rampen- en crisisbeheersing vallen onder de verantwoordelijkheid van de burgemeester. In gevallen die de gemeentegrenzen overstijgen valt de beheersing onder de voorzitter van de veiligheidsregio en in uitzonderlijke gevallen onder de minister van Veiligheid en Justitie.¹⁹² In rampenplannen en rampenbeheersingsplannen dient te worden aangegeven hoe naast mensen ook dieren (gezelschapsdieren, vrij levende dieren en gehouden dieren) gered kunnen worden.

Het Regionaal crisisplan is een multidisciplinair plan voor gemeenten, brandweer, politie en GHOR (Geneeskundige Hulpverlening bij Ongevallen en Rampen). Het plan beschrijft hoe de hulpverleningsorganisaties handelen tijdens een ramp of crisis. Ook de gemeentelijke bevolkingszorgprocessen zijn beschreven in het Regionaal Crisisplan. Het Regionaal Crisisplan 2012-2016 is in 2011 vastgesteld.¹⁹³

De gemeente is verantwoordelijk voor de vijf bevolkingszorgprocessen. De uitwerking van de plannen maakt duidelijk wie welke taken uitvoert en onder wiens verantwoordelijkheid dat gebeurt. Publieke zorg is een van deze vijf bevolkingszorgprocessen. Publieke zorg kent drie deeltaken. Twee van deze deeltaken zijn:

- het opvangen van (niet gewonde) mensen en dieren voor de periode dat ze (nog) niet naar huis kunnen terugkeren, hun huis niet kunnen bereiken;
- het voorzien van niet gewonde mensen en dieren in de behoefte aan primaire levensbehoeften zoals water, energie, voedsel, huisvesting, kleding, geld en goederen.¹⁹⁴

Amsterdam heeft een rampenplan, waarin op hoofdlijnen staat wie wat moet doen bij zware ongevallen met effecten op stedelijke schaal. De gemeente neemt in verband met haar zorgplicht voor dieren maatregelen op die voorzien in het beperken van dierenleed. Deze maatregelen moeten worden afgestemd op het calamiteitenbeleid van Waternet. Vanzelfsprekend moet er bij rampen ook geprobeerd worden de dieren in veiligheid te brengen.

4.2 Rol van gemeente Amsterdam

De opvang van dieren bij calamiteiten bij dierenopvangcentra, kinderboerderijen of maneges is in deze plannen niet uitgewerkt. Er dient zo spoedig mogelijk een draaiboek te worden opgesteld waarin de procedures voor opvang en verzorging van dieren beschreven staan. Organisaties die verantwoordelijk zijn voor (een groot aantal) dieren zoals asiels, kinderboerderijen en maneges, moeten ook weten hoe te handelen bij calamiteiten. Zij zijn daarbij aangewezen op de hulp van brandweer, politie, dierenambulance en andere organisaties, bijvoorbeeld bij het realiseren van vervangende opvang en het invoeren van hulp van deskundigen die kunnen assisteren bij de verzorging van dieren. Ten tijde en na afloop van een ramp of calamiteit moeten dieren worden opgevangen en verzorgd voor de periode dat zij nog niet naar huis kunnen terugkeren. Het draaiboek ziet toe op de opvang, verzorging en registratie van deze dieren. Ook bevat dit draaiboek de contactgegevens van opvanglocaties voor allerlei gehouden dieren en contactadressen van alle relevante dierenorganisaties.¹⁹⁵ Er dient een rampoefening te worden gehouden om na te gaan of het draaiboek in de praktijk werkbaar is.

Een vertegenwoordiger van de Adviesraad Dierenwelzijn dient te worden uitgenodigd als vaste deelnemer van het maandelijks overleg met de brandweer en de periodieke gezamenlijke oefeningen van politie, brandweer en andere hulpdiensten. Dit bevordert accuraat handelen in geval van calamiteiten en noodsituaties.

Eigenaren van huisdieren doen er goed aan om bij hun voordeuren met behulp van een sticker aan te geven dat er huisdieren in de woning aanwezig zijn. In geval van brand of andere calamiteiten is dan voor de hulpdiensten in één oogopslag duidelijk wat de situatie is.

Ten slotte kunnen dieren dakloos worden bij gedwongen ontruimingen of ziekenhuisopname van de eigenaar. Het is dan van belang dat voor alle betrokkenen duidelijk is wat er met deze dieren gebeurt en dat er tijdelijke opvang gefaciliteerd is.

Actiepunt 59

- *Dieren worden opgenomen in het draaiboek van hulpdiensten en in het rampenplan; afgestemd op calamiteitenplan Waternet.*
- *In het rampenplan wordt de evacuatie, in veiligheidstelling en tijdelijke opvang geregeld van huisdieren en dieren die in parken, dierentuinen, maneges en kinderboerderijen leven.*
- *De gemeente bevordert samenwerking tussen Dierenambulance, Dierenbescherming en hulpdiensten als politie en brandweer, bijvoorbeeld door een vertegenwoordiger van de Adviesraad Dierenwelzijn uit te nodigen om deel te nemen aan het periodieke overleg met de hulpdiensten.*
- *De gemeente communiceert naar Amsterdammers die huisdieren hebben dat zij hun dieren en hulpdiensten kunnen helpen door het plaatsen van een sticker bij de voordeur.*

5.0 VOORLICHTING, VOORBEELD EN EDUCATIE

Voorlichting, educatie en een voorbeeldfunctie behoren tot de belangrijkste middelen die de gemeente kan inzetten om het welzijn van dieren te bevorderen. Het gaat in brede zin om voorlichting over het hele traject vanaf de aanschaf van dieren tot en met opvang van zwerfdieren en dieren waarvan afstand wordt gedaan, en de uiteindelijke herplaatsing van dieren bij particulieren of instellingen. Bovendien kan de gemeente Amsterdam door bepaalde keuzes te maken een voorbeeldfunctie vervullen. Her en der zijn in deze nota al aanbevelingen voor voorlichting opgenomen, als onderdeel van verbeterpunten voor bestaande problemen op het gebied van dierenwelzijn. In dit hoofdstuk ligt het accent op de voorlichtende rol van de gemeente zelf.

5.1 Voorlichting

Veel huisdieren ondervinden ernstige welzijnsproblemen, omdat de eigenaar door gebrek aan kennis en/of financiële middelen niet de juiste verzorging kan bieden. Zo komt eenzaamheid veel voor omdat sociale huisdieren, die een soortgenoot nodig hebben, vaak in hun eentje worden gehouden. Honden, paarden, papegaaien, konijnen, vissen en veel knaagdieren zijn sociale dieren. Het contact met een mens kan het contact met een soortgenoot niet vervangen. Driekwart van de als huisdier gehouden konijnen leeft alleen, in een hok. Het leed van deze eenzaamheid is groot¹⁹⁶.

De gemeente kan een rol innemen op het gebied van voorlichting over de zorg en financiën die nodig zijn voor het houden van een dier. Daarnaast kan de gemeente informatie verstrekken aan mensen die door omstandigheden zoals ziekte niet meer voor hun huisdier kunnen zorgen. Momenteel zijn dierenorganisaties en dierenopvang niet opgenomen in de Sociale Kaart Amsterdam. De Sociale Kaart van Amsterdam is bij uitstek een kanaal waar bijvoorbeeld MiniZorg, daklozenopvang waar honden welkom zijn, dierenasielen en de dierenvoedselbank in zouden kunnen worden opgenomen.

Actiepunt 60

- *De gemeente geeft actief voorlichting aan Amsterdammers over de zorg voor huisdieren en opvang op bijvoorbeeld de gemeentelijke website en de Sociale Kaart van Amsterdam.*

5.2 Voorbeeldfunctie gemeente

De gemeente kan een voorbeeldfunctie vervullen door in de eigen organisatie en in (subsidie)beleid diervriendelijk te werk te gaan.

5.2.1 Kantine

De gemeente kan het gebruik van biologische, lokale en plantaardige producten in de gemeentelijke organisatie stimuleren. Dit doet zij door een aangegeven percentage duurzame en diervriendelijk geproduceerde producten in te kopen, zoals eerder ook in het Uitvoeringsprogramma Duurzaam Inkopen 2011-2014 is opgenomen. Daarnaast garandeert de gemeente een wekelijks terugkerende werkdag waarop in de gemeentelijke eetgelegenheden enkel vegetarische maaltijden en snacks verkrijgbaar zijn: de EatGreenAtWork-dag. De gemeente informeert middels een campagne over de beweegredenen achter deze promotie van het matigen van de consumptie van vlees en vis. In gemeentelijke instellingen dient geen vlees van bedreigde diersoorten te worden geserveerd zoals paling, of vlees dat op zeer dierenonvriendelijke manier wordt geproduceerd, zoals foie gras.

5.2.2 Dierproeven

Voor het verrichten van dierproeven gelden strikte regels op grond van de Wet dierproeven. Er is een vergunning nodig voor het verrichten van dierproeven en het fokken van proefdieren. Iedere dierproef moet vooraf door een dierexperimentencommissie (DEC) ethisch worden getoetst. De DEC brengt advies uit aan de vergunninghouder. Deze neemt uiteindelijk het besluit over het al dan niet toestaan van de uitvoering van de dierproef. De gemeente heeft geen zeggenschap over dierproeven, dit is een Rijksbevoegdheid.¹⁹⁷

In 2010 startten Stichting Proefdiervrij en de Universiteit van Utrecht (UU) het dierdonorcodicil. Sindsdien kunnen huisdiereigenaren in (met name) de regio Utrecht hun overleden huisdier doneren aan deze universiteit. In de praktijk gaat het vooral om honden en katten, maar ook andere dieren kunnen worden aangeboden. De dieren worden gebruikt voor practica van onder meer de opleidingen diergeneeskunde, biomedische wetenschappen en tandheelkunde. Het project is zo'n groot succes dat het aanbod de vraag dekt. De UU werkt samen met een aantal andere onderwijsinstellingen in Nederland, die gebruik maken van het practicumaanbod in de UU. In Amsterdam kunnen overleden huisdieren via het Medisch Centrum voor Dieren worden aangeboden voor de wetenschap. De mogelijkheid tot donatie aan de wetenschap wordt onder de aandacht gebracht wanneer euthanasie ter sprake komt. Er is geen codicil waarin dit vooraf wordt vastgelegd, zoals dit voor mensen bestaat.¹⁹⁸

De gemeente kan een proefdiervrij beleid hanteren, door te werken met proefdiervrije en ecologische schoonmaakmiddelen, en in het geval van subsidieverlening aan instellingen die proefdieren gebruiken, alternatieven voor dierproeven bespreekbaar te maken.¹⁹⁹

5.2.3 Bont

Het gebruik van bont neemt de laatste jaren toe. De consument weet echter vaak niets over de herkomst van bont. In veel winkels in Amsterdam worden producten waarin bont is verwerkt verkocht. Het gaat dan bijvoorbeeld om jassen met bontkragen. De prijzen van bont liggen tegenwoordig een stuk lager dan vroeger. Consumenten gaan er vaak van uit dat bont imitatiebont is.²⁰⁰

De gemeente kan hierin een voorbeeld- en voorlichtingsfunctie innemen. In 2013 stuurde de gemeente Amsterdam een brief aan winkels met de oproep om geen bont te verkopen. Hiermee gaf het college invulling aan een motie van de Partij voor de Dieren. Daarnaast is in de Bijzondere Subsidieverordening Evenementen opgenomen als verplichting voor de gesubsidieerde partij dat het gebruik van bont in kleding of de verkoop van bont geen deel is van de activiteit waarvoor subsidie is verstrekt (Paragraaf 3, artikel 3.2).²⁰¹ Ook dit artikel is een uitvoering van een voorstel van de Partij voor de Dieren.

Actiepunt 61

- *De gemeente hanteert een proefdier- en bontvrij inkoopbeleid;*
- *Amsterdam maakt dierproeven bespreekbaar bij instellingen die een (subsidie)relatie met de gemeente hebben;*
- *De gemeente stimuleert bewustwording over bont en subsidieert geen bont.*

5.3 Bewustwording en educatie natuurlijk kapitaal

De natuur die in Amsterdam zo dichtbij is, levert ecosysteemdiensten en biedt ruimte voor ontspanning. Maar de natuur rondom Amsterdam is ook kwetsbaar en staat onder druk. De toegankelijkheid van het groen biedt een uitgelezen kans om educatie te bieden aan verschillende doelgroepen in de stad, wat nodig is om de natuur te behouden.

5.3.1 Natuur- en milieueducatie

Via subsidies steunt de gemeente natuur- en milieueducatie onder Amsterdamse schoolkinderen. Gemiddeld ontving 88% van de leerlingen in groep 6/7 het jaarrond schooltuinprogramma in de periode 2010–2014.²⁰²

Ook boerderijeducatie is door de gemeente ondersteund. Dat is belangrijk, want leerlingen uit de stad komen maar weinig in aanraking met de bronnen van hun eten. Daarom is het van belang een representatief beeld te geven van de veeteelt en akkerbouw in Nederland tijdens boerderijeducatie, waarin de verschillende typen en grootten van Nederlandse bedrijven aan bod komen. Over het algemeen daalt het aantal veehouderijen maar stijgt het aantal dieren per bedrijf.²⁰³ In de buurt van Amsterdam hebben melkkoeien bijvoorbeeld veel vaker dan in andere delen van het land weidegang.²⁰⁴

In het totaal heeft 22% van de leerlingen die in de periode 2010-2014 in groep 5 t/m 8 van de basisschool zaten, deelgenomen aan boerderijeducatie. Op dit moment is er nog geen boerderijeducatie gefaciliteerd voor middelbare scholieren. Voor middelbare scholieren is het mogelijk om verder in te gaan op de herkomst van voedsel, de maatschappelijke implicaties ervan (wereldvoedselvoorziening, dierenwelzijn en duurzaamheid) en duurzame ontwikkelingen rondom voedselvoorziening.

Actiepunt 62

- *De gemeente blijft natuur- en milieueducatie en boerderijeducatie steunen.*
- *Er wordt een lespakket ontwikkeld en gefaciliteerd voor middelbare scholen dat gaat over voedsel en de maatschappelijke implicaties van voedsel.*

5.3.2 Dierenwelzijn in de klas

Dierenwelzijn is een onderwerp waar niet aan voorbijgegaan mag worden in het onderwijs. Veel scholieren komen niet meer in aanraking met productiedieren, terwijl zij later wel keuzes maken die het welzijn van die dieren beïnvloeden. Scholen moeten daarom de mogelijkheid krijgen om lessen aan te bieden die scholieren een representatief beeld geven met hoe het is gesteld met het dierenwelzijn in Nederland en daarbuiten (bijvoorbeeld in de bontindustrie) en hoe hun keuzes daarop van invloed zijn.

Daarnaast is het van belang om aandacht te besteden aan huisdieren waar kinderen wel veelvuldig mee in aanraking komen in de stad. Er vinden veel bijtincidenten plaats waarbij kinderen door honden worden gebeten. Dit zou verminderd kunnen worden als kinderen meer leren over het gedrag en de lichaamstaal van honden. Diverse organisaties bieden reeds lespakketten aan over dierenwelzijn.

Op de website van de gemeente Amsterdam is een portal voor professionals in het onderwijs.²⁰⁵ Hierop staan verwijzingen naar voorzieningen voor het primair onderwijs. Op deze pagina kunnen ook verwijzingen naar dieren(welzijns)lessen worden opgenomen.

5.3.3 Kinderen vertrouwd maken met honden

Kinderen kunnen normaal hondengedrag niet goed interpreteren en beseffen niet welk risico zij lopen wanneer zij met honden omgaan. Het is daarom belangrijk dat kinderen op school leren vertrouwd te raken met honden en dat zij hun lichaamstaal leren interpreteren. Dergelijke lessen worden aangeboden door diverse organisaties.²⁰⁶

Actiepunt 63

- *Op de gemeentelijke webpagina voor onderwijsprofessionals wordt aandacht besteed aan dieren(welzijns)lessen in de klas.*
- *Amsterdam stimuleert scholen om lessen aan te bieden waarin leerlingen leren omgaan met honden.*

5.3.4 Weidevogels

Amsterdam mag er trots op zijn dat het een weidevogelkerngebied onder zijn beheer heeft. Waterland is een belangrijk weidevogelgebied van internationale betekenis. Omdat het al jaren slecht gaat met de weidevogels vergt het beheer van dit gebied veel aandacht. Het is van belang om de boeren die het gebied nu op een diervriendelijke manier (zonder jacht op vossen of roofvogels) beheren te ondersteunen en nieuwe weidevogelboeren aan te trekken. Zij spelen een essentiële rol in het behoud van de weidevogels en hun leefgebied. Op een weidevogelboerderij wordt een balans gecreëerd tussen voedselproductie en weidevogelbescherming.²⁰⁷ Dit gebeurt bijvoorbeeld door weidevogelvriendelijk maaibeeld en beplanting. Samenwerking tussen de gemeente Amsterdam, weidevogelboeren en scholen kan een verrijking bieden voor de (biologie- en natuur)lessen en het thema op de agenda zetten bij Amsterdamse jeugd.

Actiepunt 64

- *De gemeente faciliteert dat Amsterdamse schoolkinderen in aanraking kunnen komen met weidevogelboeren.*

Bijlage I - Protocol Agressieve Honden

A. Melding en registratie

In alle gevallen adviseert de Raad om onderstaande stappen te doorlopen om te bepalen of en zo ja welke maatregelen in het geval van een bijtincident moeten worden genomen:

Stap 1: Er wordt melding gemaakt van een bijtincident¹¹ of dreigend bijtincident.

- Opmerking: Het maken van een melding moet zo gemakkelijk en laagdrempelig mogelijk zijn. Dit moet op gemeentelijk niveau geregeld worden.

Stap 2: In samenspraak tussen gemeente en politie gaat de politie (bij voorkeur de wijkagent of een dierenpolitieagent of hondengeleider van de plaatselijke politie) na of het een melding betreft die om vervolgstappen vraagt¹². Zo ja, dan wordt de context van het bijtincident gezien.

- Melding ontvankelijk: registreren in landelijke database¹³ en naar stap 3
- Overige meldingen: geen vervolgstappen

Stap 3: Is de hond geïdentificeerd en geregistreerd?

- Ja: naar stap 4
- Nee: identificatie en registratie verzorgen, registratie bijtincident bijwerken en daarna naar stap 4.

Stap 4: Is de houder van de hond bekend?

- Ja: naar stap 5
- Nee: beschouwen als zwerfhond en behandelen conform artikel 5:8 Burgerlijk Wetboek en het desbetreffende gemeentebestuur.

Stap 5:

A) Is de houder met deze hond of een andere hond bij herhaling bij bijtincidenten betrokken? en/of

B) Heeft de houder zich bij een eerder bijtincident in een bestuursrechtelijke procedure aan zijn verantwoordelijkheden onttrokken? en/of

C) Is de houder met deze of een andere hond eerder in een strafrechtelijke procedure betrokken geweest? en/of

D) Is sprake van een moedwillig of zeer ernstig bijtincident?

- Ja: naar de mening van de Raad geven genoemde omstandigheden aanleiding voor een strafrechtelijke aanpak van de houder, in combinatie met bestuursrechtelijke of strafrechtelijke maatregelen ten aanzien van de hond.
- Nee: bestuursrechtelijke procedure.

B. Bestuursrechtelijke procedure

In de bestuursrechtelijke procedure ligt de besluitvorming in eerste instantie bij burgemeester & wethouders (B&W) en in ernstige gevallen waar acuut gevaar en/of verstoring van de openbare orde dreigt bij de Burgemeester. B&W kunnen besluiten om een aanlijngedod en/of een muilkorfgedod op te leggen. Bij overtreding van het gedod kunnen bestuursrechtelijke handhavingsmaatregelen worden genomen waarvan de kosten op de eigenaar/houder kunnen worden verhaald. De burgemeester kan besluiten een hond in beslag te nemen met het doel deze te herplaatsen of te laten euthanaseren.

De Raad is van mening dat bij bijtincidenten die naar de mening van de politie (dierenpolitie, hondenbrigade en/of wijkagent) om opvolging vragen altijd meteen een gecombineerd muilkorf- en aanlijngedod moet worden opgelegd ook wanneer dit het eerste bijtincident is dat de

betreffende hond veroorzaakt. Tegelijkertijd moeten B&W de houder aanbieden dat zij het muilkorf- en aanlijngebod in zullen trekken wanneer de houder door middel van een gedragsbeoordeling door een erkende hondengedragstester kan aantonen dat de kans op herhaling van een bijtincident zeer gering is.

Door deze procedure te volgen wordt de houder veel meer zelf verantwoordelijk voor het laten beoordelen van de hond, het laten trainen van hond en het eventueel laten herbeoordelen. De met een bijtincident samenhangende kosten worden op die manier ook deels neergelegd bij de houder en komen minder ten laste van de maatschappij.

De Raad stelt voor om landelijk hetzelfde, onderstaande stappenplan te hanteren.

Stap B1: Afhankelijk van de context waarin het bijtincident heeft plaatsgevonden en de inschatting van de ernst van het bijtincident kunnen Burgemeester & Wethouders besluiten:

1) Geen verdere maatregelen te nemen. Het bijtincident is afgedaan met de registratie van de melding.

2) Een muilkorf- en aanlijngebod op te leggen; en eventueel naar stap B3.

Deze maatregelen zouden middels openbare kennisgeving publiek bekend moeten worden gemaakt. Op die manier draagt de sociale controle bij aan de handhaving van het gebod. Deze aanvullende maatregelen zouden tevens in de landelijke I&R-database aan de gegevens van de hond moeten worden toegevoegd. Wanneer de houder zich niet houdt aan het aanlijn- en muilkorfgebod kunnen B&W handhavend optreden.

3) Bij verstoring van de openbare orde (i.c. in geval van een ernstig bijtincident) kan de burgemeester besluiten de hond in beslag te laten nemen en per onmiddellijk bij een erkende diergedragstherapeut te plaatsen. Vervolgens naar stap B2.

4) In geval een hond eerder bij een ernstig incident betrokken is geweest, dan wel sprake is van een zeer ernstig bijtincident (met ernstige verwondingen of de dood van een persoon tot gevolg) kan de burgemeester bij verstoring van de openbare orde de hond in beslag laten nemen en besluiten de hond te laten euthanaseren. In afstemming met het Openbaar Ministerie wordt bezien of deze maatregel van de Burgemeester passend is of strafrechtelijke inbeslagname en vervolgens euthanasie dient plaats te vinden (zie hierna onder strafrechtelijke procedure).

Stap B2: De in beslag genomen hond wordt zo snel mogelijk – uiterlijk binnen één week – door een erkende gedragstester beoordeeld, waar mogelijk in aanwezigheid van de houder. Doel van deze beoordeling is in te schatten of er kans is op recidive en te bepalen of de hond trainbaar is om in handen van de houder recidive te voorkomen.

- Wanneer de beoordeling laat zien dat er zeer geringe kans op recidive is wordt de hond aan de houder geretourneerd.

- Wanneer de beoordeling laat zien dat er meer dan geringe kans is op recidive en de hond wel trainbaar wordt geacht, krijgt de houder de kans om het traject van training en hertesten in te gaan. Vanzelfsprekend wordt een aanlijn- en muilkorfgebod opgelegd totdat een test heeft aangetoond dat de kans op herhaling van een bijtincident zeer gering is. De verantwoordelijkheid en de kosten van de training en hertesten komen voor rekening van de houder. Indien de houder daartoe niet bereid is wordt geprobeerd de hond te herplaatsen.

- Wanneer de beoordeling laat zien dat er aanzienlijke kans is op recidive en de hond niet trainbaar wordt geacht, wordt de hond geëuthanaseerd.

Stap B3: Als de houder de in stap B1, of B2 tweede bullet opgelegde aanvullende maatregelen wil laten opheffen moet hij de hond laten beoordelen bij een erkende hondengedragstester. Het doel van deze beoordeling is in te schatten of er kans is op recidive.

Wanneer de beoordeling laat zien dat er zeer geringe kans op recidive is kunnen B&W op verzoek van de houder besluiten de aanvullende maatregelen op te heffen. Ook dit wordt middels algemene kennisgeving openbaar gemaakt en in de landelijke database bijgewerkt.

C. Strafrechtelijke procedure

De Raad adviseert om een strafrechtelijk traject te starten indien:

- a) de houder met deze hond of een andere hond bij herhaling bij bijtincidenten betrokken is geweest en/of
- b) de houder zich bij een eerder bijtincident in een bestuursrechtelijke procedure aan zijn verantwoordelijkheden onttrokken heeft en/of
- c) de houder met deze of een andere hond eerder in een strafrechtelijke procedure betrokken is geweest en/of
- d) Er sprake is van een moedwillig of zeer ernstig bijtincident. In dergelijke gevallen kan het Openbaar Ministerie (veelal na overleg met gemeente en politie) besluiten om bij een bijtincident meteen de strafrechtelijke procedure in te gaan.

Ten behoeve van een effectieve strafrechtelijke procedure adviseert de Raad de volgende aanpassingen in het Wetboek van Strafrecht c.q. Wetboek van Strafvordering door te voeren:

1. Art. 425 WvS verbreden, zodat naast het ophitsen of onvoldoende terughouden van een hond jegens mensen dit artikel ook het ophitsen of onvoldoende terughouden jegens dieren omvat en overtreding van dit Artikel aan te merken als een misdrijf.
2. Art. 14b WvS zodanig aanpassen dat een tijdelijk en eventueel permanent houdverbod ook voor houders waarvan honden herhaaldelijk bij bijtincidenten betrokken zijn mogelijk wordt.
3. Een houdverbod als gedragsaanwijzing (ex Art. 509hh Wetboek van Strafvordering) mogelijk te maken, om te voorkomen dat een houder gedurende de soms langdurige strafrechtelijke procedure weer een hond aanschaft

Bijlage II - Schuilstallen

Schuilstallen zijn toegestaan als wordt voldaan aan de onderstaande voorwaarden:

- Het gaat om huisvesting van hobbydieren van een particulier. Dat wil zeggen het dusdanig houden van dieren dat er geen sprake is van bedrijfsmatige activiteiten, in een niet bedrijfsmatige context. Met uitzondering van organisaties die landbouwhuisdieren opvangen.
- Er moet sprake zijn van aantoonbare noodzakelijkheid en doelmatigheid van een schuilstal in het kader van dierenwelzijn.
- Schuilstallen mogen enkel worden opgericht op percelen met de bestemming agrarisch gebied, niet zijnde open gebied, waar sprake moet zijn van een goede landschappelijke inpassing. Schuilstallen moeten aan de randen van het perceel worden geplaatst of in de hoek van een perceel, bij voorkeur aansluitend bij bestaande opstanden (ja mits-principe).
- Vestiging van schuilstallen in het open gebied is toch toegestaan als hierdoor de karakteristieke openheid niet in het geding komt. Denk hierbij aan afstand tot bestaande agrarische bedrijven, landschappelijke inpassing, reeds vergunde schuilstallen in de nabijheid (nee tenzij-principe)
- Het moet gaan om een afgelegen weilanden. Als een weiland aansluiten op de woning van de aanvrager, moet de schuilgelegenheid binnen het bouwperceel en binnen de geldende bebouwingsvoorschriften worden gerealiseerd.
- Een schuilstal moet een open karakter hebben, dat wil zeggen: dieren moeten er makkelijk in en uit kunnen. Het kan noodzakelijk zijn om de schuilstal tijdelijk af te sluiten: in geval van ziekte van een individueel dier, in geval van een besmettelijke dierziekte of in geval van een bevalling. Om aan deze vereisten te kunnen voldoen mag de stal aan de open zijde worden voorzien van een hekwerk of deuren.

- Een schuilstal mag enkel gebruikt worden voor de huisvesting, voeding en verzorging van dieren. Er mag wel ruimte zijn voor de opslag van een beperkte hoeveelheid hooi en stro en voor hekjes om dieren eventueel van elkaar te kunnen scheiden. De schuilstal mag echter geen ruimte bieden voor opslag van mest, gereedschap en andere materialen; Het opslaan van landbouwgereedschap, (bouw)materiaal, auto's e.d. of gebruik als (huishoudelijke) berging of hobbyruimte is expliciet niet toegestaan.
- De oppervlakte van een schuilstal mag maximaal 30 m² bedragen, de goothoogte maximaal 2,5 meter en de nokhoogte maximaal 4 meter.
- De vloer is bij voorkeur verhard (van belang voor goede reiniging, ontsmetting en voor een natuurlijk slijtage van klauwen en hoeven).
- Rondom de schuilstal mag, om modderpoelen te voorkomen, bestrating worden aangelegd, met een breedte van maximaal 1,5 meter rondom de schuilstal.
- Een schuilstal moet een landelijke uitstraling hebben. Wanden en dak zijn gemaakt van natuurlijke materialen die zo min mogelijk opvallen; bijvoorbeeld gepotdekselde houten gevelbekleding in een bedekte kleur, schuine afdekking met een dakbedekking van bitumen singels, leijes of donkere dakpannen. Niet toegestaan zijn stalen (damwand) profielen, gemetselde of anderszins stenen muren of golfplaten.

Bijlage III - Paardenbesluit

Het Paardenbesluit
Januari 2011

Artikel 1

a. Definities

1. Paard: dieren behorend tot de soort *Equus Caballus*.
2. Veulen: jong paard tot 3 jaar.
3. Ruwvoer: gras, hooi, voordrooggras, kuilgras, stro, kaf en fabrieksmatig geproduceerde hooivervangers.
4. Paardenmarkt: evenement waarbij tijdelijk de mogelijkheid bestaat om paarden te verhandelen.
5. Spenen: het blijvend onttrekken van veulens aan een zogende merrie.
6. Stereotype gedrag: zich herhalend gedrag zonder duidelijke functie.
7. Stokmaat: de schofthoogte van een paard.
8. Box: een ruimte met vier wanden en een deur waarin veelal 1 paard wordt gehouden.
9. Hulpmiddelen: alle instrumenten die gebruikt worden bij het gebruik van paarden.

b. Toepassing

Dit besluit is van toepassing op alle paarden die gehouden worden, met uitzondering van proefdieren.

c. Dit besluit is van toepassing tenzij het welzijn of de gezondheid van het paard in het gedrang komt. Dit is ter beoordeling van een erkende paardendierenarts, en moet worden vastgelegd.

Artikel 2

Het houden van paarden is verboden tenzij wordt voldaan aan dit besluit.

Artikel 3

Huisvesting

1. Bij de inrichting van de verblijven voor paarden wordt rekening gehouden met het soorteigen gedrag van het paard.

2. Paarden worden niet aangebonden gehouden.
3. Als paarden worden gehouden in een box heeft die box een oppervlakte van minimaal tweemaal de stokmaat van het paard in het kwadraat.
4. Als paarden in groepen worden gehouden, is de minimale oppervlakte voor elk paard dezelfde als in lid 2 wordt genoemd. Indien de groep groter is dan 4 paarden kan voor de meerdere paarden volstaan worden met minimaal 1,7 maal de stokmaat in het kwadraat.
5. Als een merrie die een veulen krijgt gehouden wordt in een box, is die minimaal 2,5 maal de stokmaat in het kwadraat.
6. De lichtintensiteit in een stal bestemd voor paarden bedraagt, verticaal op dierhoogte gemeten, tenminste 80 lux gedurende ten minste 8 uur per dag.
7. De plaats inclusief bodem waar paarden worden gehouden is op zodanige wijze ontworpen, gebouwd en onderhouden dat bij paarden geen pijn of letsel wordt veroorzaakt.
8. Zieke of gewonde paarden kunnen worden afgezonderd van andere paarden indien noodzakelijk
9. Het belemmeren van stereotype gedrag is verboden.
10. Paarden die buiten worden gehouden beschikken over permanent toegankelijke schuilgelegenheid.

Artikel 4

Verzorging

1. De verzorging van paarden is afgestemd op het individuele dier.
2. Paarden beschikken permanent over voldoende vers water.

Lijst met afkortingen

DOA	Dierenopvangcentrum Amsterdam
DR	Dienst Regelingen
GODA	Gezamenlijk Overleg Dierenbeschermingsorganisaties Amsterdam
IDG	Inspectiedienst Gezelschapsdieren
LICG	Landelijk Informatiecentrum Gezelschapsdieren
LID	Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming

Stukken

Meegestuurd <6>

Ter inzage gelegd n.v.t.

Het lid van de gemeenteraad van Amsterdam

-
- ¹ LNV Nota Dierenwelzijn p. 9
- ² Wet Dieren, geraadpleegd op 20 november 2014
http://wetten.overheid.nl/BWBR0030250/geldigheidsdatum_20-11-2014/afdrukken
- ³ LNV Nota Dierenwelzijn p. 9
- ⁴ Aanbevelingen Dierenbescherming p.9
- ⁵ http://www.brunssum.nl/Stad_en_Leefomgeving/Dierenwelzijn
- ⁶ LNV Nota Dierenwelzijn p. 5
- ⁷ Centrale stad: 2006
- Amsterdam Centrum (2004)
 - Amsterdam Noord (2009)
 - Amsterdam West 2013
 - Amsterdam Zuid 2012
 - Amsterdam Oost-Watergraafmeer (2008) en Kinderboerderijen in Oost-Watergraafmeer (2009)
 - Zeeburg (2010)
 - Zuid (2012)
 - Zuidoost (2009)
- ⁸ LNV onderzoek Opvattingen 2007
- ⁹ RDA 'Verantwoord houden' p. 6
<http://www.rvo.nl/onderwerpen/agrarisch-ondernemen/dieren/huisdierenlijst/op-de-huisdierenlijst>
- ¹¹ RDA 'Verantwoord houden' p.2
- ¹² <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/crisis-en-herstelwet>
- ¹³ Centrale stad: 2006
- Amsterdam Centrum (2004)
 - Amsterdam Noord (2009)
 - Amsterdam West 2013
 - Amsterdam Zuid 2012
 - Amsterdam Oost-Watergraafmeer (2008) en Kinderboerderijen in Oost-Watergraafmeer (2009)
 - Zeeburg (2010)
 - Zuid (2012)
 - Zuidoost (2009)
- ¹⁴ <http://www.groenkennisnet.nl/Dierenwelzijnsweb/Pages/newsloader.aspx?npid=7011>
- ¹⁵ <http://edepot.wur.nl/186568>
- ¹⁶ <http://www.amsterdam.nl/?ActItnltdt=51063#HoeveelhondenzijnerinAmsterdam>
- ¹⁷ http://www.amsterdam.nl/stad_in_beeld/typisch_amsterdams/typisch_amsterdams_-7/@22167/typisch_amsterdams_-4/
- ¹⁸ RDA 'Verantwoord houden' p.6
- ¹⁹ Aanbevelingen gemeentelijk dierenwelzijnsbeleid, De Dierenbescherming 2008
- ²⁰ RDA 'Verantwoord houden' p.2
- ²¹ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/dieren/dierenwelzijn>
- ²² RDA 'Verantwoord houden' p.2
- ²³ Nota Castricum 2007 p. 3
- ²⁴ <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/vragen-en-antwoorden/wat-is-de-gezondheids-en-welzijnswet-voor-dieren-gwwd.html>
- ²⁵ Besluit aanwijzing voor productie te houden dieren
- ²⁶ <http://www.licg.nl/45j/praktisch/wetgeving/wetgeving/positieflijst-zoogdieren.htmlva>
- ²⁷ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/dieren/dierenwelzijn/huisdieren>
- ²⁸ Programmakkoord Amsterdam 2010 – 2014 'Kiezen voor de stad' p. 19.
- ²⁹ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/politie/dierenpolitie>
- ³⁰ <http://amsterdam.partijvoordedieren.nl/gemeentefractie/moties/i/988>
- ³¹ Enders-Slegers, M.J. & Janssen, M.A., Cirkel van geweld. Verbanden tussen dierenmishandeling en huiselijk geweld. Stichting DierZijn, Amsterdam, januari 2009: p.12
- ³² LICG <http://www.licg.nl/22s/praktisch/wetgeving/wetgeving/vermiste-gevonden-of-achtergelaten-dieren-wetgeving.html>
- ³³ LICG <http://www.licg.nl/22s/praktisch/wetgeving/wetgeving/vermiste-gevonden-of-achtergelaten-dieren-wetgeving.html>
- ³⁴ LICG <http://www.licg.nl/22s/praktisch/wetgeving/wetgeving/vermiste-gevonden-of-achtergelaten-dieren-wetgeving.html>
- ³⁵ Dierenwelzijnsbeleid gemeente Huizen 2008 – 2012.
- ³⁶ <http://www.parool.nl/parool/nl/1024/GROEN/article/detail/3369985/2012/12/29/Amsterdammers-dumpen-massaal-hun-katten.dhtml>
- ³⁷ <http://www.amsterdamsezwerfkatten.nl/vangcijfers>
- ³⁸ <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2011/10/14/chippen-van-honden-wordt-verplicht.html>

- ³⁹ Nota Dierenwelzijn LNV, 7.6 Identificatie en registratie p. 37: "Ik zal daarom een I&R voor honden verplicht stellen. etc"
- ⁴⁰ Nota Dierenwelzijn gemeente Heemskerk p. 8
- ⁴¹ <http://www.amivedi.nl/>
- ⁴² Agendapunt dinsdag 21 april 2009: Toekenning subsidies dierenorganisaties 2009.
- ⁴³ <http://www.rendac.com/nl/over-rendac/>
- ⁴⁴ Dierenbescherming: Aanbevelingen gemeentelijk dierenwelzijnsbeleid 2008, p. 13.
- ⁴⁵ <http://www.vwa.nl/onderwerpen/dieren/dossier/kadavers-verwijderen-van-dode-dieren/wat-moet-u-doen-met-dode-gezelschapsdieren>
- ⁴⁶ http://portaal.amsterdam.nl/loket/appmanager/loket/amsterdam/enc/?districtName=Alle+stadsdelen&themeld=%7BA2273DFC-9143-4EBE-8B71-F28B15B0B62F%7D&nfpb=true&_desktopLabel=loket_amsterdam&_pageLabel=lokket_portal_object_view_the_me&objectId=%7B652AF9A5-6AF6-4A61-A4CA-D1DE962A4F66%7D&subthemeltem=Dieren&subthemeld=%7B1AB85374-5D94-4577-B2FD-C87A20697FE5%7D&themeltem=Natuur+en+milieu
- ⁴⁷ <http://www.vwa.nl/onderwerpen/dieren/dossier/kadavers-verwijderen-van-dode-dieren/wat-moet-u-doen-met-dode-gezelschapsdieren>
- ⁴⁸ Respectievelijk Hoofdstuk 5, Paragraaf 5, Artikel 5.13 en Hoofdstuk 5, Paragraaf 2, Artikel 5.3, lid 2.
- ⁴⁹ Vuurwerkbesluit (2002), APV (art. 5.3) is aanvulling hierop.
- ⁵⁰ <http://www.denhaag.nl/home/bewoners/to/Regels-voor-het-uitlaten-van-honden-en-het-opruimen-van-hondenpoep.htm>
- ⁵¹ http://www.regelgeving.amsterdam.nl/centralestad/verordening_op_de_straathandel_2008
- ⁵² Evaluatie "Dierenwelzijnsbeleid stadsdeel Centrum", oktober 2008, pagina 15.
- ⁵³ http://wetten.overheid.nl/BWBR0035217/Hoofdstuk3/2/Artikel319/geldigheidsdatum_05-03-2015
- ⁵⁴ http://wetten.overheid.nl/BWBR0035217/Hoofdstuk3/2/Artikel319/geldigheidsdatum_05-03-2015
- ⁵⁵ http://wetten.overheid.nl/BWBR0035217/Hoofdstuk3/2/Artikel319/geldigheidsdatum_05-03-2015
- ⁵⁶ Gemeentewet, artikel 226
- ⁵⁷ <http://amsterdam.nl/?ActItnIdt=51063#HoeveelhondenzijnerinAmsterdam>
- ⁵⁸ http://www.amsterdam.nl/publish/pages/285204/ca_2014-2018_internet.pdf
- ⁵⁹ http://zoeken.amsterdam.raadsinformatie.nl/cgi-bin/showdoc.cgi?action=view/id=228041/type=pdf/Gemeenteraad_Flap.pdf
- ⁶⁰ http://www.dierenasielamsterdam.nl/files/Overige/jaarverslag_HigRes.pdf
- ⁶¹ http://www.amsterdam.nl/@100275/nieuws_uit_b_w_van_5/
- ⁶² http://www.amsterdam.nl/publish/pages/285204/ca_2014-2018_internet.pdf
- ⁶³ Dierenbescherming: Aanbevelingen gemeentelijk dierenwelzijnsbeleid 2008: p. 13.
- ⁶⁴ Mededeling René Verhoogt, Dierenambulance Amsterdam
- ⁶⁵ Antwoorden op schriftelijke vragen van de Partij voor de Dieren Amsterdam aangaande dierenmishandeling 01-11-2011
- ⁶⁶ Beantwoording schriftelijke vragen van de Partij voor de Dieren Amsterdam inzake dierenleed en dierenmishandeling in Amsterdam, op 4 november gepubliceerd onder nr. 856 van het gemeenteblad
- ⁶⁷ Beleidsregels "Hobbymatig (kleinschalig) houden van dieren in de bebouwde omgeving" ex artikel 2:31 van de Algemene Plaatselijke Verordening (APV) van de gemeente Emmen.
- ⁶⁸ Ascione, Weber, Thompson, Heath, Maruyama & Hayashi, 2007; Carlisle-Frank, Frank & Nielsen, 2004
- ⁶⁹ Het Parool maandag 10 januari 2011, p.2 'Samen op de bres voor kind en dier. Dierenbescherming en Jeugdzorg helpen elkaar' door Fleur de Weerd.
- ⁷⁰ Huiselijk geweld en dierenmishandeling in Nederland 2012 Kadera, Universiteit Utrecht
- ⁷¹ <http://denhaag.partijvoordedieren.nl/gemeentefractie/moties/i/890> en http://www.huiselijkgeweld.nl/doc/publicaties/dierenmishandeling_huiselijk_geweld_enders_slegers_2009.pdf
- ⁷² Huiselijk geweld en dierenmishandeling in Nederland 2012 Kadera, Universiteit Utrecht, p.9
- ⁷³ Het Parool maandag 10 januari 2011, p.2 'Samen op de bres voor kind en dier. Dierenbescherming en Jeugdzorg helpen elkaar' door Fleur de Weerd.
- ⁷⁴ Hardeman, M. (2013). De cruelty link op papier en in de praktijk. Een onderzoek naar de relatie tussen dierenmishandeling en huiselijk geweld. *PROCES*, (92)4, pp. 266-277.
- ⁷⁵ Kijk..dan zie je het! Huiselijk geweld geteld en verdiept. Bureau Beke, Arnhem 2013
- ⁷⁶ http://www.politiehuiselijkgeweld.nl/wp-content/uploads/2013/12/Kijk_dan_zie_je_het-definitief-december-2013.pdf
- ⁷⁷ <http://www.dierenasielamsterdam.nl/crisisopvang.htm>
- ⁷⁸ <http://www.hetlnvloket.nl/onderwerpen/dierziekten-en-dierenwelzijn/dossiers/dossier/in-beslag-genomen-dieren>
- ⁷⁹ <http://www.hetlnvloket.nl/onderwerpen/dierziekten-en-dierenwelzijn/dossiers/dossier/in-beslag-genomen-dieren>
- ⁸⁰ <https://www.partijvoordedieren.nl/tweedekamer/kamervragen/i/716>
- ⁸¹ <http://www.dierenambulance-amsterdam.nl/dieren/minizorg/>
- ⁸² 'Een leven lang goed gezelschap. Empirisch onderzoek naar de betekenis van gezelschapsdieren voor de kwaliteit van leven van ouderen.' Enders-Slegers, J.M.P. (2000): p.49
- ⁸³ <http://www.licg.nl/376/home/zorg-voor-huisdieren-in-instellingen-slecht-geregeld.html>
- ⁸⁴ Gedeeltelijk ontleend aan de Dierenwelzijnsnota SP Rotterdam (2003)
- ⁸⁵ <http://www.amsterdam.nl/?ActItnIdt=51063#HoeveelhondenzijnerinAmsterdam>

https://hondenbescherming.nl/media/cms_page_media/67/Q%26A_HB_Je%20hond%20verdient%20beweging.pdf

⁸⁶ <https://hondenbescherming.nl/ik-heb-een-hond/ik-heb-een-bewegende-hond/>

⁸⁷ Dierenbescherming: Aanbevelingen gemeentelijk dierenwelzijnsbeleid 2008: p. 14.

⁸⁸ Nota dierenwelzijnsbeleid Westerpark 2008, p. 34.

⁸⁹ Dierenbescherming: Aanbevelingen gemeentelijk dierenwelzijnsbeleid 2008: p. 17.

⁹⁰ <http://www.minderhondenbeten.nl/wcs/mhb/nl/4500/aantal-en-ernst.html>

⁹¹ <http://www.minderhondenbeten.nl/wcs/mhb/nl/4501/toedracht-van-de-incidenten.html>

⁹² http://www.raadvanbeheer.nl/uploads/media/080609_Brief_minister_2e_Kamer_Commissie_van_Wijzen.pdf

⁹³ APV Hoofdstuk 5, Paragraaf 5, Artikel 5.15: Het muilkorfbesluit. De politie kan aan de eigenaar van een agressieve hond opleggen dat het dier in de openbare ruimte gemuilkorfd.

⁹⁴ <http://www.ligc.nl/tl/praktisch/hond/gedrag-en-opvoeding/muilkorven.html>

⁹⁵ <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/20080796/index.html>

⁹⁶ Raad voor Dieraangelegenheden, *Verantwoord honden houden*, 2013 (p.4)

⁹⁷ <http://edepot.wur.nl/299558>

⁹⁷ Raad voor Dieraangelegenheden, *Verantwoord honden houden*, 2013 (p. 14)

⁹⁸ <http://edepot.wur.nl/299558>

⁹⁸ Raad voor Dieraangelegenheden, *Verantwoord honden houden*, 2013 (p. 15)

⁹⁹ <http://edepot.wur.nl/299558>

⁹⁹ Raad voor Dieraangelegenheden, *Verantwoord honden houden*, 2013 (p. 17)

¹⁰⁰ <http://edepot.wur.nl/299558>

¹⁰⁰ <http://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2012D25658&did=2012D25658>

¹⁰¹ Ontleend aan de Antwerpse Dierenwelzijnsnota

¹⁰² <http://www.amsterdam.nl/toerisme-vrije-tijd/groen-natuur/ecologie/>

¹⁰³ http://www.amsterdam.nl/publish/pages/123284/gedragscode_flora_en_fauna_amsterdam_.pdf

¹⁰⁴ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/natuur-en-biodiversiteit/natuurnetwerk-nederland>

¹⁰⁵ <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/natuur-en-biodiversiteit/natuurnetwerk-nederland>

¹⁰⁶ <http://www.amsterdam.nl/gemeente/organisatie-diensten/dienst-ruimtelijke/technische-advies/hoofdgroenstructuur/>

¹⁰⁷ <http://www.amsterdam.nl/gemeente/organisatie-diensten/dienst-ruimtelijke/technische-advies/hoofdgroenstructuur/>

¹⁰⁸ Het beheer van de openbare ruimte wordt mogelijk overgeheveld naar de bevoegdheden van de Centrale Stad wanneer het bestuurlijk stelsel van Amsterdam wordt herzien.

¹⁰⁹ <http://www.amsterdam.nl/gemeente/organisatie-diensten/dienst-ruimtelijke/publicaties-dro/overigepub/algemeen/ecologische-visie/>

¹¹⁰ OECD Environmental Outlook to 2050. The Consequences of Inaction, OECD, 2012.

¹¹¹ Biodiversity and business risk. A global risks network briefing. World Economic Forum, 2010.

¹¹² Informatie van de Vlinderstichting.

¹¹³ Gedragscode Flora- en Faunawet Amsterdam, p. 34

¹¹⁴ Informatie van Vogelbescherming Nederland

¹¹⁵ http://www.vogelbescherming.nl/vogels_beschermen/wet_en_regelgeving/flora_en_faunawet/verstoringsbroedseizoen_

¹¹⁵ Uit: Bomenbeleid Stadsdeel Centrum, 2012, p. 10

¹¹⁶ Nota aanbevelingen Dierenwelzijnsbeleid, Dierenbescherming (2008)

¹¹⁷ <https://amsterdam.partijvoordedieren.nl/kamervragen/schriftelijke-vervolgvragen-inzake-sportvisserij-in-amsterdam>

¹¹⁸ <http://www.ru.nl/organphy/people/gert-flik/>

¹¹⁹ <http://www.checklistgroenbouwen.nl/>

¹²⁰ 'Verstoringsgevoeligheid van vogels. Vogelbescherming en Bureau Waardenburg, 2008: p. 7-10

¹²¹ <https://www.vogelbescherming.nl/index.cfm?act=files.download&ui=CA0C5B20-0175-478B-874B75B9F1C1E498>

¹²¹ <http://www.vleermuizenindestad.nl/node/56>

¹²² http://www.rijkswaterstaat.nl/wegen/natuur_en_milieu/verbinden_natuurgebieden/vleermuisvriendelijke_verlichting/

¹²³ http://www.lighting.philips.nl/pwc_li/nl_nl/connect/Assets/downloads/casestudy_ov_tilburg.pdf

¹²⁴ http://www.duurzamebedrijfsvoeringoverheden.nl/locaties/openbareverlichting/dimbare_led.html

¹²⁵ www.tvilight.com/wp-content/uploads/2013/11/CSE_Eeneind_Dutch_Online.pdf

¹²⁶ <http://www.trouw.nl/tr/nl/4332/Groen/article/detail/3256039/2012/05/15/Padden-uit-de-put-halen.dhtml>

- ¹²⁷ <http://www.parool.nl/parool/nl/1024/GROEN/article/detail/3933362/2015/03/29/Kikkertrap-redt-amfibie-uit-putten-en-kolken.dhtml>
- ¹²⁸ Goede afrastering voorkomt dierenleed. Boerenvee 2 - 2009
- ¹²⁹ Nota aanbevelingen Dierenwelzijnsbeleid, Dierenbescherming (2008), p. 50, 51
- ¹³⁰ Waternet, verbetering voor trek van vissen
<https://www.waternet.nl/projecten/verbetering-voor-trek-van-vissen/tab1/>
- ¹³¹ Ecologische en natuurbeschermingsrechtelijke aspecten van windturbines op land. Winkelman, J.E., F.H. Kistenkas & M.J. Epe. Alterra, Wageningen, 2008: 44
- ¹³² Ecologische en natuurbeschermingsrechtelijke aspecten van windturbines op land. Winkelman, J.E., F.H. Kistenkas & M.J. Epe. Alterra, Wageningen, 2008: 55, 56
- ¹³³ Ecologische en natuurbeschermingsrechtelijke aspecten van windturbines op land. Winkelman, J.E., F.H. Kistenkas & M.J. Epe. Alterra, Wageningen, 2008: 98
- ¹³⁴ <http://www.milieucentraal.nl/thema's/thema-2/artikelen-kopen-en-gebruiken/vuurwerk/>
- ¹³⁵ <http://www.milieucentraal.nl/thema's/thema-2/artikelen-kopen-en-gebruiken/vuurwerk/>
- ¹³⁶ Stichting de Noordzee: 'Boodschappenkar vol ballontouwtes in zee'
<http://www.noordzee.nl/blog/boodschappenkar-vol-ballontouwtes-in-de-zee/>
- ¹³⁷ Nota aanbevelingen Dierenwelzijnsbeleid, Dierenbescherming (2008)
- ¹³⁸ Nota aanbevelingen Dierenwelzijnsbeleid, Dierenbescherming (2008)
- ¹³⁹ <http://www.dierenbescherming.nl/ratten-en-muizen>
- ¹⁴⁰ <http://www.denhaag.nl/home/bewoners/to/Subsidie-om-meeuwen-van-daken-te-weren.htm>
- ¹⁴¹ Dierenbescherming <http://www.dierenbescherming.nl/mollen>
- ¹⁴² Gedeeltelijk overgenomen van Beleidskader Dierenwelzijn Stadsdeel West, 2012, p.19 en 20
- ¹⁴³ Dierenbescherming <http://www.dierenbescherming.nl/mollen>
- ¹⁴⁴ Dierenbescherming <http://www.dierenbescherming.nl/hazen-konijnen>
- ¹⁴⁵ Preventieve maatregelen ontleend aan <http://www.dierenbescherming.nl/hazen-konijnen>
- ¹⁴⁶ GGD Amsterdam,
<http://www.gezond.amsterdam.nl/GetDocument.ashx?DocumentID=5466&name=tamme-gans&rnd=634211950185202066>
- ¹⁴⁷ Muskusrat. Op alternatieve wijze schade voorkomen. (2011)
- ¹⁴⁸ Muskusrat. Op alternatieve wijze schade voorkomen. (2011) p. 5
- ¹⁴⁹ Muskusrat. Op alternatieve wijze schade voorkomen. (2011): p.8
- ¹⁵⁰ Muskusrat. Op alternatieve wijze schade voorkomen. (2011): p.17
- ¹⁵¹ http://www.vogelbescherming.nl/vogels_kijken/ganzen
- ¹⁵² Jaarboek Weidevogels 2011. Kenniscentrum Weidevogels.
- ¹⁵³ Appèl. Kiezen voor weidevogels. Vogelbescherming Nederland
<http://www.weidevogelboerderijen.nl/uploads/pdf/file/4-Kiezenvoorweidevogels.pdf>
- ¹⁵⁴ Weidevogels voor nu en later. Vogelbescherming Nederland (2010) p.7
- ¹⁵⁵ Nota Dierenwelzijn, Amsterdam Noord.
- ¹⁵⁶ Jaarboek Weidevogels 2011. Kenniscentrum Weidevogels.
- ¹⁵⁷ Weidevogels voor nu en later. Vogelbescherming Nederland (2010) p.13
- ¹⁵⁸ http://www.vogelbescherming.nl/service_vragen/vragen_antwoorden/q/fq_id/20
- ¹⁵⁹ Jaarboek Weidevogels 2011. Kenniscentrum Weidevogels. p.29
- ¹⁶⁰ Weidevogels voor nu en later. Vogelbescherming Nederland (2010) p.13
- ¹⁶¹ Nota Dierenwelzijn, Amsterdam Noord, p.44, 45
- ¹⁶² "Huur een dier: klik hier!" (2009) door L. Klepper en J. Koenen van Hogeschool van Hall Larenstein: <http://edepot.wur.nl/16108>
- ¹⁶³ Dierenwelzijnbeleid gemeente Huizen 2008 – 2012, p. 17.
- ¹⁶⁴ <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2014/12/13/geen-wilde-dieren-meer-in-het-circus.html>
- ¹⁶⁵ <http://www.rijksoverheid.nl/nieuws/2014/12/13/geen-wilde-dieren-meer-in-het-circus.html>
- ¹⁶⁶ <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2015/02/02/beantwoording-kamervragen-over-ontwerpbesluit-verbod-wilde-dieren-in-circussen.html>
- ¹⁶⁷ http://www.noordhollandsdagblad.nl/stadstreek/kennemerland/article27297304.ece/Circusdieren-niet-welkom-in-Beverwijk_
- ¹⁶⁸ Nota Castricum p. 5.
- ¹⁶⁹ http://wetten.overheid.nl/BWBR0035217/Hoofdstuk4/Artikel410/geldigheidsdatum_18-02-2015
- ¹⁷⁰ <http://www.artis.nl/organisatie/structuur/>
- ¹⁷¹ Amendement PvdD Amsterdam 15/16 december 2010.
- ¹⁷² <http://www.2blocal.nl/kinderboerderij/noord-holland/amsterdam>

- ¹⁷³ 'Schuilstallen in het buitengebied' 2009
<http://www.levendehave.nl/sites/default/files/bestanden/Brochure%20schuilstallen.pdf>: p.1-4
- ¹⁷⁴ 'Schuilstallen in het buitengebied' 2009
<http://www.levendehave.nl/sites/default/files/bestanden/Brochure%20schuilstallen.pdf>: p. 1-6
- ¹⁷⁵ <http://nhn.dierenbescherming.nl/download.php?id=46395> Dierenbescherming: Aanbevelingen gemeentelijk dierenwelzijnsbeleid 2014: p. 32.
- ¹⁷⁶ <https://www.dierenbescherming.nl/wat-wij-doen/actueel/nieuws/nieuws-overzicht/dierenbescherming-pleit-voor-wetgeving-paardenwelzijn>
- ¹⁷⁷ <http://paarden.dierenbescherming.nl/misverstanden>
- ¹⁷⁸ <http://horses.nl/algemeen/dierrecht-voert-campagne-tegen-paarden-alleen-in-de-wei/>
- ¹⁷⁹ Nota dierenwelzijn, 2010, Den Helder
- ¹⁸⁰ <https://www.dierenbescherming.nl/userfiles/Paardenbesluit%20Dierenbescherming%202011.pdf>: p. 2, 3
- ¹⁸¹ Mededeling op <http://www.paardenopvangamsterdam.nl/> d.d. 17 februari 2015
- ¹⁸² Politieverordening op het maken van rondritten en excursies met huurkoetsen, huurtrams en huurauto's, 2010
- ¹⁸³ *American Veterinary Medical Association* (2014). Urban Work Horses. Online document via https://www.avma.org/KB/Resources/Reference/AnimalWelfare/Documents/WEL_UrbanHorsesFactsheet_061014.pdf
- ¹⁸⁴ Concept Dierenwelzijnsnota Stadsdeel West 2012
- ¹⁸⁵ Nota dierenwelzijn 2007 LNV
- ¹⁸⁶ [http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=7123slac&D1=a&D2=a&D3=\(1-14\)-I&HD=130510-2257&HDR=G2&STB=T,G1](http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=7123slac&D1=a&D2=a&D3=(1-14)-I&HD=130510-2257&HDR=G2&STB=T,G1)
- ¹⁸⁷ CBS webmagazine: 'Ruim 1,4 duizend biologische landbouwbedrijven' <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/landbouw/publicaties/artikelen/archief/2014/2014-4222-wm.htm>
- ¹⁸⁸ Megastallen zijn vanaf 300 NGE en vanaf 1,5 ha (Nederlandse Grootte Eenheid): 7500 vleesvarkens, 1200 fokvarkens, 120.000 leghennen, 220.000 vleeskuikens, 250 melkkoeien, 2500 vleeskalveren
- Bij deze aantallen dieren worden de agrarische bouwblokken, die doorgaans 1 a 1,5 ha bedragen, maximaal benut volgens rapport Alterra. 'Megastallen in beeld' uit 2007 in opdracht van VROM.
<http://www2.alterra.wur.nl/Webdocs/PDFFiles/AlterraRapporten/AlterraRapport1581.pdf>
- ¹⁸⁹ Uitvoeringsnota Dierenwelzijn Amsterdam-Noord: Amsterdam Noord geeft dieren de ruimte blz 47
- ¹⁹⁰ Nota dierenwelzijn 2007 LNV
- ¹⁹¹ Uitvoeringsnota Dierenwelzijn Amsterdam-Noord: Amsterdam Noord geeft dieren de ruimte blz 48
- ¹⁹² <http://www.noord-holland.nl/web/Themas/Veiligheid/Crisisbeheersing.htm>
- ¹⁹³ <http://www.amsterdam.nl/veiligheidsregio/nieuws/nieuwsberichten/nieuws/regionaal-crisisplan/>
- ¹⁹⁴ Dierenwelzijnsbeleid Leiden 2012: p. 33.
- ¹⁹⁵ Dierenwelzijnsbeleid gemeente Huizen 2008 – 2012: p. 10.
- ¹⁹⁶ <http://www.sophia-vereeniging.nl/nl/pages/activiteiten/eenzaamheid-bij-huisdieren/eenzaamheid-bij-huisdieren.html>
- ¹⁹⁷ Dierenwelzijnsbeleid Leiden p. 16
- ¹⁹⁸ Proefdiervrij 'Dierdonorcodicil is groot succes'
http://www.proefdiervrij.nl/nieuws/nieuws_item/t/dierdonorcodicil_is_groot_succes
- ¹⁹⁹ Aanbevelingen gemeentelijk dierenwelzijnsbeleid, De Dierenbescherming 2008
- ²⁰⁰ Dierenwelzijnsnota Amsterdam Centrum 'Dieren in de binnenstad' 2004 blz 9-10
- ²⁰¹ http://www.regelgeving.amsterdam.nl/bijzondere_subsidieverordening_evenementen_11240
- ²⁰² <https://amsterdam.partijvoordedieren.nl/vragen/vragen-inzake-boerderijeducatie-en-schoolwerktuinen>
- ²⁰³ <http://www.agrimatie.nl/SectorResultaat.aspx?subpubID=2232§orID=2255>
- ²⁰⁴ CBS 'Factsheet melkveehouderij 1984-2014' <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/DE9A42C2-81D0-4759-815E-B93C88DD97EA/0/2015FS06Melkveehouderij.pdf>
- ²⁰⁵ <http://www.amsterdam.nl/gemeente/organisatie/sociaal/onderwijs-jeugd-zorg/onderwijs-leerplicht/voorzieningen/>
- ²⁰⁶ <http://www.minderhondenbeten.nl/wcs/mhb/nl/4501/toedracht-van-de-incidenten.html>
- ²⁰⁷ Een nieuwe aanpak. Weidevogelboerderijen. Vogelbescherming Nederland (2011), p.5